

STUDIA UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI POLITICA

1

EDITORIAL OFFICE: Republicii no. 24, 400015 Cluj-Napoca ♦ Phone 0264-40.53.52

SUMAR - SOMMAIRE - CONTENTS - INHALT

C. C. CURT, Imunitatea parlamentară în perspectiva revizuirii Constituției din 1991	3
I. APAHIDEANU, Etnicitatea, pozițiile și interesele Kurzilor din Turcia în lumina a 200 ani de conflict neîntrerupt	15
C. STĂNUȘ, Figuri vechi și noi: presa scrisă românească despre campania pentru alegerile prezidențiale din 2000.....	53
C. NICOLESCU, Protecția copiilor de către stat prin sistemul alocațiilor familiale: un drept încălcat ♦ <i>Children Protection by the State Through the Family Allowances System: An Encroached Right</i>	85
R. HORVÁTH, Schimbările structurale și programatice ale Uniunii Democratice a Maghiarilor din România ♦ <i>Les changements structurels et programmatiques de l'Alliance Démocrate des Hongrois de Roumanie</i>	101
C. G. MARIAN, Starea metodelor cantitative de cercetare în științele politice	113
D. C. BALABAN, Das natürliche Recht auf Eigentum in Lockes Lehre	137

RECENZIE - BOOK REVIEW

Din nou despre Relații internaționale și studierea lor (OLIVIA TODERAN).....	151
--	-----

IMUNITATEA PARLAMENTARA IN PERSPECTIVA REVIZUIRII CONSTITUTIEI DIN 1991

CYNTHIA CARMEN CURT

ABSTRACT. The study tries to present a critical perspective over the new constitutional stipulations regarding the protection of the parliamentary mandate. Generally, this kind of protection includes legal irresponsibility over votes and political opinions and also, the inviolability of the person who obtain a parliamentary seat in order to insure his independence. Comparing to the old constitutional stipulations, the new formula is restraining parliamentary inviolability, which can imply serious consequences over democratic evolution of Romanian political system, under conditions that there remain questions regarding the independence of the Justice.

Mandatul parlamentar este incontestabil, o categorie a dreptului public, fiind „o functie publica cu care parlamentarii sunt investiti prin alegere, functie al carei continut este determinat de Constitutie si in virtutea careia fiecare parlamentar, reprezentandu-si natiunea, concura la exercitiul suveranitatii nationale”¹. Asadar, mandatul parlamentar este un mandat reprezentativ, caracterizat de generalitate, independenta si irevocabilitate. In vederea asigurarii independentei mandatului parlamentar, a realizarii eficiente a acestuia este necesara instituirea unor masuri de protectie in raport cu presiunile si ingerintele exterioare ce se pot exercita pe parcursul mandatului. Deputatii si senatorii trebuie sa se bucure de independenta fata de celelalte structuri statale in exercitarea, pe durata mandatului, a prerogativelor autoritatii publice, deoarece ei sunt alesii poporului si investiti cu exercitarea puterii suverane.

Protectia mandatului parlamentar este asigurata prin stipularea unor garantii care sa le asigure deplina libertate de actiune in exercitarea mandatului si care sa-i fereasca de eventualele amenintari, intimidari, ingerinte din partea puterii executive sau judecatoresti, din partea partidelor politice sau altor organisme guvernamentale ori neguvernamentale. Un astfel de sistem de protectie cuprinde incompatibilitatile, imunitatile si indemnizatiile.

---

¹ Pierre Avril, Jean Giquel, Droit constitutionnel. Lexicue, PUF, Paris, 1998, p. 88

Imunitatea parlamentara a fost definita ca fiind² „acea trasatura a mandatului parlamentar in temeiul careia parlamentarul este protejat fata de eventualele presiuni sau abuzuri ce s-ar comite impotriva persoanei sale si care ii asigura acestuia independenta, libertatea si siguranta in exercitarea drepturilor si obligatiilor ce-i revin potrivit Constitutiei si legilor“. Consacrarea imunitatii parlamentare este una din conditiile existentei unei democratii pluraliste; majoritatea statelor europene au preluat modelul francez – cu cele doua componente: lipsa raspunderii juridice si inviolabilitatea. Prin lipsa raspunderii juridice este asigurata independenta parlamentarului, iar prin inviolabilitate este garantat exercitiul mandatului.

Iresponsabilitatea juridica, se traduce prin faptul ca parlamentarul nu poate fi tras la raspundere juridica pentru acte care intervin in exercitarea mandatului: propuneri, voturi, opinii, politice. Iresponsabilitatea juridica este absoluta - inlatura toate formele de raspundere juridica penala, civila sau politica pentru toate activitatile exercitate in exercitiul mandatului parlamentar (opinii politice, initiative, voturi, luari de cuvint,etc.) si o imunitate de fond³ - deoarece priveste actele intrinseci mandatului. Insa, iresponsabilitatea juridica nu acopera actele detasabile de exercitiul mandatului (incitarea la violenta, insultele si calomniile prin presa sau la reuniuni publice), care ii pot atrage raspunderea juridica. Pe de alta parte, iresponsabilitatea juridica nu exclude raspunderea disciplinara pentru actele si activitatile savarsite in exercitiul mandatului, dar peste limitele si cadrele prevazute de Regulamentele Camerelor⁴. Iresponsabilitatea juridica este permanenta, ea inlatura raspunderea juridica a parlamentarului si dupa expirarea mandatului parlamentar.

Art. 70 din Constitutia din 1991 inainte de revizuirea acesteia prevedea ca „deputatii si senatorii nu pot fi trasi la raspundere juridica pentru voturile sau opiniile politice exprimate in exercitarea mandatului“. Asadar, lipsa raspunderii juridice, potrivit textului constitutional implica doua conditii cumulative: activitatile parlamentarului sa nu exceda continutului specific al mandatului; voturile, declaratiile, opiniile exprimate sa aiba o legatura directa cu continutul mandatului. In continuare,

---

² Ioan Muraru, Mihai Constantinescu, *Drept parlamentar*, Gramar, Bucuresti, 1994, p.95

³ A. Houriou, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, 6-e ed., Paris, 1973, p. 778

⁴ Emil Boc, *Institutiile politice si proceduri constitutionale in Romania*, Cluj-Napoca: Accent, 2003, p. 114

Regulamentul Camerei Deputatilor in art. 180 si art. 181 prevedea ca acestia se bucura de imunitate de la data eliberarii certificatului doveditor al alegerii, sub conditia validarii. Deputatul nu putea fi tras la raspundere juridica, sub nici o forma pentru voturile sau pentru opiniile politice exprimate in exercitarea mandatului⁵. Prin Regulamentul Senatului, la art. 169 se stipuleaza, in continuare, ca "Senatorii se bucura de imunitate parlamentara. Imunitatea parlamentara are ca scop garantarea libertatii de exprimare a senatorului si protejarea acestuia impotriva urmaririlor judiciare represive, abuzive sau sicanatoare. Senatorul nu poate fi urmarit pe cale judiciara pentru opinii sau voturi exprimate in cursul indeplinirii mandatului"⁶.

Noul text constitutional, si anume art. 72 al. 1 din Constitutia Romaniei revizuita pastreaza vechea reglementare a iresponsabilitatii juridice, pe care insa o prevede in cadrul aceluiasi articol 72, care reglementeaza si noua formula "restransa" a inviolabilitatii.

Inviolabilitatea este o imunitate de procedura care protejeaza parlamentarul impotriva urmaririlor judiciare abuzive sau vexatorii care l-ar putea impiedica sa-si exercite mandatul conform convingerilor si propriei vointe ale acestuia. Inviolabilitatea se refera la alte fapte decat cele savarsite in exercitarea mandatului, dar in legatura directa cu continutul acestuia.

Potrivit vechiului art. 69 din Constitutia din 1991, inainte de revizuirea ei, deputatul sau senatorul nu putea fi retinut, arestat, perchezitionat sau trimis in judecata penala ori contraventionala, fara incuviintarea prealabila a Camerei din care facea parte si dupa ascultarea acestuia. Cererea de ridicare a imunitatii parlamentare era adresata Presedintelui Camerei de catre Ministrul Justitiei si era examinata de Comisia juridica, iar apoi supusa dezbaterii si aprobarii Camerei, care se pronunta cu votul majoritatii membrilor sai.

In caz de infractiune flagranta, deputatul sau senatorul putea fi retinut si supus perchezitiei, dar ministrul justitiei trebuia sa instiinteze de indata pe Presedintele Camerei. Camera putea dispune revocarea masurii daca o considera neintemeiata si ca are drept scop impiedicarea exercitarii mandatului parlamentar. In acest caz, incuviintarii prealabile i se substituia eventuala aprobare a Camerei sau revocarea masurii.

⁵ Regulamentul Camerei Deputatilor, publicat in MO nr. 51 din 31 ianuarie 2001

⁶ Regulamentul Senatului, publicat in MO nr. 58 din 2 februarie 20001

În cererea adresată Președintelui Camerei ministrul justiției precizează și motivele pentru care din măsurile prevăzute la art.69 din Constituție se solicită încuviințarea. Hotărârea de ridicare a imunității parlamentare privește exclusiv faptele în considerarea cărora s-a adoptat o asemenea măsură⁷.

În ceea ce privește încuviințarea Camerelor, ceruta de articolul 69 alin. 1 din Constituția din 1991, aceasta avea exclusiv un conținut politic. Dezbaterile din Camera în legătură cu încuviințarea cererii de reținere, arestare, percheziție sau privind posibilitatea trimiterii deputatului sau senatorului în judecata penală sau contravențională nu aveau conținut juridictional. Numai Curtea Supremă de Justiție, careia îi revenea competența de judecată, putea stabili vinovăția sau nevinovăția parlamentarului în cauză. Așadar, ridicarea imunității parlamentare nu înlătură prezumția de nevinovăție, Camera nu se substituie unui organ juridictional, ci doar permitea desfășurarea de către Justiție a procedurilor judiciare.

Imunitatea parlamentară de care beneficiază un deputat sau senator este circumscrisă duratei exercitării mandatului. Odată cu încetarea acestuia, încetează și imunitatea parlamentară, chiar dacă deputatul sau senatorul în cauză dobândește un nou mandat într-o viitoare legislatură. Într-o atare situație, acesta recapătă o nouă imunitate, corespunzătoare noului mandat, care nu are, însă, nici o legătură cu imunitatea de care a beneficiat anterior. Rezultă, astfel, că ridicarea imunității în timpul unui mandat nu operează asupra mandatului ulterior.

În practica noastră parlamentară, au fost cazuri când unii parlamentari au declarat în Camera că renunță la beneficiul imunității parlamentare. În legătură cu acest aspect, trebuie arătat că regimul de imunitate este de ordine publică, astfel încât parlamentarii nu pot întreprinde demersuri sau declara că renunță la imunitate. Numai Camera are dreptul de a decide în această materie.

Instituția imunității parlamentare face parte dintr-un întreg, care este mandatul de reprezentant al poporului. Regulile aplicabile mandatului parlamentar nu pot fi disjuncte, toate având același statut.

De altfel, în Decizia nr. 46 din 17 mai 1994⁸, Curtea Constituțională a decis că esența protecției constituționale a mandatului parlamentar constă în aceea că aceasta poate fi ridicată numai de Camera și

---

⁷ Ion Deleanu, Instituții și proceduri constituționale, tratat, Servo-Sat, Arad, 2003, p. 295

⁸ publicată în M.O. nr.131 din 27 mai 1994

numai în considerarea temeiului de fapt si de drept care justifica retinerea, arestarea, perchezitia sau trimiterea în judecata penala sau contraventionala a parlamentarului respectiv. Aceasta înseamna, cel putin teoretic, ca odata ridicata imunitatea pentru un anumit temei de fapt si de drept, ea urma sa functioneze în continuare, protejându-l pe acel parlamentar, iar în cazul ivirii unui alt temei de fapt si de drept ce ar justifica trimiterea sa în judecata penala sau contraventionala urmeaza sa se formuleze o noua cerere de ridicare a imunitatii sale parlamentare.

Reiese, asadar, ca renuntarea de catre un parlamentar la imunitatea sa este contrara însasi ratiunii si esentei imunitatii, singura modalitate de renuntare la aceasta protectie constitutională a mandatului parlamentar fiind demisia din calitatea de reprezentant al poporului.

Cateva concluzii au fost mentionate in literatură de specialitate⁹ cu privire la articularea inviolabilitatii prin textul constitutional si regulamentele celor doua Camere:

- inviolabilitatea nu este un privilegiu, contrar principiului egalitatii cetatenilor in fata legii, ci o garantie care priveste mandatul parlamentar, o procedura de protectie impotriva actelor sau faptelor abuzive, iar nu un mijloc de impunitate;
- imunitatea parlamentara are un caracter imperativ, este de ordine publica, fiind o trasatura a mandatului parlamentar, in aceste conditii parlamentarul nu poate declara ca renunta la imunitate, ci ea poate fi ridicata exclusiv de Camera;
- imunitatea se refera doar la raspunderea penala sau contraventionala, nu si la raspundere civila sau administrativa pentru care parlamentarul poate fi supus procedurilor judiciare ca orice alt cetatean;
- imunitatea este temporara: isi produce efectele din momentul eliberarii certificatului constatator al alegerii, sub conditia validarii si pana la intrunirea legala a noului Parlament; astfel, imunitatea nu inlatura raspunderea penala, ci doar proroga momentul trimiterii in judecata a celui care exercita un mandat parlamentar;
- ridicarea imunitatii parlamentare nu inlatura prezumtia de nevinovatie, Camerele nu se pot pronunta cu privire la calificarea juridica a faptei, substituindu-se organelor jurisdictio-

⁹ Emil Boc, op. cit., p. 115-116; in acelasi sens, Ion Deleanu, op. cit., p. 294-295.

nale, ci doar pot permite declansarea procedurilor judiciare. In caz de infractiune flagranta, retinerea si perchezitia parlamentarului pot fi efectuate sub conditia instiintarii imediate a Camerei care poate sa revoce masurile dispuse.

In ceea ce priveste revizuirea Constitutiei Romaniei, intr-o prima etapa, printre obiectivele acceptate pentru revizuire de catre partidele politice parlamentare si grupul parlamentar al minoritatilor nationale a existat si un text referitor la modificarea regimului juridic al imunitatii parlamentare. Textul invocat prevedea ca: „Imunitatea parlamentarilor sa privesca in principal votul sau opiniile politice exprimate in exercitarea mandatului“. - -propunere PSD, sustinuta de PUR; PRM; PD; PNL; UDMR; Minoritati . Asadar se prefigura ca imunitatea parlamentara sa fie restransa doar la iresponsabilitatea juridica in ceea ce priveste voturile si opiniile politice exprimate in exercitarea mandatului parlamentar. In cele din urma, insa, textul final al Legii de Revizuire a Constitutiei prevede ca noul articolul 72 sa aiba urmatorul continut: “(1) Deputatii si senatorii nu pot fi trasi la raspundere juridica pentru voturile sau opiniile politice exprimate in exercitarea mandatului. (2) Deputatii si senatorii pot fi urmariti si trimisi in judecata penala pentru fapte ce nu au legatura cu voturile sau opiniile politice exprimate in exercitarea mandatului, dar nu pot fi perchezitionati, retinuti sau arestati fara incuviintarea Camerei din care fac parte, dupa ascultarea lor. Urmarirea si trimiterea in judecata penala se pot face numai de catre Parchetul de pe langa Inalta Curte de Casatie si Justitie. Competenta de judecata apartine Inaltei Curti de Casatie si Justitie. (3) In caz de infractiune flagranta, deputatii sau senatorii pot fi retinuti si supusi perchezitiei. Ministrul Justitiei il va informa neintarziat pe presedintele Camerei asupra retinerii si a perchezitiei. In cazul in care Camera sesizata constata ca nu exista temei pentru retinere, va dispune imediat revocarea acestei masuri.” Asadar, iresponsabilitatea juridica si imunitatea de procedura sunt cuprinse in acelasi articol, insa imunitatea de procedura este restransa doar la masurile perchezitiei, retinerii si arestarii.

In continuare, vom incerca sa facem cateva aprecieri in legatura cu oportunitatea unei astfel de restrangeri a regimului juridic al imunitatii parlamentare, daca o astfel de restrangere se armonizeaza cu principiul separarii puterilor in stat, daca exercitiul unui mandat reprezentativ se poate inscrie in astfel de conditii in cadrele unei

democratii pluraliste. In realizarea acestui demers utila ni se pare o abordare comparativa a regimului imunitatii parlamentare din diferite state europene.

Imunitatea parlamentara este fundamentata, in general, pe textele constitutionale si regulamentele parlamentelor. Majoritatea statelor europene au preluat modelul francez, cu cele doua aspecte – lipsa raspunderii juridice si inviolabilitatea, care se prezinta in sa nuantat, de la un stat la altul. Exceptie fac Marea Britanie, Irlanda si Tarile de Jos, unde iresponsabilitatea juridica reprezinta singura forma de protectie acordata parlamentarilor.

Lipsa raspunderii juridice pentru opiniile si voturile politice exprimate are ca scop protejarea parlamentarilor impotriva oricarei sanctiuni care ar proveni din partea puterii politice. Parlamentarii sunt exonerati de toate formele de raspundere juridica acoperite de aceasta imunitate, majoritatea constitutiilor interzic ca parlamentarii sa poata fi subiecti ai unor proceduri judiciare in acest domeniu. Totusi, tendinta generala inregistrata este aceea a restrangerii campului de actiune a iresponsabilitatii juridice, care sa exclude, de exemplu, opiniile emise in articole de presa, in cadrul dezbaterilor publice sau manifestarilor electorale; de asemenea, declaratiile facute in cadrul activitatilor civice sau cu caracter privat exced ariei de protectie asigurata de aceasta forma de imunitate.

In Germania, lipsa raspunderii juridice protejeaza impotriva urmaririi judiciare ca efect al votului emis sau a unei declaratii exprimate in plen sau in comisii, cu exceptia injuriilor defaimatoare¹⁰.

In Danemarca, iresponsabilitatea juridica pentru declaratiile facute opereaza numai in masura in care declaratiile respective au fost facute „in Folketing“; aceasta precizare nu este de natura sa limiteze spatial sau temporal aplicarea imunitatii, ci se refera la toate reuniunile la care cineva participa in exercitarea functiilor sale de membru al Folketingului. In sens contrar, imunitatea poate fi ridicata de catre Folketing¹¹. Situatiile sunt similare in cazul Islandei.

Constitutia Greciei prevede ca deputatii nu vor fi supusi procedurilor legale si nici anchetati in vreun fel din cauza opiniilor exprimate sau felului in care au votat pe perioada exercitarii indatoririlor parlamentare. Sunt exceptate totusi de la protectia iresponsabilitatii

---

¹⁰ al.1 al art.46 din Legea Fundamentală a Germaniei

¹¹ art. 57 din Constitutia Danemarcei

juridice cazurile proferarii unor defaimari ultragioase, dar dupa ce s-a obtinut autorizarea Camerei¹². In continuare, se prevede tot prin textul constitutional ca deputatii nu sunt obligati sa depuna marturie asupra informatiilor date sau primite de ei in perioada exercitarii mandatului si nici asupra persoanelor carora le-au incredintat informatii sau care le-au furnizat.

Concluzia este ca in pofida faptului ca de regula, iresponsabilitatea juridica are caracter absolut, in unele situatii imunitatea poate fi ridicata (Germania – pentru injurii defaimatoare, Danemarca, Grecia, Islanda).

In general, inviolabilitatea parlamentarului pentru faptele savarsite in afara exercitarii mandatului sau este o garantie in fata eventualelor actiuni abuzive a organelor administrative, judecatoresti sau a particularilor.

In unele tari, precum Danemarca, Austria, Grecia, Italia inviolabilitatea cuprinde intreaga legislatura, daca parlamentarului nu i s-a ridicat intre timp imunitatea. Alteori, imunitatea cuprinde numai perioada sesiunilor parlamentare (Belgia, Olanda, Luxemburg).

Intinderea inviolabilitatii este uneori mare: in Danemarca, parlamentarii sunt exceptati de la arestarea preventiva sau de la orice forma de arestare sau masuri de securitate, de la proceduri disciplinare, anchetare ori alte forme de investigatii, de la perchezitia corporala sau a domiciliului (Danemarca, Germania, Italia). In Danemarca, nici un membru al Folketingului nu poate fi arestat sau privat de libertate in orice mod, fara consimtamantul sau, decat daca este surprins in flagrant delict¹³.

In Germania, nici un deputat nu poate fi inculpat sau arestat pentru comiterea unui act care încalca legea, decât cu autorizarea Bundestag-ului, cu exceptia cazului în care a fost arestat în flagrant delict sau în ziua imediat urmatoare comiterii faptei. Totodata, autorizarea de catre Bundestag este necesara pentru toate celelalte limitari aduse libertatii personale a unui deputat sau pentru initierea împotriva acestuia a procedurii prevazute la art. 18. Orice procedura penala si orice alta procedura în sensul art. 18 initiate împotriva unui deputat, orice încarcerare si alta limitare a libertatii sale personale trebuie suspendate la cererea Bundestag-ului¹⁴.

---

¹² al.1 si 2 ale art. 61 din Constitutia Greciei

¹³ art. 57 din Constitutia Danemarcei

¹⁴ art. 46 al 2,3,4 din Legea Fundamentala a Germaniei

In Italia, fara autorizarea Camerei de care apartine, nici un membru al Parlamentului nu poate fi supus procedurii penale; nu poate fi arestat sau privat de libertatea personala în alt fel, supus perchezitiei personale sau a domiciliului sau, exceptând situatia în care a fost prins savârsind o fapta în legatura cu care este obligatoriu un mandat de arestare. Aceeasi autorizatie este necesara pentru a aresta sau retine un membru al Parlamentului în executarea unei sentinte, inclusiv a unei sentinte ramasa definitiva¹⁵.

In majoritatea statelor, inasa, raspunderea civila este exclusa din domeniul acoperit de inviolabilitate. Uneori, chiar sunt excluse de la protectia inviolabilitatii infractiunile cu un ridicat grad de pericol social. Spre exemplu, Portugalia situeaza in sfera exceptiei de la inviolabilitate infractiunile pentru care este prevazuta pedeapsa cu inchisoare mai mare de trei ani si care a fost surprinsa in flagrant delict¹⁶, iar Irlanda exclude infractiunea de tradare, omor si tulburarea linistii publice¹⁷. Tot exceptii de la protectia inviolabilitatii sunt deseori si contraventiile, deoarece aceste constituie o incalcare a normelor legale care prezinta un grad de pericol social foarte redus, astfel incat nu sunt de natura sa prejudicieze functionarea si independenta institutiei mandatului parlamentar; mai mult, exceptarea parlamentarilor de la aceste sanctiuni ar fi contrara principiului egalitatii cetatenilor in fata legii.

Un caz general acceptat il constituie inasa exceptarea de la protectia inviolabilitatii a infractiunilor flagrante. In Germania, parlamentarul poate fi arestat pentru o infractiune flagranta si in ziua urmatoare celei in care s-a savarsit infractiunea. In alte tari, inasa, arestarea pentru o infractiune flagranta este supusa anumitor conditii: in Portugalia, infractiunea, chiar daca este flagranta trebuie sa fie prevazuta cu o pedeapsa a inchisorii mai mare de trei ani, iar in Italia, Constitutia prevede ca trebuie sa fie vorba despre o infractiune de o asemenea gravitate incat sa impuna arestarea. In majoritatea statelor arestarea sau urmarirea penala poate fi revocata prin hotararea Camerei din care face parte parlamentarul.

Inviolabilitatea este temporara, ea functioneaza numai pe durata exercitarii mandatului, doar prorogand momentul inceperii urmaririi penale, nu inlaturand-o.

---

¹⁵ art. 68 al. 2,3 din Constitutia Italiei

¹⁶ art. 160 al. 2,3 din Constitutia Portugaliei

¹⁷ art. 13 din Constitutia Irlandei

In anumite state, normele continute de Regulamentele parlamentelor referitoare la ridicarea imunitatii sunt deosebit de detaliate (cazul Germaniei, Frantei, Italiei, Spaniei si Luxemburgului); alteori, acestea sunt vagi sau doar traseaza pricipii calauzitoare (precum in Belgia, Portugalia, Franta si Danemarca). Cererile de ridicare a imunitatii parlamentare sunt trimise comisiilor competente, care pot fi comisii special constituite in acest scop (Franta, Luxemburg) sau, in cele mai multe cazuri, uneia dintre comisiile permanente. De cele mai multe ori sedintele in care se dezbate ridicarea imunitatii parlamentare se desfasoara cu usile inchise (Luxemburg, Spania) sau votul este secret (in Portugalia, Italia). In anumite cazuri ridicarea imunitatii trebuie sa se realizeze intr-un anumit termen, depasirea acestuia echivaland cu respingerea masurii de catre Camere (in Grecia, Camerel trebuie sa se pronunte intr-un termen de 3 luni, respectiv 45 de zile cand este vorba despre defaimari savarsite in exercitarea functiei; in Spania, cererea este considerata ca fiind respinsa in cazul in care Cortez-ul nu se pronunta asupra ei in termen de 60 de zile).

In ceea ce priveste competenta de judecata a parlamentarilor, adeseori acesasta apartine unor jurisdicii speciale: Olanda, confera competenta Curtii Supreme de Justitie, Grecia, Curtii de Apel, iar Spania, Curtii Supreme.

In etapa premergatoare revizuirii Constitutiei, in cadrul intalnirii cu membrii Comisiei pentru Revizuirea Constitutiei, Comisia de la Venetia, a apreciat pronuntandu-se asupra obiectivelor acceptate pentru revizuire, referitor la imunitatea parlamentara, ca aceasta ar trebui sa pastreze forma de reglementare actuala.

In ceea ce priveste societatea civila, din opiniile exprimate asupra imunitatii parlamentare, reiese clar reticenta fata de protectia acordata de vechea reglementare a imunitatii parlamentare. Opiniile exprimate in acest sens apreciau ca imunitatea conferea o sfera mult prea larga de protectie, in consecinta parlamentarii se puteau prevala de imunitate pentru a se sustrage procedurilor judiciare.

O alta opinie, a d-lui Turianu se exprima in sensul inversarii art. 70 si 69 din vechiul text constitutional, deoarece in acest fel s-ar fi reusit conturarea mai clara a protectiei pe care o realizeaza imunitatea parlamentara, si anume, faptul ca imunitatea parlamentara se traduce in primul rand prin imunitatea de fond, care asigura independenta parlamentarului prin lipsa raspunderii juridice a acestuia pentru voturile si opiniile politice exprimate, si apoi independenta

exercitarii mandatului prin stipularea inviolabilitatii, ca imunitate de procedura, care are ca scop protectia fata de procedurile judiciare abuzive si vexatorii care l-ar impiedica sa-si exercite mandatul.

Concluzii

Propunerile care prevedeau restrangerea imunitatii in principal la lipsa responsabilitatii juridice erau usor restrictive, in conditiile in care imunitatea parlamentara trebuie sa asigure si independenta mandatului parlamentar, adica sa se refere inclusiv la inviolabilitate, pentru ca mandatul reprezentativ sa se inscrie in cadrele unei democratii pluraliste. De altfel, majoritatea textelor constitutionale ale statelor europene interzic explicit ca parlamentarii sa poata fi urmariti sau sa faca obiectul unor cauze judiciare in domeniul raspunderii penale.

In ceea ce priveste, insa, conditiile in care este asigurata inviolabilitatea posibilitatile sunt nuanstate, iar noul text revizuit al Constitutiei care aplica principiul inviolabilitatii doar fata de masurile preventive, nu fata de urmarirea penala si trimiterea in judecata penala in general, putea fi la randul sau mai nuanstat. Astfel, consideram ca ar putut fi excluse de la protectia imunitatii urmarirea penala si trimiterea in judecata pentru infractiunile cu un grad ridicat de pericol social sau cele pentru care pedeapsa legala are o limita minima mai ridicata. (modelul Irlandei si Portugaliei). De asemenea, imunitatea parlamentara ar fi putut sa nu asigure protectia in cazul raspunderii contraventionale, contraventiile fiind considerate incalcarii ale legii cu un grad de pericol social mai redus decat infractiunile; se poate considera ca raspunderea contraventionala nu prejudiciaza independenta parlamentarilor datorita gravitatii reduse si nivelului scazut al sanctiunilor. O alta posibilitate ar fi fost reducerea duratei inviolabilitatii la durata sesiunilor parlamentare, precum in cazul Belgiei, Frantei si Luxemburgului.

De asemenea, prin Regulamentele Camerelor ar putut fi stipulat un anumit termen precis in care Camera sa se pronunte asupra ridicarii imunitatii parlamentare, nerespectarea termenului atragand efecte precise (Grecia, Spania).

Asadar, potrivit noului text constitutional parlamentarii vor putea fi trasi la raspundere pentru faptele care sunt savarsite in afara exercitarii mandatului, fapte care nu au legatura cu exercitiul acestuia. Asadar, nu mai este nevoie de ridicarea imunitatii parlamentare pentru desfasurarea urmaririi penale sau a trimiterii in judecata pentru astfel de

fapte. Insa, in ceea ce priveste retinerea, arestarea sau perchezitionarea, aceste masuri nu pot fi dispuse decat cu incuviintarea Camerei din care face parte parlamentarul.

Pe langa faptul ca noul text ar fi putut tine cont de criteriile mai sus descrise, prezente in legislatiile tarilor europene, totusi, noua reglementare ar fi putut sa fie protejata de critici in conditiile in care prin corelarea cu celelalte texte ale Constitutiei revizuite s-ar fi articulat noua formula a inviolabilitatii mandatului parlamentar pe fundalul unui sistem constitutional in cadrul caruia independenta justitiei sa fie reala, nu doar enuntiativa. Insa noilor prevederi constitutionale li s-ar putea reprosa si faptul ca ministru justitiei este in continuare membru cu drept de vot al Consiliului Superior al Magistraturii, in conditiile in care Consiliul Superior al Magistraturii propune Presedintelui Romaniei numirea in functie a judecatorilor, pe baza recomandarii ministrului justitiei; ministrul justitiei este om politic, face parte din Guvern, ceea ce poate aduce Justitia sub influenta politicului.

BIBLIOGRAFIE

- Pierre Avril, Jean Giquel, Droit constitutionnel. Lexicue, PUF, Paris, 1998;
Emil Boc, Institutii politice si proceduri constitutionale in Romania, Accent: Cluj-Napoca, 2003;
Ion Deleanu, Institutii si proceduri constitutionale, tratat, Servo-Sat, Arad, 2003, p. 295;
Tudor Draganu, Drept constitutional si institutii politice, vol. II, Bucuresti: Lumina Lex, 2000;
A. Houriou, Droit constitutionnel et institutions politiques, 6-e ed., Paris, 1973;
Ioan Muraru, Mihai Constantinescu, Drept parlamentar, Gramar, Bucuresti, 1994;
Regulamentul Camerei Deputatilor, publicat in MO nr. 51 din 31 ianuarie 2001;
Regulamentul Senatului, publicat in MO nr. 58 din 2 februarie 2001;
Constitutia Danemarcei;
Legea Fundamentala a Germaniei;
Constitutia Irlandei;
Constitutia Italiei;
Constitutia Portugaliei.

ETNICITATEA, POZIȚIILE ȘI INTERESELE KURZILOR DIN TURCIA ÎN LUMINA A 200 ANI DE CONFLICT NEÎNTRERUPT

IONUT APAHIDEANU

ABSTRACT. This article is an inquiry into the Kurdish question from the perspective of the recent literature on ethno-nationalism. The topic is of great relevance both for the current international politics, via its location in the conflictual area bordering the Middle East and also for the academic investigation, which has largely ignored the question of Kurds from various research angles.

Due to the very same fact, observed by the author, of the unexplored character of the problem from various academic fields, the present study provides a substantive overview of the modern and contemporary history of the Kurdish population and of its (conflictual) interactions with the Turkish authorities. This serves as a backdrop for a critical analysis of the possible ways in which, bearing in mind concepts of nationalism theories, one could define Kurds as a nation. The underlying rationale is to shed light over the complexity of solving, on a theoretical, normative (international law) and political level one of the very important, though little explored, conflicts of the international world.

Prezentul articol își propune o abordare a chestiunii kurde din perspectiva literaturii de specialitate consacrate problemelor de etno-naționalism. Am optat în favoarea investigării acestei teme pornind de la dubla ei relevanță: pe de o parte, aria de conflict și totodată cea conținând grupul kurd prezintă o importanță practică deosebită pentru politica internațională a ultimilor ani, mărturie în acest sens stând în primul rând cele două războaie împotriva Irakului din 1991 și 2003, iar pe de altă parte, problema kurdă în general pare a fi rămas insuficient explorată în spațiul literaturii academice străine dar mai ales autohtone. Într-un sens mai exact, justificarea analizei de față se regăsește în suma următoarelor considerente: dimensiunea semnificativă a grupului etnic kurd în cadrul populațiilor celor șase state contigue Turcia, Armenia, Azerbaidjan, Iran, Irak și Siria – al patrulea grup din regiune ca mărime și probabil cea mai mare națiune din lume fără stat; tipul excepțional de autodeterminare reclamat și posibilele implicații de tip “domino” (teoria “contagiunii”) determinate de starea de dispersie

a grupului kurd în cele șase state sus menționate; poziționarea sa într-un spațiu geostrategic de înaltă conflictualitate – zona de confluență dintre Caucaz, Orientul Mijlociu și podișul Anatoliei. În mod specific, analiza se concentrează pe minoritatea kurdă din Turcia în temeiul altor patru considerente particulare: persistența conflictului dintre kurzi și autoritățile de la Istanbul și mai apoi Ankara vreme de mai bine de 200 ani; localizarea a circa jumătate din toți kurzii din regiune în Turcia; dimensiunea în cifre absolute și ponderea semnificativă a grupului etnic kurd în cadrul populației acestui stat; în fine, caracterul particular al (non)intervențiilor externe în sensul gestionării conflictului din Kurdistanul turc. Din punct de vedere structural, studiul de față conține în deschiderea sa, în scopul înțelegerii cât mai adecvate a problemei kurde, o analiză detaliată a istoriei acestui grup din perspectiva deopotrivă a cristalizării sale etnice și a cronologiei conflictului cu partea turcă. În continuare, a doua secțiune chestionează coordonatele etnicității kurde în lumina unui cadru conceptual clasic, urmând ca secțiunea de final să fie dedicată pozițiilor și intereselor adiacente de tipar etnonaționalist.

I. Istoricul conflictului din Kurdistanul turc

Începute în urmă cu aproape 200 ani, deci concomitent cu mișcările de emancipare națională și războaiele de independență din Grecia, Bulgaria, America Latină, revoltele kurzilor din Imperiul Otoman s-au deosebit de cele din statele vecine mai ales prin caracterul lor unidimensional: dacă în cazul grecilor, al bulgarilor sau al armenilor, dimensiunea etnică a conflictelor era dublată de una religioasă, în cazul kurzilor din Imperiul Otoman, dar și a celor din Persia, lupta lor se cantona exclusiv în parametri etnici, dată fiind identitatea religioasă musulmană dintre asupritori și asupriți. Ba mai mult, kurzii nu s-au bucurat de aceleași drepturi (uneori de invidiat) cu minoritățile nonmusulmane, care beneficiau de autonomie nu doar religioasă, ci și culturală și educațională¹ în cadrul sistemului *millet*-urilor. De-a lungul timpului s-au înregistrat aproape 100 revolte ale kurzilor pe care, din considerente de acuratețe a analizei și parcimonie a explicațiilor, le-am delimitat cronologic corespunzător următoarelor

---

¹ Ba chiar și juridică, singurul rol rezervat exclusiv autorităților otomane fiind acela de execuție a sentinței dată de liderii comunității etnice

perioade: secolul al XIX-lea; perioada premergătoare primului război mondial; anii 1900-1923, ai tratatelor de la Sèvres și Lausanne și ai războiului greco-turc din 1919-1922; perioada interbelică; perioada postbelică; “epoca PKK”, începând cu declanșarea insurecției armate din 1984 și, ca epilog, momentul actual, al unui posibil “sfârșit PKK”.

I.1. Revoltele din secolul al XIX-lea

La momentul tranziției dintre secolele al VIII-lea și al XIX-lea, pe măsura declinului progresiv al puterii Imperiului Otoman în Europa (în particular în Balcani), sultanii de la Istanbul s-au orientat gradual spre noi teritorii care să furnizeze resursele naturale și umane necesare menținerii unei armate pe cât de numeroase, pe atât de costisitor de întreținut. Consecutiv, măsurile concrete adoptate de autoritățile otomane în direcția reducerii autonomiei principatelor kurde, cumulate distrugerilor provocate inclusiv în Kurdistan de războaiele purtate de Imperiu împotriva Rusiei și respectiv Persiei au antrenat pe plan local nemulțumiri din ce în ce mai accentuate ale kurzilor. Suplimentar, perioada menționată a consemnat o dezvoltare pronunțată a literaturii kurde și în general a culturii și civilizației kurde din Imperiul Otoman, registru în care se înscriu orientări mistice (Beyazidi, Yazari, Bateh), patriotice (Khoni, Koyi) și revoluționare (Feqih, Teyran). În contextul acestor mișcări de emancipare națională, cumulate diminuării puterii statului otoman, secolul al XIX-lea a consemnat numeroase revolte ale kurzilor, dintre care principalele au fost declanșate în principatele Baban, Soran, Hakkâri, Bahdinan (Amadiya) și Bohtan (Chaliand, 1993: 18).

Revolta din Bohtan, 1806

Declanșată în 1806, mișcarea a fost condusă de Abdurrahman Pașa, în contextul dezvoltării accentuate pe parcursul secolelor XVII-XVIII a statului Baban (cu capitala la Sulaymaniah) și al extinderii sale teritoriale îngrijorătoare deopotrivă pentru Imperiul Otoman și pentru Persia. Cauza proximală a conflictului survine în momentul morții lui Ibrahim Pașa Bebe, când otomanii încearcă să-l impună ca principe al Babanului pe Khalid Pașa, un kurd dintr-un trib rival celui conducător, al lui Abdurrahman Pașa. După trei ani de lupte, în 1808 forțele otomane sprijinite de triburi kurde aliate înving definitiv trupele lui Abdurrahman, care se refugiază în Persia.

Revolta din Soran, 1834-1837

În fapt, revolta se declanșează în 1833, în contextul favorabil al slăbirii puterii otomane ca urmare a războiului împotriva Imperiului Țarist (1828-1830) și a luptei concomitente împotriva egiptenilor conduși de Mehmet Ali. Într-un moment în care armata lui Mohammed Mir², vasal Porții, controla deja întregul teritoriu al actualului Kurdistan turc, trupele otomane sunt învinse în vara lui 1834, pentru ca un an mai târziu kurzii conduși de Mir Mohammed să cucerească porțiunea nordică a Kurdistanului persan. În iulie 1836 are loc o nouă confruntare kurdo-otomană, soldată cu încă o victorie a lui Mir Mohammed. Acesta va fi însă trădat în 1837 de liderii religioși locali, fiind asasinat, iar statul său (cu capitala la Rawanduz) devastat și distrămat.

Revoltele din Bohtan

Devenit emir în 1821, la vârsta de 19 ani, Bedir Khan Bey își extinde în 1840 influența asupra întregului Kurdistan otoman, stabilind alianțe strategice cu *bey-ul Kar* (în Kurdistanul de Nord) și emirul Ardelan (în Kurdistanul persan). În războiul din 1844-1847, după un număr de victorii inițiale, Bedir Khan este trădat de facțiunile creștine (cărora le acordase autonomie deplină) și de nepotul său Yezdan Sher. Se predă, fiind exilat la Damasc, unde va deceda în 1868.

Ajuns *bey*, Yezdan Sher ("Leul") ocupă în 1855 baza otomană de la Mosul, iar în vara aceluiași an ajunge să aibă în subordinea sa o puternică armată de 100.000 oameni. După imixtiunea în conflict Franței și a Marii Britanii, aliate Turciei împotriva Rusiei în Războiul Crimeei, Yezdan Sher este capturat și deportat.

În fine, în 1880 șeicul Obeidullah unește triburile kurde din Imperiul Otoman și Persia, dispunând la momentul respectiv de o armată de 80.000 oameni. Ajuns în conflict simultan cu sultanul și șahul, Obeidullah încearcă încheierea unei alianțe cu Rusia, însă este arestat de otomani în 1882 și exilat la Mecca (Chaliand, 1993: 18-20).

I. 2. Perioada prererpublicană, 1900-1923

După ce în baza Congresului de Pace de la Berlin (1878), consecutiv războiului ruso-turc, o parte semnificativă din Armenia de Vest (Anatolia de Est) trecuse sub suveranitatea Rusiei Țariste, autori-

---

² descendent al faimosului Salah-ad Dîn

tățile de la Istanbul s-au confruntat cu o mișcare relativ bine organizată de emancipare a minoritarilor armeni de pe teritoriul imperiului. Mișcarea a atras după sine represalii masive din partea administrației otomane, culminând cu masacrele asupra armenilor din 1894-1896³. Speculând concentrarea atenției autorităților otomane asupra armenilor, kurzii încep la rândul lor să se organizeze în diverse planuri. Astfel, în aprilie 1898 ia ființă primul ziar kurd – *Kurdistan*, fondat de Midhad Bedir Khan Bey. În primii ani ai secolului se înființează asociația *Taali ve Terakii Kurdistan* (“Refacerea și Progresul Kurdistanului”), care va publica ziarul bilingv *Kurt Teavun ve Terakki Gazetesi* (“Gazeta Ajutorului Reciproc și Progresului Kurd”), iar în 1908 va înființa un comitet pentru popularizarea educației (*Kurt Nechri Maarif Djemiyeti*).

După Revoluția “Junilor Turci” (grupați formal în Partidul Unitate și Progres) din 1908, o nouă constituție garantează egalitatea deplină a tuturor naționalităților imperiului, însă un an mai târziu au loc noi reprimări ale albanezilor, armenilor și kurzilor, iar organizațiile și publicațiile celor din urmă sunt interzise. În secret, în orașele Bitlis, Diyarbakir, Muș, Erzurum și Mosul se organizează cluburi active de militanți și intelectuali kurzi (*Kurt Kulupleri*), cu structură și organizare asemănătoare “Junilor Turci”. Dintre acestea, societatea *Kiviya Kurd* (Speranța Kurdă), înființată în 1910 și legalizată în 1912, va edita ziarul *Roja Kurd* (“Ziua Kurdă”), redenumit în 1914 *Hetawe Kurd* (“Soarele Kurd”). Totodată, în 1912 se înființează la Istanbul Asociația Prietenilor Kurdistanului (*Kurdistan Mahibbur Djemiyeti*) în scopul informării opiniei publice internaționale asupra “problemei kurde”.

Pimul război mondial, în care Turcia s-a alăturat Puterilor Centrale, a consemnat o nouă deteriorare a situației kurzilor, odată cu masacrarea de către otomani a cca. 1 milion armeni și 700.000 kurzi acuzați în bloc de colaboraționism cu puterile inamice Rusia și Marea Britanie. Învinsă, Turcia va semna la 30 octombrie 1918 armistițiul de la Mudros cu Puterile Aliate într-un moment în care 3/4 din teritoriul său terestru era ocupat de forțele britanice, italiene, franceze și grecești, Bosforul, Dardanelele și Marea Marmara erau controlate de Marea Britanie, iar libere rămâneau doar stepele aride din centrul Anatoliei și coasta Mării Negre. Perioada octombrie 1918 – iunie 1919 a reprezentat în mod probabil cea mai bună oportunitate pentru kurzi de a obține mult doritul stat independent. Este perioada

³ zeci de sate din est arse și 60.-80.000 victime (Katzenstein, 1996: 167)

în care se constituie numeroase organizații kurde între care *Istiqlal-i Kurdistan* (Eliberarea Kurdistanului), *Kurt Istiqlal Djemiyeti* (Comitetul pentru Independența Kurzilor, fondat la Cairo de Soureya Bedir Khan Bey) și, cea mai importantă ca activitate, *Kurdistan Taali Djemiyeti* (Societatea pentru Refacerea Kurdistanului), fondată de Mullah Said, Khalil Hayali și Hamiza Bey. Congresul celei din urmă decide trimiterea unei delegații la Comisiile de Pace ale SUA, Marii Britanii și Franței din Istanbul pentru a-și face cunoscute obiectivele (Chaliand, 1993: 32).

Gradul extrem de fragmentare al societății kurde la nivel tribal și diferențele majore dintre “autonomiști” și adepții independenței (care s-au scindat de altfel în Comitetul Social Kurd (*Kurt Teşkilat-i Itchtimaye*)) s-au repercutat în mod nefast și asupra deciziilor Aliatilor în problema kurdă. Astfel, o delegație kurdă, în calitate de observator la discuțiile referitoare la minoritățile armeană și kurdă din Imperiul Otoman a participat la Conferința de Pace de la Sèvres (10 august 1920), alături de SUA (în calitate de observator, Marea Britanie, Franța, Italia, Japonia, Armenia, Belgia, Grecia, Hedjaz (viitoarea Arabie Saudită), Polonia, Portugalia, România, statul Sârbo-Croato-Sloven, Cehoslovacia și Turcia. Deși tratatul final adoptat la conferință⁴ este adesea evocat cu nostalgie de către kurzi ca primul act normativ - și de altfel, singurul - care a recunoscut minoritatea kurdă și i-a acordat autonomie, textul final admite câteva precizări critice cu privire la prevederile legate de kurzi. Astfel, articolul 62 (secțiunea III) al tratatului prevedea, ce-i drept, autonomia teritoriilor din Imperiul Otoman în care kurzii erau preponderenți numeric. În plus, articolul 64 stipula posibilitatea obținerii, în anumite condiții, a independenței respectivelor teritorii, inclusiv a *villayet*-ului Mosul, o provincie cheie datorită bogatelor zăcăminte de petrol deținute. La o analiză mai profundă a textului final se poate însă constata că invocata autonomie și posibila independență acordate kurzilor erau în mare parte doar aparențe. Astfel, districtele (*villayet*-urile) Adiyaman, Malatya, Elbistan, Darende și Divrik, populate predominant de kurzi, erau excluse arbitrar din rândul celor autonome, fiind considerate ca aparținând “zonei specifice de interes a Franței”. Împreună cu zonele orașelor Bitlis, Dintab, Biredjik, Urfa, Mardin, Nusaybin și Djaziret ibn Omar (Cizre), care reveneau Siriei aflate sub control francez, ele compuneau o treime din suprafața Kurdistanului istoric. O altă treime, reprezentată de zonele și ele cu majorități kurde Muş, Erzincan, Bingöl,

---

⁴ vezi Anexa nr. 3

Bitlis, Van, Karakilisa (Ağrı), Igdir și Erzurum, revenea Armeniei. Finalmente, teritoriile în care kurzii ar fi urmat să beneficieze de autonomie însumau doar o treime din suprafața populată majoritar de kurzi, restul revenind, după cum menționam, Franței (la vest), Siriei (la sud), Persiei (la Est) și Armeniei (la nord) (Busch, 1976). În atare condiții, nu pare hazardată aprecierea că “tratatul de la Sèvres, menit să descompună metodic teritoriul turc, nu a fost doar injust și umilitor pentru poporul turc, ci în același timp un afront petru kurzi” (Busch, 1976; Chaliand, 1993: 35).

Am putea considera că însuși contextul semnării Tratatului de Pace a fost unul nefericit ales de aliați, date fiind o serie de evenimente care au sporit agravant aversiunea populației turce față de Puterile Aliate, culminând finalmente cu un nou război în care Turcia deținea cărțile câștigătoare⁵. Dincolo de condițiile umiltoare impuse prin tratat, impulsivitatea statului inamic Grecia și în genere imprudența aliaților au accelerat escaladarea spre un nou război. La 15 mai 1919, contrar prevederilor armistițiului de la Mudros, trupele grecești au debarcat la Izmir, un oraș cu o consistentă minoritate de etnici greci. Apoi, la 16 martie 1920, trupele britanice au ocupat capitala Istanbul dizolvând parlamentul turc. Mai mult chiar, se cuvine precizat că tratatul însuși a fost semnat în condițiile încălcării flagrante a armistițiului: la 22 iunie trupele turce trecuseră la contraofensivă în Anatolia, iar trei zile mai târziu trupele britanice debarcaseră la Mudanya, concomitent cu crearea Frontului de Apus sub comanda lui Ismet Pașa (Oțetea, 1969). Or un tratat de pace semnat în plină desfășurare a unui conflict militar, fără învingători anticipabili și deci alimentând speranțele revizioniste ale turcilor, nu putea fi decât unul caduc. Perioada imediat succesivă semnării tratatului a marcat escaladarea conflictului până la stadiul unui război în toată regula, odată cu alegerea generalului Mustafa Kemal în funcția de comandant suprem al forțelor armate turce (5 august 1921). Acesta organizează o amplă mișcare de rezistență împotriva foștelor aliate care controlau 3/4 din teritoriul țării în cadrul războiului numit de istoriografia turcă “de eliberare națională”. Kemal, ajuns în Anatolia liberă, organizează o rețea deosebit de activă de servicii secrete, reorganizează armata turcă și lansează apeluri la

---

⁵ în ideea în care occidentalii se implicaseră deja masiv, sub aspect al resurselor umane și materiale, în războiul civil din URSS, dintre menșevici (“albi”) și bolșevici (“roșii”) preocupați fiind concomitent de ascensiunea comuniștilor în Europa de Vest

“toate elementele musulmane” (turci și kurzi). Căutând sprijinul considerabilei minorități kurde, se autoproclamă “salvator al Kurdistanului”, apărător al “pământurilor musulmane profanate de forțele de ocupație” și cere “unitate deplină în lupta de izgonire a invadatorilor de pe strămoșescul tărâm musulman” (Chaliand, 1993: 46). Sub imperiul acestor promisiuni de egalitate deplină cu majoritatea turcă, kurzii se alătură trupelor lui Kemal, iar în bătălia de pe râul Sakaria (23 august-13 septembrie), trupele kurdo-turce zdrobesc armata greacă. Franța este primul stat care în baza unor calcule de eficiență am putea spune, preferă să facă unele concesii Turciei decât să continue un război în care oricum șansele aliaților se diminuau progresiv cu trecerea fiecărei zile în plus. În consecință, ea se retrage din război, semnând la 20 octombrie 1921 un tratat cu Turcia care prevedea anularea reparațiilor de război, dar și păstrarea sub tutelă franceză a provinciilor kurde din nordul Siriei. Urmează ofensiva generală a armatei turce în Anatolia și eliberarea progresivă a întregului teritoriu turc, armistițiul de la Mudanya (11 octombrie 1922), dintre Turcia și respectiv Marea Britanie, Franța și Italia marcând încheierea ostilităților. La 13 octombrie 1923, Ankara este declarată capitala republicii, la 29 octombrie se proclamă Republica Turcia, la 3 martie 1924 se abolește califatul, iar la 20 aprilie se proclamă Constituția Turciei (Oțetea 1969).

Pentru kurzi situația emergentă a reprezentat cel puțin o surpriză neplăcută. Ca unionist convins, Mustafa Kemal, conducătorul Partidului Republican al Poporului și primul președinte al Turciei, credea că elementul cheie în fortificarea statului turc era lichidarea armenilor și asimilarea kurzilor. Ca atare, el “uită” de promisiunile făcute kurzilor și printr-un decret prezidențial din 3 martie 1924 interzice toate școlile, asociațiile, publicațiile, frățiile și *madrassah*-urile (școli religioase) kurde. Mai mult, după ce obține de la Armenia devenită republică sovietică retrocedarea provinciilor kurde de la nord, refuză să recunoască în mod oficial existența în Turcia a oricărei minorități etnice. Identic vor proceda și reprezentanții turci la negocierile de pace cu puterile aliate. Consecutiv, Tratatul de Pace de la Lausanne (24 iulie 1923), care fixează actuala configurație teritorială a Turciei, nu face nici o referire la minoritățile nonturce, ci doar la cele religioase, categorie în care evident kurzii musulmani nu se regăsesc. Ulterior, decenii de-a rândul, liderii politici de la Ankara au invocat excluderea efectivă a kurzilor din definiția minorităților pentru a justifica absența oricăror prevederi speciale acordate acestei minorități (Robins, 1993: 660).

lar în privința Kurdistanului, acesta a rămas o himeră, teritoriul denumit ca atare de către kurzi fiind segmentat în baza tratatului între Turcia (43%), Iran (31%), Irak (18%), Siria (6%) și URSS (2%).

I.3. Revoltele din perioada interbelică

Măsurile adoptate de administrația kemalistă în perioada imediat următoare războiului greco-turc au stârnit în mod previzibil ample nemulțumiri în rândul populației kurde. Negată fiindu-le recunoașterea ca minoritate etnică și a drepturilor firești aferente, kurzii au reacționat manifest împotriva discriminării. Transformați în opozanți fermi ai regimului kemalist, ei au declanșat frecvente revolte armate, toate reprimare violent de forțele turce în cadrul unui conflict interetnic cu toate caracteristicile unui război civil.

Prima răbufnire în focarul de conflict din sud-estul Anatoliei a constituit-o insurgența din februarie 1925 a șeicului Said din Piran. În momentul în care trupele sale au reușit în doar câteva luni să elibereze o treime din Kurdistanul turc, guvernul de la Ankara a decretat mobilizarea în regiune a peste 80.000 soldați, un efectiv record pentru acea vreme. Finalmente, trupele rebele au fost învinse, iar Said, împreună cu 52 adepți ai săi, a fost spânzurat la Diyarbakir. Represaliile sângeroase ale forțelor armate turce s-au soldat cu mii de țărani masacrați și sute de sate kurde arse (Robins, 1993: 660), semn că vremurile atrocităților asupra amenilor nu erau atât de îndepărtate. Pentru siguranța disuadării altor revolte kurde, Kurdistanul turc va fi declarat în același an “zonă militară”, accesul străinilor în zonă fiind strict interzis din motive de securitate (interdicție menținută până în 1965), de unde concluzia, folosind termenii literaturii de specialitate dezvoltate ulterior, că minoritatea kurdă a fost încă de pe atunci percepută de către guvernul de la Ankara ca o amenințare la adresa “securității societale” prin mecanismul “competiției pe verticală” (vezi Buzan, Wæver și de Wilde, 1998).

După izbucnirea unor noi revolte în orașele Raman și Reşkoltan în 1925, în perioada 1926-1927 a venit rândul unor noi revolte ale populațiilor din orașele Hınıs, Vorto, Solhan, Bingöl și Gendj, toate înnăbușite violent de forțele guvernamentale turce (Bozarıslan, 1992). Deportarea a peste 1 milion de kurzi din regiune între 1925 și 1928 nu a avut decât darul de a provoca noi revolte, într-o spirală escalatorie aproape inevitabilă a violențelor: în 1928 armata turcă a intervenit din nou în forță pentru a reprima revoltele din Sassoun, Kozluk și Perwari,

provocând alte zeci de mii de victime în rândul kurzilor (Chaliand, 1993: 51-5). În aceeași perioadă survine și o nouă rectificare teritorială afectând Kurdistanul: în baza tratatului de frontieră anglo-turco-irakian din 5 iunie 1926, regiunea limitrofă orașului Mosul, bogată în petrol, revine Irakului controlat de britanici.

Împotriva insurecției organizației kurde *Hoyboun* (Independența) din munții Ararat, din 1928-1932, armata turcă a inaugurat metoda bombardamentelor, folosindu-se de cele 300 avioane de care dispunea în acel moment (Olson, 1998: 17) și a utilizat masiv gaze împotriva rebelilor. Apoi, într-o altă tentativă radicală de a eradica problema kurdă, parlamentul turc a adoptat la 5 mai 1932 o nouă lege a deportării ale cărei prevederi au afectat din plin minoritatea kurdă.

Cea mai sângeroasă revoltă a fost probabil cea din zona orașului Dersin, din 1936-1938, o regiune în care avuseseră loc continuu ciocniri cu forțele guvernamentale încă din 1925 (Calvocoressi, 1996: 470). Bilanțul nefericit al violențelor, care indică mii de kurzi arși de vii, sinucideri colective și 1-1,5 milioane kurzi masacrați sau deportați, a determinat cercetătorii în domeniu să catalogheze politica Ankarei în această situație drept "etnocid". În ansamblu, masacrele din anii '20-'30 s-au soldat, în funcție de estimări, cu cca. 1,5 milioane kurzi uciși și alte 1,5 deportați în centrul și vestul Anatoliei. Nu întâmplător, în Kurdistanul turc au urmat, cu mici și izolate excepții, câteva decenii de "liniște". Masacrele, deportările masive, militarizarea și supravegherea sistematică a teritoriilor kurde au exercitat un incontestabil efect de intimidare asupra populației locale, astfel încât statul independent Kurdistan a redevenit pentru o bună perioadă o himeră.

I.4. Perioada postbelică

Al doilea război mondial nu a adus nici el cu sine mult dorita autonomie pentru kurzii din regiune, cu atât mai puțin pentru cei din Turcia. Singura excepție în acest sens a reprezentat-o înființarea în 1945 a republicii kurde Mahabad în Iranul vecin controlat de trupele sovietice. Ea a ființat însă doar un an, până când teritoriul a reintrat în posesia Iranului. În celălalt stat vecin Irak, revolta de la sfârșitul războiului a kurzilor conduși de Mustafa Barzani a fost reprimată violent de trupele regimului de la Bagdad, cca. 100.000 kurzi refugiindu-se la acea vreme în Iran (Calvocoressi, 1996: 471).

Situația kurzilor turci s-a ameliorat întrucâtva sub guvernarea din anii '50 a Partidului Democrat. În paralel, în Irak, o nouă revoltă a kurzilor în 1958 a condus la crearea pentru o scurtă perioadă a unei

“Republici Arabe Kurde” la frontiera cu Turcia. Emisiunile în limba kurdă ale radiodifuziunii de la Bagdad, alături de cele din Cairo și Erevan au reînflamat sentimentul naționalist al kurzilor din Turcia (Chaliand, 1993: 64) în virtutea evidenței că în alte state kurzii beneficiau de drepturi cetățenești depline. Astfel, curentul “estismului” (*Doguçuluk*) cristalizat în Anatolia de Sud-Est susținea reforma economică și progresul în “Est”, așa cum era denumit oficial Kurdistanul turc. Concentrați în zona orașului Diyarbakir, “estiștii” și-au concretizat eforturile în publicarea, începând cu 1958, a cotidianului de limbă kurdă *Ileri Yurt* (“Țara Dezvoltată”). În decembrie 1959 însă, confirmând tradiția intolerantă a autorităților de la Ankara, cabinetul Menderes ordonă arestarea editorilor publicației și a tuturor acelor pe care Organizația Națională de Informații (MIT) îi catalogase drept “kurdiști” (*Kurtsu*). În fapt, măsura servea inclusiv ca instrument de distragere a atenției opiniei publice de la situația economică dezastruoasă a Turciei din acel moment.⁶

Odată cu lovitura de stat de la 27 mai 1960 orchestrată de armată și burocrația kemalistă, ai căror membri se considerau “iluminați” (*aydin*), represaliile au continuat și mai acerb împotriva kurzilor, denumiți oficial “turci munteni” (aceasta pentru ca, escamotând existența minorității kurde, să nu se atingă nici măcar discursiv ideea integrității și unității statului turc – două noțiuni reiterate obsesiv în absolut toate documentele și discursurile oficiale turce pe probleme de securitate națională). Astfel, structura militară a Comitetului de Uniune Națională, condus de generalul Cemâl Gürsel, decide în vara lui 1960 strămutarea a 485 intelectuali și notabilități kurde în tabăra militară de la Sivas, unde vor fi deținuți timp de patru luni. 55 dintre ei vor fi exilați pentru o perioadă de doi ani în orașe din vestul Turciei, iar amnistia generală proclamată după lovitura de stat nu va include, evident, și respectivii kurzi. Un prim decret prezidențial adoptat de generalul Gürsel în privința kurzilor este acela al turcizării numelor kurde ale satelor și orașelor și crearea de școli religioase în Anatolia de Sud-Est unde copii kurzi, separați fizic de părinți, ar fi putut fi “turcizați”. Deloc paradoxal, majoritatea acestor copii aveau să devină peste ani cei mai înfocați naționaliști kurzi. Al doilea decret autoriza guvernul de la Ankara să “transfere în altă parte a teritoriilor naționale persoanele acuzate oficial de implicare în activități de prejudiciere a

⁶ în numai luna august a anului 1959 lira turcească se depreciase cu 220% (Chaliand, 1993: 64-65)

interesului național, împreună cu rudele lor până la gradul patru, dacă se consideră necesar”. Singurii beneficiari ai prevederilor acestui decret au fost încă o dată kurzii. Iar când în Irak a izbucnit o nouă revoltă a kurzilor conduși de Barzani, generalul Gürsel, devenit șef al statului turc, avertiza la 16 noiembrie 1960 cât se poate de răspicat că “dacă turcii munteni nu-și țin gura, armata nu va pregeta să le îngroape orașele și satele sub bombe. Ei și țara lor vor fi înecați într-o baie de sânge” (apud Chaliand, 1993: 65).

Nici noua Constituție din 9 iulie 1961 și nici reinstaurarea unui regim democratic nu au produs ameliorarea situației kurzilor. Noua lege fundamentală a extins, e adevărat, drepturile cetățenești, dar a menținut interdicția asupra formării de asociații regionale care ar fi putut periclita indivizibilitatea națiunii și a statului. În aceeași ordine de idei este ilustrativă și constatarea că între 1960 și 1980, problema kurzilor (reprezentând, să ne amintim, peste 20% din populația țării) este menționată public o singură dată. Și aceasta de către asociația reprezentativă a kurzilor, ea fiind de altfel scoasă în afara legii în 1970, după ce a îndrăznit să recunoască *existența* (!) poporului kurd și legitimitatea revendicărilor sale democratice (Chaliand, 1993:6). Toate acestea în condițiile în care recensământul din același an număra, în populația de 7.557.000 a Kurdistanului cca. 6.200.000 vorbitori de limbă kurdă (82% din populația regiunii), cărora li se adăugau alte cca. 2.300.000 kurzi în restul Anatoliei (Mutlu, 1996).

La alegerile din 1961, câștigate de Partidul Dreptății (AP), care va forma un guvern de coaliție împreună cu republicanii din Partidul Republican al Poporului (CHP), voturile în Kurdistan s-au împărțit între AP și mai ales Partidul Noii Turcii (YTP), inclusiv datorită prezenței între liderii formațiunii din urmă a unui etnic kurd – doctorul Yusuf Azizoğlu. În anul următor, unul de relativă liberalizare, la Istanbul apar revista *Baris Dunyasi* (“Lumea Păcii”), care va publica articole despre limba, literatura și folclorul kurzilor și săptămânalul bilingv (turcă și kurdă) *Dicle-Firat* (“Tigru-Eufrat”). După doar câteva numere însă, ambele vor fi interzise, împreună cu alte publicații prokurde, precum *Deng* (“Vocea”) și *Riya Newe* (“Noua Cale”) (Chaliand, 1993: 66). Apoi, după prăbușirea coaliției AP-CHP (25 iunie 1962), la putere a venit YTP, al cărui ministru al Sănătății, kurdul Azizoğlu, va dispune construirea mai multor spitale și dispensare în Kurdistan decât toți predecesorii săi luați împreună. Acuzat de către ministrul de Interne de “regionalism”, el se vede nevoit să demisioneze un an mai târziu.

Anii '60 s-au remarcat printr-o proliferare fără precedent a mișcărilor socialiste, context în care în urma alegerilor din 1965, Partidul Muncii din Turcia (TIP) accede în premieră în parlamentul turc, unde va ocupa 15 din totalul de 450 mandate din legislativ. Un an mai târziu, la Ankara apare primul ziar socialist – *Yeni Akis* (“Noul Curent”), și totodată prima publicație care vorbește deschis despre “poporul kurd” și susține ideea unei alianțe între clasele muncitoare kurdă și turcă. Firește, va fi la rândul său interzis, autoritățile turce considerând că sintagma “popor kurd” periclitează unitatea națională și încurajează separatismul (Chaliand, 1993: 67). Organizarea de către militanți kurzi afiliați TIP și de către Organizația Tineretului Kurd Revoluționar (DDKO) a unor ample manifestații în orașe din Kurdistan va determina guvernul de la Ankara să trimită unități anti-gherilă de patrulare în Kurdistan, aceasta pentru a intimida și teroriza țărani și a eradică tendința din ce în ce mai evidentă de a-i imita pe kurzii din Irak. Totodată, DDKO va fi scoasă în afara legii la doar un an de la constituirea sa, publicația sa lunară cu un tiraj de 30.000 exemplare va fi interzisă, iar editorii arestați.

Dezvoltarea și emanciparea clasei muncitoare, succesele progresive ale mișcărilor naționaliste kurde și radicalizarea tineretului au provocat îngrijorarea serioasă a birocrăției kemaliste și a armatei. Cea din urmă răstoarnă în final guvernul lui Süleyman Demirel, iar la 12 martie 1971 va institui starea de asediu, dizolvând toate partidele politice și organizațiile studențești și de tineret. Mii de oameni vor fi arestați și torturați, ținta predilectă a operațiunilor fiind evidentă, de vreme ce 75% din toți deținuții Turciei de la acel moment erau în fapt kurzi acuzați aleator ba de apartenență la DDKO sau Partidul Democrat din Kurdistan, ba de susținere a revoltei kurzilor lui Barzani în Irak. La presiunile Occidentului, junta se vede obligată să organizeze alegeri democratice, iar alegerile din octombrie 1973 sunt câștigate de CHP, care va alcătui un guvern de coaliție cu Partidul Salvării Naționale (MSP). Decretul general din iulie 1974 amnistiază deținuții politici din Turcia, dar după invazia turcă în Cipru din luna august a aceluiași an, coaliția se destramă într-un șir interminabil de alternanțe la guvernare.⁷

---

⁷ în ultimii 50 ani, Turcia a fost condusă de nu mai puțin de 36 guverne, dintre care 4 răsturnate de armată

Între 1975 și 1980 se succed la guvernare 6 coaliții conduse alternativ de Süleyman Demirel și Bülent Ecevit. După reluarea, fără succes, a operațiunilor militare în Kurdistan (31 martie 1975 – 10 aprilie 1976, însoțite de sute de asasinat) de către Demirel, pe fondul agravării tulburărilor interne, Ecevit introduce la 26 decembrie 1978 legea marțială în 13 (9 în Kurdistan) din cele 67 provincii ale Turciei și apoi în alte 6 în aprilie 1979. Șase luni mai târziu el se vede nevoit să demisioneze din nou, violențele de stradă atingând cote extreme, soldate în vara lui 1980 cu un bilanț mediu de 20 victime pe zi (Chaliand, 1993: 70-79).

La 12 septembrie 1980, armata condusă de generalul Kenan Evren, șeful Consiliului de Securitate Națională, intervine în forță pentru restabilirea ordinii publice: abrogă Constituția din 1961, dizolvă toate partidele politice și interzice orice activitate politică, mii de oameni (dintre care o parte semnificativă o constituiau din nou etnici kurzi) fiind arestați și executați. În Kurdistan, o singură incursiune a forțelor turce de securitate se soldează cu peste 500 morți și 17 sate kurde arse.⁸ Noua Constituție adoptată la 7 noiembrie 1982 va restabili ordinea politică democratică, dar va păstra prerogativele sporite ale Consiliului de Securitate Națională și măsurile discriminatorii privitoare la kurzi.

1.5. “Epoca PKK”

Începând cu 1961, anul adoptării unei noi Constituții, care permitea reînființarea partidelor politice, în Turcia s-a produs o proliferare fără precedent a formațiunilor politice socialiste și muncitorești. Implicat activ în mișcările studentești de stânga, studentul la Științe Politice în Ankara Abdullah Öcalan este închis în 1974 pentru o perioadă de șapte luni. Eliberat prin amnistia, Öcalan înființează în același an în împreună cu șase prieteni ai săi o organizație revoluționară marxist-leninistă care în 1978 va prelua denumirea de Partidul Muncitorilor din Kurdistan⁹ (*Partiya Karkeran Kurdistan*, PKK). Liderul PKK pleacă în sud-estul Turciei, recrutează în formațiunea sa în special tineri kurzi adepți ai ideilor de stânga, orchestrând operațiuni militare la scară mică: sabotaje, atacuri sporadice și de mică intensitate asupra unor lideri kurzi locali și a unor oficiali turci. La un an după ce parlamentul turc a înaintat o nouă lege interzicând utilizarea limbii

⁸ <http://www.tech.mit.edu/V114/N50/turkey.50c.html>

⁹ denumit ca atare începând cu 1978

kurde, PKK și-a lansat în august 1984 campania terorii, având ca scop declarat crearea unui stat kurd independent în sud-estul Turciei (Çürükaya, 1997). De la început este interesant de precizat faptul că Öcalan¹⁰ (pe jumătate turc, din partea mamei), deși a acționat în numele kurzilor, nu a inițiat insurgența pe considerente etnice, ci mai degrabă ideologice, după cum însuși declara: “Nu am pornit lupta poporului kurd pentru că sunt kurd, ci pentru că sunt socialist” (Volkan, 1997: 171). De altfel, cel care și-a fabricat în timp imaginea de “eliberator” al Kurdistanului cunoaște doar câteva cuvinte în limba kurdă, pe care nu a mai vorbit-o din copilărie și a comunicat mereu în limba turcă cu subordonații săi.

Debutul. 1984-1990

Poreclit Apo (“Unchiul”), Öcalan a lansat campania sa militară înființând Armata Poporului de Eliberare a Kurdistanului (ARGK), care a declanșat în vara lui 1984 o suită de atacuri asupra unor școli și spitale unde armata turcă își depozita armele și caza trupele. Ca răspuns, după mobilizarea în provinciile kurde a uneia din cele patru armate turce, președintele Özal introduce în 1985 sistemul “gărzilor sătești” (cunoscute și sub pseudonimul *Jahash*), recrutate din rândurile civililor locali ca personal auxiliar forțelor de securitate. Beneficiind de o masivă susținere financiară din partea kurzilor din Europa de Vest (în special Germania) și a Siriei (care i-a permis să-și construiască baze militare de antrenament în Bekaa Valey), PKK s-a dezvoltat rapid din punct de vedere logistic, orchestrând atacuri din ce în ce mai numeroase și organizate nu doar asupra personalului turc militar și administrativ, ci inclusiv asupra “gărzilor sătești”, a țăranilor și a intelectualilor kurzi care nu simpatizau cu cauza lui Öcalan în special datorită orientării marxist-leniniste a formațiunii sale (Bruinessen, 1988) și a cruzimii atentatelor PKK: în atentatul de la Kiliçkaya (18 august 1985), două din cele 25 de victime sunt copii kurzi; alți 5 copii au fost uciși la 7 mai 1988 la Şirnak-Tarakli; o zi mai târziu, la Mardin, din 10 morți 7 erau copii; în același sat, cu două luni anterior, militanții PKK strangulasera 9 ciobani kurzi iar exemplele de această factură pot continua.¹¹

¹⁰ numele său însemnând în limba kurdă “cel care se răzbună”

¹¹ <http://www.terror.gen.tr/deutsch/turkei/zahlen/index.html>

Surprins de amploarea ripostei PKK, guvernul format de Partidul Patriei (*AnaP*) introduce în 1987 starea de urgență în 10 provincii din Kurdistan, urmând ca aceasta să fie reînnoită la fiecare patru luni printr-o hotărâre parlamentară (Robins, 1993: 664). Un an mai târziu, situația din regiune se complică suplimentar ca urmare a refugierii în Turcia a zeci de mii kurzi irakieni, după ce trupele lui Saddam Hussein folosise împotriva lor gaze și bombe cu napalm (Freedman & Karsh, 1993: 132). Un număr considerabil dintre refugiați sunt recrutați în rândurile PKK, punându-se astfel bazele unei colaborări transfrontaliere, ale cărei beneficii pentru militanții lui Öçalan vor deveni evidente în momentul primului război din Golf. Cu patru luni anterior declanșării acestuia, în aprilie 1990, decretul prezidențial nr. 413 (*Kararname*, revizuit ulterior de decretul nr. 424) autorizează închiderea editurilor ale căror publicații "reflectă în mod fals evenimentele în est" și dizlocarea forțată a tuturor persoanelor "considerate indezirabile de către ministerul de interne". Totodată, decretul președintelui Özal desemnează pentru provinciile kurde un guvernator membru al forțelor armate turce beneficiind de atribuții sporite și avându-și sediul la Diyarbakir (Dyar Bakr). PKK lansează o nouă campanie de greve și demonstrații, iar armata ripostează violent: orașul Şirnak este atacat și evacuat complet, majoritatea locuitorilor pierzându-și viața în confruntările cu trupele de securitate (Hilal, 1998).

Schimbarea strategiei PKK

Anul 1990 este unul de referință pentru PKK, dincolo de implicațiile pe care le-a avut Războiul din Golf pentru organizația lui Öçalan. Realizând necesitatea, pentru îndeplinirea obiectivelor, a obținerii unui suport cât mai mare din partea kurzilor, PKK își reformulează cu succes strategia: în ajunul războiului din Irak, liderii PKK anunță în mod oficial încetarea atacurilor asupra populației civile, a răpirilor de copii și abținerea de la orice acte în defavoarea populației kurde. Concomitent, PKK își dublează inatractivul discurs politic de stânga cu unul islamist, punând mai mult accent pe drepturile naționale ale kurzilor decât pe problemele economice. Strategia are efectul scontat, PKK își sporește considerabil numărul simpatizanților și al militanților iar credibilitatea sa crește, nu doar pe plan local, ci și în rândurile kurzilor din diaspora, inclusiv datorită succeselor militare înregistrate împotriva forțelor turce de securitate, un argument în plus în favoarea ideii că în Turcia a fi un kurd moderat reprezintă o carte

pierzătoare (Barkey, 1993: 53). Mai mult, PKK reușește, spre deosebire de alte organizații kurde, să atragă de partea sa reprezentanți ai tuturor păturilor sociale (Hassanpour, 1994:5) și evitând cu abilitate colaborarea cu alte formațiuni, își fortifică în timp statutul de organizație reprezentativă a kurzilor din Turcia. Turnura strategică a PKK marchează de altfel, din perspectiva suportului local, o nouă etapă de dezvoltare a naționalismului kurd (Olson & Bozdağlioğlu, 1995a), caracterizată printr-un grad crescut de reprezentativitate a PKK și de creșterea gradului de unitate și conștiință etnică în rândul kurzilor.

Războiul din Golf, 1991

După încheierea (1988) operațiunilor *anfal* ale trupelor irakiene asupra kurzilor irakieni în perioada de sfârșit a războiului irano-irakian, numeroși militanți PKK s-au refugiat din Turcia în nordul Irakului, unde și-au organizat baze de antrenament și au cumpărat armamentul capturat de militanții kurzi locali de la trupele lui Saddam Hussein. În urmărirea lor, prevalându-se de prevederile acordului de securitate turco-irakian din 1983¹², forțele turce de securitate organizează periodic incursiuni în nordul Irakului cu scopul de a distruge rețeaua locală a PKK (Marcus, 1993: 243-5). Apoi, în martie 1991, după izbucnirea Războiului din Golf, odată cu invadarea de către Irak a Kuweitului la 2 august 1990, kurzii din Irak organizează o nouă campanie militară împotriva regimului lui Saddam Hussein. La 28 martie trupele irakiene guvernamentale lansează o contraofensivă devastatoare în urma căreia 1 milion de kurzi se refugiază în Iran, iar alte 450.-500.000 se îndreaptă spre Turcia. Întrucât guvernul de la Ankara, de teama destabilizării situației interne, nu acceptă un influx masiv, cei din urmă rămân în majoritatea lor expuși în munți, iar trupele lui Saddam, foamea și frigul provoacă în jur de 1000 morți pe zi (Freedman & Karsh, 1993: 421).

În Turcia, în aprilie 1991, Marea Adunare Națională abolește articolele din Codul Penal care interziceau activitățile comuniste, religioase și separatiste și anulează legea din 1983 care proclama turca limba tuturor cetățenilor și interzicea folosirea altor limbi decât cea oficială. Kurzilor li se permite să vorbească kurdă și să asculte muzica tradițională în anumite situații. Concesia este însă una minoră¹³,

¹² care permitea forțelor armate turce pătrunderea pe o distanță de până la 15 mile în interiorul teritoriului irakian în urmărirea militanților PKK

¹³ și explicabilă de altfel inclusiv prin dorința de a nu genera tensiuni sociale suplimentare în contextul adoptării deciziei extrem de nepopulare de a susține coaliția occidentală împotriva statului vecin Irak

întrucât limba kurdă nu putea fi folosită în documentele oficiale, educație, publicații sau la radio-televiziune.

Ca o premieră electorală, la alegerile din octombrie 1991, 22 kurzi membri ai formațiunii semioficiale HEP sunt aleși parlamentari pe listele Partidului Popular Social-Democrat (SHP), care va forma un guvern de coaliție împreună cu partidul câștigător al Căii Drepte (DYP). Noii parlamentari kurzi solicită imperativ guvernului demararea unor negocieri cu reprezentanții PKK, în contextul unor declarații conciliatoare ale lui Öcalan, precum cea că “scopul nostru nu este de a diviza Turcia, ci de a lua parte la ea”¹⁴ (apud Volkan, 1997: 178). Sesizând perioada favorabilă de relativă destindere, un raport SHP din iulie 1991 asupra situației kurzilor cere desființarea sistemului “gărzilor sătești”, care “inflamează tensiunile locale și conflictele sociale, forțând oamenii să se împotrivescă statului și exacerbează temerile și suspiciunile locale” (apud Marcus, 1993: 239). În același spirit, pentru prima oară în istoria Turciei, șeful cabinetului de la Ankara (Süleyman Demirel) a anunțat în noiembrie 1991 că statul turc recunoaște “realitatea kurdă”.

După Războiul din Golf

Ca de fiecare dată însă în istoria Turciei, și perioada de destindere a politicii față de kurzi din timpul Războiului din Golf s-a dovedit una efemeră. Încheierea favorabilă a Războiului din Golf – singurul major în care Turcia s-a situat de partea învingătorilor – a sporit încrederea în sine a guvernanților de la Ankara, care și-au permis reluarea poziției radicale în problema kurdă. Astfel, deschiderea focului de către trupele de securitate asupra unor demonstranți kurzi pașnici cu prilejul *Nevruz*-ului (sărbătoarea kurdă de Anul Nou) și uciderea a 70 dintre ei a determinat reescaladarea violențelor la cote extreme: 5.-10.000 luptători PKK reiau luptele cu forțele armate turce și lansează atentate cu bombe și răpiri de turiști străini în Turcia (Ferchedău-Muntean et al., 2001: 96). Sute până la mii se antrenează în Bekaa Valey (Siria) și în nordul Irakului, în “zona kurdă de securitate” instituită de ONU cu scopul neoficial de a facilita organizarea kurzilor irakieni în lupta împotriva lui Saddam Hussein. În Kurdistanul turc, efectivele forțelor armate mobilizate în zonă ating cifra record de 120.000, acestora adăugându-li-se alte 30.000 din trupele Jandarmeriei,

¹⁴ citatul în original: *our goal is not to divide Turkey, but to share it*

susținute de zeci de tancuri și elicoptere (Frelick, 1993). La sărbătoarea Nevruz din 21 martie 1992 de pildă, Asociația Drepturilor Omului din Turcia numără, în urma coicnirilor cu forțele de ordine, 92 morți și 341 răniți. Dintre aceștia, doar doi aparțin forțelor de securitate, fapt care trucează caracterul unidirecțional al violențelor (Robins, 1993: 667).

La 12 aprilie 1992, în directă corespondență cu evoluția conflictului, intră în vigoare Legea Antiterorismului. Aceasta interzice “propaganda orală sau scrisă ... atentând la unitatea indivizibilă a Statului și Republicii Turce” iar în baza ei, poliția confiscă toate ziarele kurde și interzice orice publicație în limba kurdă. Legea a fost aspru criticată de numeroase asociații pentru apărarea drepturilor omului (Bruinessen, 1990), ea definind terorismul – extrem de convenabil pentru naționalistii turci – ca pe “orice acțiune condusă una sau mai multe persoane aparținând unei organizații care urmărește modificarea caracteristicilor Republicii specificate în Constituție, a sistemului său politic, juridic, social, cultural și economic” – o definiție care vizează în mod mai mult decât evident separatismul kurd. În același an, PKK începe să evacueze bazele sale din Bekaa Valey, ca urmare a presiunilor oficiale întreprinse de guvernul turc asupra autorităților siriene. Confruntat cu pierderi masive în rândul militanților săi și pierzând progresiv teren în fața forțelor guvernamentale, Öcalan dă pentru prima oară semne că este dispus să renunțe la obiectivul independenței Kurdistanului în favoarea unuia mai moderat precum autonomia în cadrul unei federații cu Turcia; în martie 1992, el declară unei reviste turce că “PKK nu insistă în mod inevitabil asupra violenței”, adăugând că este dispus să negocieze o posibilă formulă federală cu autoritățile de la Ankara.

Încercând pe de o parte să speculeze momentul slab al PKK și pe de altă parte să evite reorganizarea PKK în nordul Irakului, după organizarea de alegeri în provinciile kurde autonome de la frontiera sa (față de care Ankara își exprimase deschis dezacordul), forțele armate declanșează în octombrie 1992 o ofensivă la scară largă (cu participarea a 10.000 soldați) în interiorul Irakului pentru a distruge rețeaua PKK din statul vecin (Olson, 1995). În paralel, campania militară a forțelor armate în Kurdistanul turc se încheie cu un bilanț de 20.000 morți și 2 milioane refugiați (Robins, 1993: 670).

Începutul anului 1993 marchează probabil cea mai nefastă perioadă din istoria PKK; hărțuiți continuu în Turcia izgoniți din Siria și intrați în dispută cu PUK și PDK – formațiunile politice ale kurzilor

irakieni, militanții PKK par în această perioadă mai aproape decât oricând de capitulare. În această situație, la 17 martie 1993 Abdullah Öcalan, refugiat în Siria, anunță încetarea unilaterală a focului pe o perioadă de 3 luni, începând cu 20 martie, cu condiția ca în respectivul interval de timp forțele turce să se abțină de la atacuri împotriva PKK (Robins, 1993: 669). Din nefericire pentru tentativa de pace, președintele Özal moare la 17 aprilie, eliminându-se astfel orice potențial răspuns pozitiv din partea guvernului. Acordul de încetare a focului expiră la 24 mai. În aceeași zi, militanți PKKucid 33 soldați turci la Bingöl. Öcalan neagă că ar fi autorizat atacul condus de comandantul Şemdin Sakik, însă confruntat cu dilema demiterii adjutantului său și abolirea armistițiului, el alege a doua variantă.¹⁵ Conflictul reintră pe făgașul obișnuit, PKK reluând în iunie 1993 atacurile asupra oficialilor turci și a băncilor turce din Europa. La sfârșitul lui 1993, un raport al Asociației Drepturilor Omului din Turcia (*Insan Haklari Dernekleri, IHD*) enumera 874 sate și comune evacuate complet sau parțial în decursul aceluiași an, multe dintre ele fiind intenționat distruse de armată pentru a se împiedica astfel eventuala întoarcere a celor refugiați. Raportul oficial al ministrului de Interne Nahit Mentase confirma evacuarea parțială a 178 sate și 39 comune și pe cea completă a 288 sate și 366 comune.

În 1994, la scurt timp după arestarea tuturor parlamentarilor kurzi din SHP sub acuza de separatism, Öcalan declară la o conferință de la Bruxelles că e dispus să discute cu guvernul turc “orice alternativă, inclusiv federalizarea Turciei” (Volkan, 1997: 177). Poziția Ankarei rămâne însă fermă; în provinciile kurde au loc noi masacre ale forțelor turce de securitate asupra kurzilor suspectați de legături cu PKK. Referitor la acestea, până și ministrul turc al Drepturilor Omului, Azimat Oglu, admite încălcarea flagrantă a drepturilor omului, catalogând operațiunile militare în zonă ca “terorism de stat” (Hilal, 1998). Un raport al organizației Human Rights Watch din 1994 menționează staționarea în Kurdistanul turc a cca. 315.000 soldați turci împotriva a 5.-20.000 militanți PKK (și a unui număr considerabil de miliții). În plus, numărul gărzilor sătești crescuse de la 6.000 în 1987 la 45.000 în 1994.

Un an mai târziu, publicarea unui raport al Uniunii Burselor și Camerelor de Comerț din Turcia, realizat pe baza unor interviuri operate în provinciile kurde, creează o adevărată furtună politică în Turcia: 13% dintre kurzi doresc un stat kurd separat, 13% vor autonomie, iar 42%

¹⁵ <http://www.hartford-hwp.com/archives/51/018.html>

se pronunță pentru o soluție federală. 35% au rude în PKK, suportul pentru PKK fiind în mod deloc surprinzător mai mare în rândul emigranților și al deportaților kurzi din vestul Turciei decât în populația din regiunile muntoase din est. Preocupate de refacerea PKK și de susținerea populară a acestuia în rândul kurzilor, forțele armate efectuează în 1995 o altă incursiune în nordul Irakului, cu participarea a 50.000 soldați, în scopul distrugerii bazelor de dincolo de frontieră (Olson, 1998: 40). Concomitent, în Kurdistanul turc sunt închise peste 4000 școli ca răspuns la atacurile PKK asupra unor profesori incriminați de separatiști de spionaj în favoarea Ankarei și de răspândirea limbii și a culturii turce în Kurdistan. Un raport de final de an al guvernului turc atribuie PKK vina morții a peste 30.000 soldați turci și admite evacuarea, începând cu 1984, a 2600 sate kurde. În regiune, raportul de forțe indică 300.000 soldați turci și 60.000 gărzii sătești împotriva a 20.000 luptători PKK. Totodată, un fost ministru turc de stat, Ali Şawki, estimează costurile anuale ale războiului cu gherilele PKK la 8,2 miliarde USD, reprezentând nu mai puțin de o cincime din bugetul anual de stat (!) (Olson & Bozdağlıoğlu, 1995b).

Ultima și cea mai importantă incursiune a forțelor armate turce în nordul Irakului în urmărirea luptătorilor PKK are loc în 1997, cu participarea unui număr record de 60.000 militari, dar nici de această dată nu se reușește anihilarea PKK. Acesta își continuă nestigherit atentatele cu bombe, răpirile, sabotajele și reușește chiar deturnarea la 30 octombrie 1998 a unui avion al companiei aeriene naționale pe aeroportul din Adana (Hilal, 1998). Concomitent, liderii PKK își sporesc și eforturile diplomatice, încercând să atragă susținerea cauzei lor de către guvernele occidentale, în special cele membre UE, for în care Turcia urmărește integrarea încă din 1987. La 10 ianuarie 1999, într-o perioadă de relativă acalmie, apare "Declarația Platformei Naționale a Kurdistanului de Nord", semnată de partidele Comunist din Kurdistan (KKP), Islamist din Kurdistan (PIK), Muncitorilor din Kurdistan (PKK), Eliberării din Kurdistan (PRK) și Socialist din Kurdistan (PSK). În declarație, semnatarii solicită: încetarea deportărilor; plata unor despăgubiri pentru deportați și victimele operațiunilor forțelor armate turce în Kurdistan; abolirea stării de urgență în Kurdistan și stoparea tuturor acțiunilor militare; desființarea structurilor militare speciale (gărzile sătești și unitățile speciale); acordarea dreptului la exprimare și la asociere; încetarea oprimării și discriminării diferitelor religii și eliberarea tuturor deținuților politici.¹⁶

¹⁶ <http://www.hartford-hwp.com/archives/51/018.html>

Sfârșitul PKK și al conflictului?

După 15 ani de urmărire, Abdullah Öcalan este finalmente capturat în februarie 1999 în Kenya de comandouri ale forțelor speciale turce, iar în luna iulie este condamnat la moarte. O lună mai târziu, el anunță din închisoare o inițiativă de pace a PKK, cerându-le membrilor săi să se abțină de la orice acte de violență și solicitând dialogul cu autoritățile turce¹⁷. În septembrie 1999, reprezentanții PKK încheie un armistițiu cu cei ai forțelor armate, respectat în mare măsură de ambele părți până în momentul arestării unor primari kurzi din Diyarbakir și alte orașe din sud-est. Congresul PKK din ianuarie 2002 anunță schimbarea denumirii organizației în Congresul Libertății și al Democrației din Kurdistan (KADEK), iar în februarie încheie un nou armistițiu cu forțele armate turce. La conferința de la Bruxelles, din aprilie 2002, liderii noii formațiuni declară că au abandonat toate activitățile teroriste și au devenit o organizație democratică. Deși captiv, Öcalan este ales noul președinte al organizației.¹⁸ Ca semn al detensionării conflictului, în august 2002 kurzilor li se acordă dreptul de a învăța limba maternă în școli, iar în octombrie, la presiunile UE, care dezagreează pedeapsa cu moartea, justiția turcă comută pedeapsa lui Öcalan în închisoare pe viață.

II. Coordonatele etnicității kurde

Frecvențele etichetări ale conflictului din Kurdistan drept “conflict interetnic” și respectiv a kurzilor ca “cea mai mare națiune fără stat” sau de “o națiune în umbră” impun, pentru acuratețea demersului analitic al acestui studiu, clarificarea unor concepte-cheie precum “etnicitate”, “naționalism”, “conflict interetnic”, “autodeterminare” și aplicarea cadrului conceptual emergent studiului părților aflate în conflict. Utilizate ca instrumentar analitic, aceste clarificări conceptuale facilitează identificarea intereselor și a pozițiilor celor două părți în conflict și pot servi în extensie la încadrarea tipologică a conflictului dintre kurzi și turci și la modelarea sa corespunzătoare.

O operaționalizare clasică a conceptului de etnicitate, frecvent citată și uzitată în literatura de specialitate drept model explicativ este cea operată de Anthony D. Smith, în a cărei accepțiune atributul de etnicitate conferit unui grup ar avea șase înțelesuri cumulate:

¹⁷ http://www.terrorismfiles.org/organizations/kurdistan_workers_party.html

¹⁸ <http://www.terrorismanswers.com/groups/kurdistan2.html>

- un nume propriu comun, care identifică nominal și exprimă esența comunității
- un mit construit al unei origini și descendențe comune care conferă membrilor etniei un sentiment de înrudire fictivă – conturând astfel ceea ce Horowitz (1985) denumea “suprafamilie”
  - o memorie istorică comună, împărtășită și cultivată, care include figuri, evenimente și comemorări ale acestora
  - unul sau mai multe elemente ale unei culturi comune, care includ în mod obișnuit limba, religia, portul, obiceiurile
  - o legătură cu o “vatră”, cu un pământ al strămoșilor (*homeland*), nu neapărat fizic ocupată de către grup, dar prezentă mai ales ca și cadru spațial de referință, ca atașament simbolic, ca asociere cu un teritoriu ancestral, precum în cazul grupurilor dispersate (ex. evreii înainte de al doilea război mondial în raportarea lor la teritoriul Palestinei)
  - un sentiment de solidaritate explicită între majoritatea membrilor comunității, o recunoaștere reciprocă a apartenenței la acel grup (Smith 1996b: 109-10).

În privința definițiilor națiunii¹⁹, termenul emergent celui de etnie, de la cele largi la cele minimale, ele includ în majoritatea lor teritoriul, elementul esențial al diferențierii etnie-națiune, al însăși tranziției etnie – națiune. În această ordine de idei, Jenkins și Sofos (1996) considerau că se poate vorbi de națiuni și nu de grupuri etnice doar în măsura în care respectivele comunități au manifestat sau au atins vreo formă de aspirație statală sau de recunoaștere a suveranității politice.

Aplicarea acestor variante de definire larg împărtășite în literatura de specialitate grupului kurd din Turcia și în extensie, întregii comunități kurde din Orientul Mijlociu decelează câteva incongruențe care recomandă o mai mare prudență în decretarea categorică a kurzilor ca etnie. Astfel, în privința *numelui propriu comun*, denumirea “kurzi” acoperă într-adevăr toți cei 20-30 milioane de locuitori în discuție din regiunea de confluență Orientul Mijlociu – Caucaz – podișul Anatoliei, aceasta deși în paranteză sintagma lui Smith “esență a comunității” comportă în mod probabil suficiente observații critice. Denumirea este utilizată nu doar ca element nominal unic de

---

¹⁹ am considerat aici, din motive ținând de parcimonie și de realitatea concretă a conflictului analizat, modul etnic de definire a națiunii, nu și pe cel civic-liberal (vezi, pentru discuții detaliate asupra dihotomiei, Kymlicka, 1997)

autoidentificare a grupului în discuție, ci și împărtășită la nivel extern și utilizată ca termen de identificare a membrilor grupului fragmentat în cele șase state Turcia, Irak, Iran, Siria, Azerbaidjan și Armenia.

Mitul descendenței comune și memoria istorică comună sunt însă primele elemente care ar putea suscita discuții în invocarea lor ca și coordonate ale etnicității kurde. Ce-i drept, Șaraf Khan, prințul puternicului principat de odinioară Bitlis, a elaborat în 1597 prima istorie scrisă a Kurdistanului, deși însuși faptul că ea a fost redactată în limba persană ar putea îndemna la noi rezerve vis-à-vis de gradul de conturare al etnicității kurde. Însă la nivelul figurilor istorice reprezentative, dincolo de celebrul Salah-ad Dîn (nume europeanizat ca Saladin), kurdul învingător legendar al cruciaților, “eroii” apar ca atare în mentalul colectiv, ca reprezentanți și protectori ai grupului, abia în secolul al XIX-lea, odată cu revoltele din imperiile Otoman și Persan, și ele declanșate în fapt mai mult din motive ținând de dorința de supremație regională decât de perceperea ca atare a vreunei unități identitare între diversele triburi kurde din regiune. Începând cu bătălia de la Çaldîran, din 1514, în urma căreia sultanul Selim I recunoștea existența unor entități politice kurde la estul imperiului său, istoria kurzilor consemnează o continuă divizare într-o sumedenie de triburi și clanuri mai mult sau mai puțin distincte unele de altele, mai rar sau mai des aflate în conflict între ele. Deși ajunși în zona lacului Van cu 1500 ani înaintea otomanilor lui Osman I, kurzii nu au ajuns practic niciodată la o recunoaștere și acceptare semnificativă a unei unități identitare între ei, și probabil că și această fragmentare la nivel tribal a jucat un rol major în eșecurile dăinuind de sute de ani de stabilire a unui stat kurd centralizat.

În privința *elementelor culturale comune*, aș risca să consider kurzii ca plasați undeva la granița conceptului de etnie/națiune (în zona a ceea ce French și Gutman (1974) numeau *borderline nations*), o încadrare justificată de extrema lor diversitate lingvistică și religioasă – aceasta în ideea quasiunanim acceptată în studiile de specialitate că limba se constituie în *marker*-ul suprem al etnicității.

Deși un argument favorit al separatiștilor kurzi se referă la datarea primului text scris în kurdă încă din secolul al VII-lea, se cuvine precizat că studiile demografice regionale au evidențiat circulația în Kurdistanul actual a 35 limbi și dialecte²⁰, diferite în mai mare sau mai mică proporție între ele de la o regiune la alta. Astfel, în Kurdistanul

²⁰²⁰ emergente, alături de persană, paștună și osetă trunchiului nord-vestic al limbilor persane

turc se vorbesc Kurmanjî (în cea mai mare parte din provinciile kurde), Soranî (în zonele limitrofe frontierelor cu Irak și Iran), Lur și Zaza (Zazakî, un subdialect al Kurmanjî, vorbit în zona dintre Sivas și Djabaka; în Irak se folosesc o variantă de Kurmanjî (în nord) și respectiv un subdialect al Soranî (în sud); în fine, în Iran, kurzii folosesc subdialectele Zaza, Guran și Lakî (Volkan, 1997: 170; Chaliand, 1993).

Dintr-un alt unghi de vedere, adoptarea prioritară a criteriului lingvistic în cazul kurzilor ridică probleme sub cel puțin trei aspecte: a.) descendența: cum se încadrează cazurile destul de frecvente în Turcia ale mariajelor interetnice sau a acelor care, deși cu unul sau ambii părinți kurzi, nu vorbesc variantele limbii kurde? b.) definirea "limbii kurde", știut fiind faptul că acest termen-umbrelă denumește în fapt suma unor dialecte și subdialecte uneori radical diferite între ele: Kurmanjî, Soranî, Zazakî, Guran, Lakî, Gorani, Lur, Kelhur, Dimlî, etc.; c.) nonkurzii vorbitori de kurdă și asimilarea acestora de către kurzi: în Dersim de pildă, armenii amenințați la sfârșitul secolului al XIX-lea au adoptat islamismul (cultul alauit), învățând simultan kurdă; similar, triburile turce conlocuind teritoriul (ex. Karakeçli, Türkan, Beğdili) au devenit și ele vorbitoare de kurdă, la fel cum s-a întâmplat și cu arabii din teritoriile cu populație kurdă majoritară (Mutlu, 1996: 519).

Nici criteriul religiei nu servește ca argument solid în favoarea unității etnice a kurzilor, diversitatea religioasă apropiindu-se de cea lingvistică pe care o și depășește probabil ca implicații. În ansamblul lor, kurzii din Orientul Mijlociu sunt în majoritatea lor sunniți (12-18 milioane, adică 3/5 din totalul kurzilor), cca. 1/5-1/4 șiiți (5-10 milioane, în special în Iran și Irak), iar restul creștini, iudaici, zoroastrieni, davidieni și respectiv adepți ai celor trei ramuri ale Yerdanismului ("Cultul Îngerilor")²¹ - ordinele Yezidi și Yarsan și alauiții. În particular, kurzii din Turcia aparțin în majoritatea lor religiei musulmane (99%). Dintre aceștia, cei mai mulți practică ramura *Sunnah* a islamismului, însă nu trebuie omise cele câteva sute de mii până la un milion șiiți din provinciile Dersim, Elaziğ, Muş și Mardin și în primul rând cei 20% alauiți. Alături de aceștia conlocuiesc în Kurdistanul turc 40.-50.000 adepți ai ordinului Yezidi și, poate surprinzător pentru cititorul nevizat, kurzi creștini și chiar de religie mozaică. Cei din urmă își identifică originea religioasă în secolul al IX-lea î.Chr., când asirienii au deportat în regiune un număr considerabil de evrei, astfel încât în secolul al II-

²¹ care susține transmigrarea sufletului prin reîncarnări succesive și predică monismul religios

lea d.Chr. în Kurdistan se constituiseră deja semnificative enclave de iudaism. În privința creștinilor se cuvine amintită convertirea în secolul al IV-lea a majorității populației din regatul kurd Diabene la creștinism, fenomen pe fondul căruia la momentul inițierii islamismului de către Mahomed, Kurdistanul central era predominant creștin. Mai aproape de timpurile prezente, în 1908, Sykes consemna într-un raport asupra situației regionale existența în Kurdistanul otoman a 500 familii kurde din tribul Pinionisli (din provincia Hakkâri), 900 din tribul Hawerka (Tur Abdin) și alte 700 din alte triburi. Astăzi mai există cca. 100.000 kurzi creștini aparținând cultelor nestorian și iacobit provinciile Hakkâri, Tur Abdin și în interiorul confederațiilor tribale Milân și Barâz și, ca o consecință directă a acestui fapt, în ultimul deceniu Noul Testament a fost tradus în versiunea nordică a dialectului kurd Kurmanjî (Izady, 1992a).

Principala problemă pentru caracterul etnic unitar al kurzilor din Turcia o constituie însă cei 1/5-1/4 alaiuți – o ramură scindată din šiism în perioada celui de al zecelea imam (Ali Ali Hadi), din secta dodecimanilor (Delumeau, 1996). Cultul alaiuților predică credința în geneza din Dumnezeu a unei trinități cosmice alcătuite din trimisul lui Allah - Mahomed (căruia i se asociază soarele), profetul Ali (luna) și Salaman al Farisi (cerul), berberul care l-a însoțit pe Mahomed. Alaiuții practică o formă liberală a islamismului – nu țin postul de Ramadan, nu practică pelerinajul (*hajj*), nu aderă la legea islamică a Coranului *shari'ah*, iar femeile nu poartă tradiționalul veșmânt islamic *abbaye*. Tocmai această încălcare a două din cele cinci precepte fundamentale ale religiei islamice a atras asupra lor acuza de “eretici” din direcția sunniților, druzilor și a ismaeliților “ortodocși”. Importanța majoră a existenței acestei minorități religioase în rândul kurzilor din Turcia rezidă în divergențele majore dintre preceptele celor două ramuri – *Sunnah* și *Alewi* – și consecutiv atitudinea diferențiată față de revendicările naționaliste kurde; în timpul Imperiului Otoman, alaiuții au fost oprimați în mod tradițional de dominația sunnită “ortodoxă”. Din această cauză, ei au întâmpinat cu satisfacție secularizarea implementată prin reformele lui Atatürk din perioada interbelică. Ba mai mult, au susținut autoritățile turce de la Ankara în timpul reprimării revoltei kurde din 1926 – un conflict “intraetnic” dubitând din nou asupra unității culturale și politice a kurzilor și reprodus în bună măsură până în zilele noastre, când kurzii sunniți se orientează spre partidele islamiste, în timp ce alaiuții gravitează în jurul partidelor seculare, îngrijorați fiind de ascensiunea islamiștilor (Kieser, 1994).

În condițiile extremei diversități lingvistice și religioase, noțiunea de etnicitate kurdă admite o reformulare mult mai liberală (ca prudență a enunțului), de tipul celei propus de McDowall, care considera drept kurzi pe “toți aceia care – ca o consecință a mediului în care trăiesc, încearcă un oarecare sens de identitate culturală kurdă” (1992a).

Teritoriul-mamă este unul relativ bine definit și revendicat ca atare de diferitele facțiuni kurde. Termenul “Kurdistan”, semnificând teritoriile locuite de kurzi, a fost folosit ca atare pentru prima oară în secolul al XVI-lea. De atunci, el și-a sporit calitatea de nume-simbol în jurul căruia agregă aspirațiile naționaliste ale kurzilor, fiind reprezentat în diferite hărți și folosit ca argument în sprijinul unificării și a independenței sale (precum hărțile etnice prezentate occidentalilor de delegații kurzi la discuțiile din cadrul conferinței de pace de la Sèvres). Din acest punct de vedere, al teritorialității grupului, kurzii admit un verdict pozitiv în baza definiției națiunii elaborate de Jenkins și Sofos (1996); teritoriul identificat ca propriu este numit, definit și unanim acceptat ca atare în interiorul grupului, el constituindu-se în elementul material al statului revendicat din ce în ce mai vehement. Deși niciodată stăpânită exclusiv de kurzi, suprafața respectivă s-a păstrat vie în memoria colectivă, indiferent că ea s-a aflat sub stăpânire otomană, armeană, rusă sau persană. Încă de la bătălia de la Çaldîran, din 1514, teritorialitatea bine definită a triburilor kurde a fost recunoscută, chiar dacă doar implicit, de puterile vremii. Astfel, după ce a beneficiat de susținerea kurzilor în lupta împotriva armatei persane, sultanul Selim I (“Crudul”) a garantat printr-un acord încheiat cu liderii triburilor kurde independența a 16 principate kurde (în sud) și autonomia a alte 50 *sanjak*-uri kurde, restul trecând sub stăpânire otomană. Principatele independente nu plăteau tribut Porții, dar se obligau să nu desfășoare acțiuni ostile sultanului și să nu-și modifice frontierele statale. *Sanjak*-urile erau conduse de *bey* kurzi, vasali Porții și obligați să lupte alături de otomani. La ora actuală, situația este cu atât mai dramatică pentru kurzi cu cât suprafața de cca. 230.000 mile² acceptată quasiunanim de către ei ca reprezentând teritoriul strămoșesc, rămâne divizată între Turcia (43%), Iran (31%), Irak (18%), Siria (6%), Armenia și Azerbaidjan (2%)²². În Turcia sunt considerate a alcătui “Kurdistanul de Nord” cele 18 provincii din sud-est: Adiyaman, Ağri, Bingöl, Bitlis, Diyarbakir, Elaziğ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Hakkâri, Kars, Malatya, Muş,

---

²² vezi Anexa

Mardin, Siirt, Tunceli, Urfa și Van. Acestea acoperă împreună 80.000 mile, adică 30% din suprafața întregii țări și reprezintă teatrul de luptă dintre turci și kurzi de 200 ani încoace.

În privința *sentimentului de solidaritate* intragrupală a comunității etnice considerat de Smith, cercetarea acestuia poate fi corelată cu încercarea de elucidare a cristalizării etniei kurzilor ca națiune. Studiile de specialitate urmărind dezvoltarea naționalismului kurd au reliefat mai multe stadii ale sentimentului naționalist și ale mișcărilor kurde concrete de factură etno-naționalistă (vezi de pildă Olson 1991) În propria delimitare din această lucrare, ele se suprapun în mare măsură fazelor conflictului dintre kurzi și autoritățile turce. Concret, un prim astfel de stadiu se întinde temporal până anii de început ai secolului al XIX-lea. Etapa se caracterizează prin predominanța absolută a culturii de tip tribal, printr-o fragmentare extremă a kurzilor din punct de vedere politic – peste 800 triburi și clanuri în permanente conflicte militare între ele și împotriva imperiilor Otoman și Persan.

A doua etapă coincide cu revoltele din secolul al XIX-lea. Rând pe rând, șeicii și *bey*-ii kurzi își afirmă tot mai pregnant tendințele de unificare a triburilor kurde în vederea creării singurului stat kurd centralizat și unitar. Motivațiile lor se cantonează totuși exclusiv într-un registru de putere și nu într-unul ținând de perceperea unui sentiment real de solidaritate intraetnică. Luptele dintre diferite clanuri și triburi continuă, la scară mai redusă, iar revoltele sunt cauzate primar de nemulțumiri de ordin economic. Loialitățile și afinitățile se limitează în continuare la nivelul tribal, iar sentimentele de solidaritate se păstrează în interiorul sistemelor de confederații tribale, care precizează aidoma unor entități politico-juridice de tip statal drepturile și îndatoririle membrilor.

Începutul secolului al XIX-lea aduce cu sine primele exprimări nete în direcția creării unui stat kurd independent. Sunt anii de emancipare politică și de dezvoltare culturală fără precedent în rândul comunității kurde. Minoritatea kurdă este recunoscută ca întreg prin Constituția din 1908, care îi garantează o serie de drepturi cetățenești, sporindu-i astfel conștientizarea propriei identități distincte. În doar câțiva ani se înființează numeroase organizații kurde, apar publicații în limba kurdă, iar la conferințele de pace de după primul război mondial, delegații kurzi sunt de această dată ai tuturor kurzilor și nu doar ai unor triburi sau confederații tribale. Diferențele de opțiune politică se păstrează (ex. "autonomiștii" vs. "separatiștii" la negocierea tratatului de la Sèvres), însă pentru prima dată se poate vorbi despre un grup etnic conștient de sine și cu pretenții explicite de tip naționalist.

Perioada interbelică, marcată de revolte frecvente în Kurdistanul turc, este cea a maturizării sentimentului naționalist în rândul kurzilor. Indiferent de dialectul vorbit, de religie (cu excepția alaiuților în 1926) sau de provincie, revoltele se poartă în numele “kurzilor”, având ca obiectiv independența “Kurdistanului”. Diferențele politice, de ideologie, clasă, dialect sau clan se estompează, iar cultura politică a kurzilor încetează a mai fi una “parohială” (în tipologia lui Almond și Verba, 1996) de tip tribal (Hassanpour, 1994: 3). Iar în planul revendicărilor, acestea au evoluat treptat dinspre recunoaștere și acces spre independență deplină (Mikesell & Murphy, 1991: 584).

Perioada postbelică este cea a unui naționalism desăvârșit ca sentiment, momentul 1984, al declanșării insurecției PKK, delimitând două etape distincte doar din punct de vedere al mijloacelor de exprimare. Gradul de conștiință etnică a atins însă nivelul superior încă dinainte de apariția PKK, mărturie în acest sens stând câștigarea susținerii populare de către PKK abia după abandonarea discursului ideologic de stânga în favoarea unuia naționalist. Este perioada în care, în formularea metaforică a unui localnic kurd, apar “zeci de mii de Öçalan”, iar Ankara “a secat marea, dar peștele a rămas în viață” (Hilal, 1998). Sau în cuvintele lui Stephen Kinzer (1998), “kurzii din întreaga regiune par mai conștienți ca niciodată de identitatea lor. E greu să găsești unul care să nu susțină cauza naționalistă și chiar rebeliunea armată începută în 1984”.

III. Interesele și poziția kurdă

În analiza intereselor părții kurde și a poziției pe care acestea o determină, am considerat necesare câteva clarificări conceptuale pe marginea tipurilor de mișcări naționaliste, a obiectivelor concrete ale acestora și a factorilor determinanți ai dinamicii conflictelor interetnice, toate acestea aplicate în cazul conflictului interetnic din Turcia.

Mișcărilor de tip naționalist se înscriu în totalitatea lor pe continuumul dintre două trinoame: recunoaștere-acces-participare (*wanting in*) – separare-autonomie-independență (*wanting out*).

În particular, revendicările kurzilor în Turcia sunt și ele subsumabile celor două trinoame, ipoteză truvabilă chiar și în discursurile liderului PKK Abdullah Öçalan, care au acoperit, de la caz la caz, toate cele șase segmente ale continuumului prezentat. Declarându-și inițial ca scop absolut crearea unui stat kurd independent în estul Turciei în momentul înființării PKK – varianta radicală, situată la extrema

axei de solicitări, Öçalan a luat treptat în considerare și alte variante, aceasta nu doar în momentele de slăbire ale PKK (ex. 1993), ci și ca o mișcare politică menită să atragă de partea PKK și segmentul moderat al societății kurde. Similar, alți lideri kurzi și diferitele organizații și publicații care și-au asumat poziții prokurde au exprimat de la caz la caz diferite opțiuni politice, pendulând între simpla recunoaștere a existenței poporului kurd și până la solicitarea imperativă a independenței întregului Kurdistan din Orientul Mijlociu.

recunoaștere	acces	participare	separare	autonomie	Independență
--------------	-------	-------------	----------	-----------	--------------

wanting in

wanting out

Fig. 1. Tipuri de revendicări etnice

(sursă: MIKESELL, M. & MURPHY, A., "A Framework for Comparative Study of Minority Group Aspirations", *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 81, nr. 4 (dec., 1991), pp. 581-604.

Factorii care au modelat pretențiile părții kurde sunt cei în general determinanți ai revendicărilor de tip naționalist. După Mikesell și Murphy (1991), aceștia sunt: dimensiunea grupului etnic; teritorialitatea grupului etnic; circumstanțele economice; gradul de distinctivitate a grupului minoritar față de cel majoritar; *leadership*-ul grupului etnic; conștiința de sine a grupului etnic; atitudinea grupului majoritar. Cu referire la factorul economic este suficient să remarc faptul că proiectele de dezvoltare economică inițiate de autorități în Kurdistanul turc, zona cea mai săracă a țării nu au schimbat semnificativ percepția conflictului și nici revendicările naționaliste în rândurile populației kurde. Cu mențiunea suplimentară că atitudinea grupului majoritar turc se constituie în temeiul prezentei analize, concluziile pe marginea ei decurgând pe întreg parcursul lucrării, voi încerca în continuare să elucidez mecanismele cauzale ale factorilor enumerați asupra poziției și intereselor grupului etnic kurd.

Mărimea grupului etnic pare a fi un atu incontestabil al minorității kurde din Turcia. Deși statisticile oficiale admit doar un maximum 10% kurzi în ansamblul populației, cercetările de specialitate efectuate de pe poziții neutre converg spre 20%:

% din totalul populației (mil.)	număr	an	Sursă
23,8	8.500.000	1970 ^a	recensământ (în Chaliand 1993)
19	9.600.000	1985	McDowall (1992a)
19	9.600.000	1987	Karaman Kakel ²³
24	13.650.000	1990	Izady (1992a)
12,6	7.046.200	1990	Mutlu (1996)
19	10.800.000	1991	Minority Rights Group ²⁴ (1998)
17-18	10.-11.000.000	1993	Robins (1993)
20	10.-12.000.000	1994	Hassanpour (1994)
6,2	3.900.000	1995	surse guvernamentale (Matei, Negruț, Nicolae, 1998)
23	13.000.000	1998	Bieber (1998)
24,1	12.-15.000.000	2000	Geocities(2001)
23		2001	<i>Columbia Encyclopaedia 2001</i>
24	12.-15.000.000	2001	<i>Cobblestone Publishing (2001)</i>
20	13.500.000	2002	<i>CIA World Factbook 2002</i>

^a s-au înregistrat vorbitorii de limbă kurdă

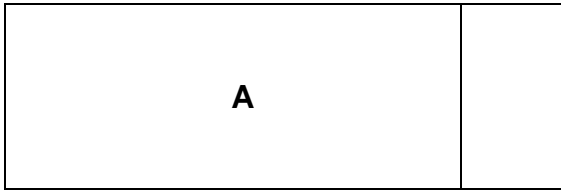
Fig. 2. Diferite estimări ale numărului kurzilor din Turcia

În plus, datorită emigrării masive din anii '90, în calculul numeric trebuie incluși și cei aprox. 500.000 kurzi din Europa de Vest, majoritatea în Germania (400.000), dar prezenți în număr mai redus și în Franța (60.000), Suedia (10.000) și chiar SUA (10.000) (Robins, 1993: 662-3). Din perspectiva numerică pare evident că persistența și amploarea conflictului interetnic din Turcia, au fost inevitabil determinate și de mărimea grupului, aceasta condiționând în relație de directă proporționalitate (cel puțin teoretic) șansele de atingere a obiectivelor. În aceeași ordine de idei, o dimensiune mai mare a grupului face mai probabilă deplasarea în timp a revendicărilor naționaliste spre polul drept al continuumului, cel al independenței depline. Într-adevăr, dacă solicitările din perioada interbelică s-au rezumat îndeobște la recunoaștere și participare, ultimele decenii au confirmat o radicalizare a revendicărilor kurde în direcția creării unui stat kurd independent. În opinia lui Mikesell și Murphy, pretențiile kurzilor din Turcia au evoluat pregnant dinspre recunoaștere/acces spre independență (1991: 584).

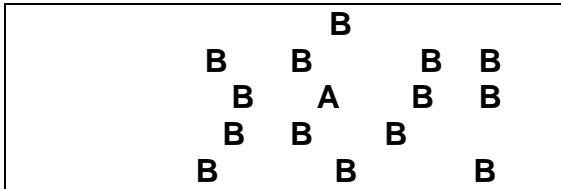
²³ <http://www.cool.mb.ca/~kakel/kurds.html>

²⁴ <http://www.prio-no/html/osce-kurds.asp>

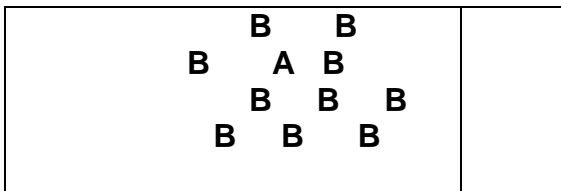
Referitor la *teritorialitate*, aceiași autori propun o trihotomie a variantelor de distribuție spațială ale grupurilor etnice, cărora le asociază în mod corespunzător diferite tipuri de revendicări²⁵:

separare/autonomie/independență

recunoaștere/acces/participare

recunoaștere/acces/participare/separare/autonomie/independență

**Fig. 3. Relația dintre distribuția grupului minoritar și aspirațiile sale.
Trei situații ipotetice**

(adaptat după MIKESELL, M. & MURPHY, A., "A Framework for Comparative Study of Minority Group Aspirations", *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 81, nr. 4 (dec., 1991), pp. 585)

Dintre cele trei situații ipotetice prezentate de autori, teritorialitatea kurzilor în Turcia se încadrează celui de al treilea tip. Deportările și evacuările a mii de sate din Kurdistan de către autoritățile turce, cumulate emigrației motivate economic au cauzat o redistribuire spațială a kurzilor în Turcia, situația evoluând, ca tipar, de la primul tip prezentat

²⁵ reprezentare grafică în care A denumește grupul majoritar iar B pe cel minoritar

(o minoritate cantonată în Kurdistan) spre al treilea (un grup majoritar și relativ compact în Kurdistan plus restul dispersați în centrul și vestul Anatoliei). Practic, la ora actuală, în cele 18 provincii turce din sud-estul Anatoliei (neoficial "Kurdistan"), alături de cei 70-90% kurzi trăiesc turci (oficiali din aparatul administrativ, presonal militar și imigranți din Bulgaria și fosta Iugoslavie), arabi (în provinciile Mardin, Siirt, Gaziantep) și armeni (în provinciile Diyarbakir și Kars). Concomitent, în afara Kurdistanului habitează alte 2-3 milioane kurzi, majoritatea dispersați în Anatolia (enclavele Cihanbeyli, Haymana, Kurtaghe, Togat, Şankiri), restul fiind concentrați în principalele centre industriale ale țării (ex. cei 500.000 kurzi din Istanbul).

Concluzia adiacentă încadrării cazului kurd în trilogia lui Mikesell și Murphy este aceea a existenței, cel puțin în teorie, a tuturor tipurilor de revendicare etnică, de la recunoaștere la independență. După cum argumentam anterior, toate cele șase tipuri de revendicare sunt într-adevăr recognoscibile la nivelul discursului politic kurd. În timp, opțiunile politice s-au radicalizat, însă modelul teoretic își păstrează încă valabilitatea în situația kurzilor din Turcia. În sprijinul afirmației vine și un raport din 1995 al Uniunii Burselor și Camerelor de Comerț din Turcia, realizat pe baza unor interviuri operate în provinciile kurde din Turcia. Conform studiului, 13% dintre kurzi doreau un stat kurd separat, 13% voiau autonomie, iar 42% se pronunțau pentru o soluție federală. În aceeași direcție, Morton Halperin (1992) identifica într-un studiu comprehensiv asupra mișcărilor de autodeterminare din lume din anul 1992 existența a trei din cele șase tipuri posibile de autodeterminare în rândul kurzilor din Turcia: substatală, transstatală și respectiv reprezentativă, restul variantelor - indigenă, anticolonială și a popoarelor dispersate neavând tangențe cu prezentul studiu de caz: a.) anticolonială, specifică fenomenului de decolonizare din anii '60-'70; b.) substatală, descriind încercarea grupului etnic de a se desprinde dintr-un stat, formând unul independent sau de a obține un mai mare grad de autonomie politică și/sau culturală (ex. unii kurzi, Tibet, Taiwan, Lombardia, Siberia de Vest, etc.); c.) transstatală, cu referire la un grup divizat în cel puțin două state (ex. kurzii, bascii) și admitând două subvariante: - secesiune și alipirea la alt stat (ex. armenii din Nagorno-Karabakh – spre Armenia, Kashmirul indian – spre Pakistan) sau respectiv - formarea unui stat nou independent, care să transgreseze frontierele existente (ex. unii kurzi, bascii și unii musulmani din Kashmir); d.) a popoarelor dispersate, cu un grup concentrat într-o anumită regiune și restul disper-

sați geografic (ex. evreii înainte de Israel, tătarii din Tatarstan și Crimeea sau germanii din regiunea Volga); e.) indigenă, referitoare la grupuri indigene cu îndelungată continuitate anterior colonizării/ cuceririi (ex. amerindienii, aborigenii din Australia, indigenii din Guatemala, indienii Crew din Canada, etc.); f.) reprezentativă, când se aspiră la schimbarea unei structuri politice în favoarea uneia mai reprezentative (ex. unii kurzi, Haiti, Myanmar) (Halperin, 1992: 49-52+123-60). Dintre cele trei variante de autodeterminare identificate de Halperin în cazul kurzilor din Turcia, cea substatală corespunde segmentelor de separare, autonomie și independență ale lui Mikesell și Murphy, cea transtatală independenței, iar cea reprezentativă se identifică cu binomul recunoaștere/ acces/ participare.

În privința *distinctivității* grupului și a *conștiinței etnice* am ilustrat în secțiunea anterioară etapele de dezvoltare a naționalismului kurd. Gradul de conștiință etnică a crescut simțitor în timp, ajungând la o superpozabilitate maximă cu structura etnică (cea din urmă semnificând apartenența la grupul etnic după criteriile obiective: din punct de vedere lingvistic, religios, teritorial, etc.). Iar ca distinctivitate, aceasta s-a constituit într-un veritabil impediment în calea eforturilor de asimilare din partea majorității turce. Deși limba kurdă a fost în repetate rânduri întrezisă, încă din primul an de ființare a republicii, deși autoritățile de la Ankara au recurs inclusiv la izolarea copiilor kurzi de părinți și la turcizarea numelor orașelor și satelor, în continuare majoritatea locuitorilor de etnie kurdă din Kurdistan nu vorbesc limba turcă. Apropiată etnic mai mult de persani decât de turci, vorbind o limbă derivată dintr-un trunchi lingvistic distinct de cel al limbilor turcice și având obiceiuri și tradiții net diferite de cele ale majorității turce, kurzii și-au păstrat identitatea distinctă împotriva tuturor măsurilor luate în sens contrar de autoritățile turce.

Leadership-ul grupului etnic pare a fi fost monopolizat de liderul PKK Abdullah Öçalan, cel puțin până la arestarea sa din februarie 1999. În afara sa nu a apărut din partea kurzilor nici o altă figură reprezentativă ca formator de opinie. Opțiunea politică a lui Öçalan a fost exprimată categoric, după cum am menționat, încă de la formarea PKK în 1974 (nominal din 1978): crearea unui stat kurd independent în sud-estul Turciei. Treptat însă, liderul PKK a luat în calcul și alte opțiuni, "mai moderate", de tipul autonomiei kurzilor sau al unei soluții federale. În ansamblu, succesele sale militare înregistrate împotriva forțelor armate turce au catalizat incontestabil deplasarea opțiunilor majorității kurde

dinspre binomul *wanting in* spre *wanting out*, adică de la recunoaștere (vezi anii '70) spre independență deplină (vezi anii '90), în cadrul unei dinamici numite de Hylland Eriksen (1992) "revitalizare etnică". Între varianta moderată a unor partide prokurde precum SHP (Partidul Popular Social-Semocrat) HEP, sau HaDeP (Partidul Democrației Poporului) și respectiv organizația teroristă PKK, kurzii din Turcia s-au alăturat treptat ultimei, mărturie în acest sens stând și scorurile electorale constant sub 10% înregistrate la alegerile parlamentare de formațiunea HaDeP condusă de Murat Bozlak. Mai mult, tenta radicală imprimată de către Öçalan adepților săi și colaborarea sa neoficială cu formațiunile de dreapta au făcut ca programul radical al partidelor islamiste să se bucure de o mai mare susținere în rândul kurzilor decât (frecvent) autointitulații reprezentanți ai poporului kurd, ultima mărturie semnificativă în acest sens furnizând-o scorul electoral semnificativ înregistrat la alegerile din 3 noiembrie 2002 de formațiunea islamistă AK în provinciile kurde din Turcia.

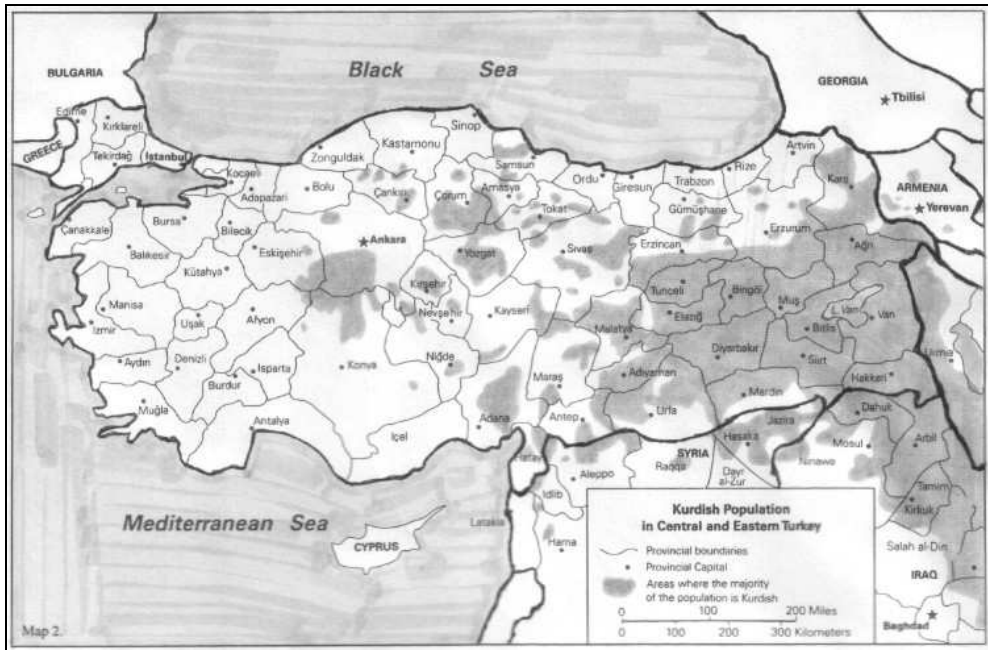
Concluzii

Întins la diferite grade de intensitate pe durata ultimilor 200 ani, și cu o frecvență de o revoltă la scară medie la fiecare doi ani, conflictul din Kurdistanul turc pare să fi intrat actualmente într-o fază de atenuare cauzată la nivel intermediar de presiunile exercitate asupra guvernului aplicant de la Ankara de către UE iar la nivel proximal de arestarea în 1999 a liderului PKK Abdullah Öçallan și de schimbarea radicală de strategie a formațiunii sale transformate în KADEK, o organizație legal constituită și uzitând mijloace pacifiste.

Derularea impresionantă ca durată a conflictului în discuție a consemnat *pari passu* cristalizarea pe fundalul unei structuri etnice kurde ce se cuvine abordată critic o conștiință etnică manifestă în grad din ce în ce mai ridicat. De la suma eclectică de confederații tribale rivale luptând inclusiv între ele pentru supremație microregională, grupul considerat astăzi cea mai mare națiune din lume fără stat a evoluat de-a lungul ultimelor două secole la construirea tuturor criteriilor enunțate de Anthony D. Smith în definirea etnicității. În plus, durabilitatea sa, organizarea sa politică și revendicările ce au transgresat trinomul *wanting in* (recunoaștere-acces-participare) spre cel *wanting out* (separare-autonomie-independență) reclamă pe de o parte recunoașterea sa ca națiune, în pofida unor inadvertențe din registrul structurii etnice precum eterogenitate lingvistică și religioasă, iar pe de altă

parte denunță eșecul politicilor de reprimare/eliminare a diferențelor etnice în statele multi-naționale, reclamând odată în plus necesitatea dezvoltării comprehensive a modelelor și metodelor practice de management al conflictelor etnoconfesionale.

BIBLIOGRAFIE

- BARKEY, Henri (1993), "Turkey's Kurdish Dilemma". *Survival*, vol. 35, nr. 4 (Winter 1993-1994), pp. 51-70.
- BOZARSLAN, Hamit (1992), "Einige Bemerkungen zur Entwicklung des Kurden Problems in der Zwischenkriegszeit", în Alfred Janata, ed. *Kurden Azadi: Freiheit in den Bergen*, pp. 114-27, Schallaburg, 1992.
- BRUINESSEN, Martin van (1990), "The Kurds in Turkey: Further Restrictions on Basic Rights". *International Commission of Jurists: The Review*, nr. 45 (1990), pp. 46-52.

- BUZAN, Barry, Ole Wæver and Jaap DeWilde(1998), *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder, Colo.; Lynne Rienner: London.
- CALVOCORESSI, Peter (1996), *World Politics since 1945* (ed. a 7-a), New York; London: Longman, pp. 263-7, 350-60.
- CHALIAND, Gerard (1993), ed. *A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan* (ed. SUA), Olive Branch Press: New York.
- ÇÜRÜKKAYA, Selim (1997), *PKK: die Diktatur des Abdullah Öcalan*, Fischer Taschenbuch Verlag: Frankfurt am Main
- DELUMEAU, Jean (1996), "Islamismul", *Religiile lumii*, Humanitas: București, pp. 235-334.
- FERCHEDĂU-MUNTEAN, Magda et al. (2001), *Terorismul*, Omega: București, pp. 95-6.
- FREEDMAN, Lawrence & KARSH, Ephraim (1993), *The Gulf Conflict 1990-1991*, Princeton University Press: Princeton
- FRELICK, Bill (1993), "Operation Provide Comfort: False Promise to the Kurds", în Chaliand, 1993: 231-7.
- HALPERIN, Morton H. (and David Scheffer Jr. with Patricia L. Small) (1992), *Self-Determination in the New World Order*, Carnegie Endowment for International Peace: Washington, D.C.
- HASSANPOUR, Amir (1994), "The Kurdish Experience". *Middle East Report*, vol. 0, nr. 189 (iul.-aug. 1994), pp. 2-7+23.
- HILAL, Reda (1998), "Turkish Kurdistan: The Extinction of a Forgotten People". *Al-Ahram Weekly On-line*, nr. 403 (12-18 nov. 1998).
- HYLLAND ERIKSEN, Thomas (1992), "Linguistic Hegemony and Minority Resistance". *Journal of Peace Research*, vol. 29, nr. 3 (aug,1992), pp. 313-32.
- IZADY, Mehrdad R. (1992), *The Kurds: A Concise Handbook*, Washington, D.C.: Crane Russak.
- KIESER, Hans Lukas (1994), "L'Alévisme Kurde". *Peuple Méditerranées*, nr. 68-69 (1994), pp. 57-76.
- KINZER, Stephen (1999), "Nationalism is Mood in Turkey's Kurdish Enclaves", *New York Times*, 16 mai 1999 (http://www.diaspora-net.org/Turkey_despite.-ankara.htm).
- KREYENBROEK, Philip G. & SPERL, Stephen (1992), ed. *The Kurds: A Contemporary Overview*, Routledge: London
- MCDOWALL, David (1992a), *The Kurds: A Nation Denied*, London: Minority Rights Publications.
- (1992b), "The Kurdish Question: A Historical Review", în Kreyenbroek & Sperl, 1992: 10-32.
- MIKESELL, Marvin W. & MURPHY, Alexander B. (1991), "A Framework for Comparative Study of Minority Group Aspirations", *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 81, nr. 4 (dec., 1991), pp. 581-604.

- MUTLU, Servet (1996), "Ethnic Kurds in Turkey: A Demographic Study". *International Journal of Middle East Studies*, vol. 28, nr. 4 (nov., 1996), pp. 517-41.
- OLSON, Robert (1998), *The Kurdish Question and Turkish-Iranian Relations from World War I to 1998*, Mazda Publishers.
- (1995) "The Kurdish Question and Turkey's Foreign Policy, 1991-1995: From the Gulf War to the Incursion into Iraq". *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, vol. 11, nr. 4 (1995), pp. 1-30.
- (1991), "Five Stages of Kurdish Nationalism: 1880-1980". *Journal of Muslim Minority Affairs*, vol. 12, nr. 2 (1991), pp. 392-410.
- & BOZDAĞLIOĞLU, Yücel (1995a), "The Spread of Kurdish Nationalism: A New Stage of Development". *Middle East International*, nr. 511 (20 oct. 1995).
- (1995b), "The Cost of the Turkey's War Against PKK". *Middle East International*, nr. 512 (3 nov. 1995).
- OȚETEA, Andrei (1969), coord. *Istoria lumii în date*, Editura Enciclopedică Română: București
- ROBINS, Philip (1993), "The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue". *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)*, vol. 69, nr. 4 (oct. 1993), pp. 657-76.
- SMITH, Anthony D. (1996a), "Nations and their past". *Nations and Nationalism*, nr. 2 (3), pp. 358-65.
- (1996b), "The Origins of Nations", în G. Eley & R. G. Sunny, *Becoming National: A Reader*, Oxford University Press: Oxford, 1996, pp. 106-30.
- VOLKAN, Vamik (1997), "From Victim to Victimizer: The Leader of the PKK (Kurdish Worker's Party)", *Blood Lines: From Ethnic Pride to Ethnic Conflict*, Farrar, Straus and Giroux: New York, pp. 168-80.

FIGURI VECHI ȘI NOI: PRESA SCRISĂ ROMÂNEASCĂ DESPRE CAMPANIA PENTRU ALEGERILE PREZIDENȚIALE DIN 2000

CRISTINA STĂNUȘ

ABSTRACT. This paper aims to support the assumption that Romanian news media tend to frame politics similarly to Western media outlets. I will argue that in reflecting electoral politics, Romanian news media uses the strategic and morality frames, along with other, context-determined frames, such as the left - right axis and the communist - non-communist distinction. I will also argue that the use of these frames and the way they are used induces negativity in the overall tone of a specific electoral campaign. My argument is built around the Romanian presidential campaign, October- November 2000. The electoral discourse of two Romanian printed media outlets - *Curentul* and *Adevărul* - is studied with emphasis placed upon three dimensions: framing the electoral context, framing the electoral process, and framing political candidates.

Lucrarea de față explorează o fațetă a legăturii dintre funcționarea unui sistem politic și procesul de comunicare politică, și anume, modul în care unui proces democratic fundamental, cel electoral, îi este conferit sens în discursul public. Problema este abordată din perspectiva teoriilor privind încadrarea (*framing theories*) folosind drept studiu de caz campania electorală pentru alegerile prezidențiale din România, 2000. După o scurtă trecere în revistă a literaturii de specialitate și clarificarea câtorva aspecte metodologice esențiale, voi analiza discursul media centrat pe campania electorală pentru funcția prezidențială, accentuând aspecte precum utilizarea încadrărilor considerate a fi caracteristice discursului electoral, utilizarea axei stânga-dreapta ca mecanism de încadrare, și utilizarea încadrărilor cu o tentă evaluativă negativă.

Cadru și efect de încadrare în construirea realității politice

Teoriile privind efectele comunicării politice asupra comportamentului politic susțin că, într-o măsură mai mare sau mai mică, mesajul contează. Dar această importanță nu poate fi atribuită exclusiv conținutului manifest al mesajului. La fel de importante sunt caracteristicile

emițătorului, mijloacele de transmitere a mesajului, forma acestuia, contextul în care este emis, întreg procesul prin care este construită relitatea politică și acestui mesaj i se conferă sens.

Discursul politic este doar unul din factorii care intervin în construirea realității politice, ceilalți factori sunt discursul media, propria noastră experiență și discuția interpersonală. Construirea sensului este centrală abordării constructiviste asupra comunicării politice, iar procesul de construire este considerat a fi continuu și dinamic (Crigler 1996:8). Accentul cade pe faptul că același mesaj poate avea un sens diferit dacă este privit din perspectiva unui alt actor, și pe utilizarea limbajului simbolic, care permite această varietate de interpretări pentru același mesaj (Edelman 1964 și 1988). Caracteristică acestei abordări este și concepția despre un public activ în construcția de sensuri și semnificații politice. Astfel, publicul se situează la egalitate cu politicienii și mass media în construirea de mesaje și înțelesuri (Crigler 1996, Neumann, Just și Crigler 1992). Toți acești actori interpretează și definesc tematicile și evenimentele politice, rolul jucat de ei fiind limitat doar de interesul și atenția fiecăruia dintre ei vizavi de o tematică sau de un eveniment anume.

Încadrarea (*framing*) este strâns legată de capacitatea / incapacitatea cetățenilor de a se relaționa și de a înțelege evenimentele și tematicile, în afara spațiului imediat al vieții lor cotidiene. Mass media sau elitele politice sunt actorii care îi "bombardează pe cetățeni cu sugestii despre cum ar trebui să fie înțelese tematicile" (Berinsky și Kinder 2000). Cadrul (*frame*) și efectul de încadrare (*framing effect*) s-au dezvoltat ca obiecte de studiu ale unor teorii din studiile culturale (Gamson 1992), ale psihologiei cognitive (Berinsky și Kinder 2000; Nelson și colaboratorii 1997, 1999) și ale lingvisticii (Emmot 1994). Legătura dintre conceptul de cadru și cel de efect de încadrare impune prezentarea evoluției lor ca și cum ar fi vorba de un singur concept.

Gamson și Modigliani definesc *cadrul* ca "o idee sau o narațiune organizatoare, care conferă sens unui șir de evenimente aflate în plină desfășurare, constituind o legătură între ele. Cadrul sugerează ceea ce este controversat, esența tematicii" (Gamson și Modigliani 1989). Cadrul este un mecanism retoric care încearcă să eticheteze, definească sau categorizeze o tematică politică, și care, în același timp, stabilește criteriile după care această tematică este evaluată (Gamson și Meyer 1990). Aceste cadre îi ajută pe indivizi să evalueze relevanța personală a unei tematici sau a alteia, să facă legătura între diferite tematici și să formuleze argumente din care vor rezulta opinii.

Efectul de încadrare se produce atunci când două definiții ale unei probleme, echivalente din punct de vedere logic, îi determină pe cei ce iau o decizie să aleagă opțiuni diferite (Rabin 1998). Tversky și Kahneman demonstrează că formularea diferită a opțiunilor afectează luarea deciziilor. Atunci când oamenii se autopercep ca fiind într-o situație favorabilă, sunt mai precauți și mai puțin dispuși să își asume riscuri. Atunci când percep situația ca fiindu-le mai puțin favorabilă, ei sunt dispuși să își asume riscuri (Tversky și Kahneman 1981). Completând rezultatele lui Tversky și Kahneman, Popkin afirmă că un efect de încadrare se produce atunci când modificarea formulării unei probleme sau a punctului de vedere al unui observator schimbă informația și ideile pe care acesta le va folosi când ia o decizie (Popkin 1991:82).

Dacă literatura de specialitate nu a clarificat încă pe deplin maniera în care funcționează încadrarea, ea a demonstrat totuși existența efectului de încadrare (Gamson 1992; Iyengar 1991; Popkin 1991; Nelson și colaboratori 1997 și 1999). Existența efectului este un motiv suficient de puternic pentru a studia încadrarea la nivelul discursului media din campania electorală. Alte motive derivă din teoriile privind impactul comunicării mediatice asupra comportamentului electoral, literatura privind distorsiunile induse în procesul de selecție a știrilor și caracteristicile contextului în care cercetarea de față este plasată. Din perspectiva contextului în care este plasată, această cercetare este relevantă deoarece discursul media reprezintă o sursă de informații privind anumite caracteristici ale instituțiilor de presă și raporturile acestora cu sistemul politic. În același timp, un astfel de demers permite obținerea de informații despre specificitatea discursului media în campaniile electorale din România. Am ales să studiez construirea sensului în discursul media din timpul campaniilor electorale deoarece acestea constituie momente critice ale discursului, în care discursul public relevant privind o tematică (*issue*) devine extrem de vizibil (Gamson 1992:26).

Cadre caracteristice în discursul politic și relevanța lor electorală

Cercetările privind încadrarea evenimentelor și tematicilor politice ating problematici diverse mergând de la politica socială (Iyengar 1994), atitudinile vizavi de utilizarea energiei nucleare, acțiunea afirmativă și

problemele industriei americane (Gamson 1992), și scandaluri publice (Robinson și Powell 1996), până la campaniile electorale (Popkin 1991) și criza economică din Europa de Est după căderea comunismului (Halliday, Curry-Jansen și Schneider 1992). Aceste cercetări au identificat diferite cadre, relevante pentru discursul politic și mediatic în general, dar aplicabile contextului specific al campaniei electorale.

În cercetarea lor, Neumann, Just și Crigler identifică cinci cadre utilizate atât de mass media cât și de actorii politici și public pentru a eticheta, defini, categoriza și evalua tematicile politice. Acestea sunt cadrul economic, cel al conflictului, al "neputinței" (*powerlessness*), al impactului asupra ființei umane (*human impact*) și al moralității (Neumann, Just și Crigler 1992:61-2). Cadrul economic reflectă preocupările vizând pierderi și câștiguri și apelează la valorile largi ale culturii capitaliste. Cadrul conflictului este concordant cu interpretarea procesului politic de către mass media ca o serie continuă de competiții, fiecare cu setul propriu de învingători și învinsi. Cadrul "lipsei de putere" este folosit pentru a exprima supunerea indivizilor sau grupurilor unor forțe care se manifestă de cele mai multe ori la nivel societal, și pe care un individ sau un grup nu le pot controla. Cadrul impactului asupra ființei umane este folosit pentru a descrie indivizi și grupuri care ar putea fi afectați de o anumită problemă. Cadrul moralității face referire la valori precum libertatea, egalitatea, justiția (Neumann, Just și Crigler 1992:63-74).

Două dintre aceste cadre sunt extrem de relevante pentru politica electorală. Este vorba despre *cadrul conflictului și cel al moralității*. Cadrul cel mai frecvent invocat atunci când vine vorba de felul în care mass media reflectă procesul electoral este cel strategic sau al *politicii ca "joc"* (Cappela și Jamieson 1996; Patterson 1993). Acesta constituie de fapt aplicarea cadrului conflictului, identificat de Neumann, Just și Crigler, la contextul electoral. Vom defini înainte politica interpretată ca "joc". Aceasta are sensul unei interacțiuni strategice între actori/jucători, mai precis joc de rol (*role game*), ce presupune anticiparea comportamentului celorlalți actori/jucători (Bayer 1999:91). Cappela și Jamieson identifică elementele componente ale cadrului strategic: (1) preocuparea vizavi de cine este învingătorul și cine învinsul, (2) limbajul războiului, al jocului sau al competiției, (3) menționarea poziției actorilor și a publicului, (4) accentul pus pe performanța unui candidat, pe stilul acestuia și pe felul în care este perceput, precum și (5) importanța conferită sondajelor de opinie și poziționării candidaților

în ele, în ceea ce privește evaluarea campaniilor și candidaților (Cappela și Jamieson 1996). *Cadrul moralității* este concordant cu tendința mass media de a evidenția caracteristicile personale și elementele “relevante” din viața privată a candidaților, în defavoarea pozițiilor tematice sau a performanțelor în funcțiile deținute anterior, tendință identificată de Sabato (Sabato 1994:194). De aceea este foarte probabil ca incidența cadrului moralității în discursul mediatic să fie mare. Cele două cadre indică două nivele ale încadrării în context electoral - *încadrarea campaniei electorale ca proces și încadrarea candidaților*.

Un al treilea nivel, la fel de relevant, îl constituie *încadrarea contextului* în care are loc respectiva campanie electorală. În politică, contextul este rareori definit în termeni eminentemente pozitivi. Chiar dacă economia unei țări a înregistrat performanțe deosebite, iar problemele sociale sunt reduse, vor exista actori care, în cursul campaniei electorale vor identifica probleme, nerealizări etc. Modul în care aceste probleme sunt formulate contează. Relevante în acest sens sunt cercetările lui Iyengar, care demonstrează, prin intermediul unui experiment, impactul știrilor de televiziune asupra felului în care cetățenii (își) explică problemele de interes național, prin intermediul utilizării unui cadru episodic și a unuiu tematic (Iyengar 1989, citat în Popkin 1991:83). Cadrul tematic implică prezentarea unei probleme precum sărăcia ca un fenomen prezent la nivel societal. Cadrul episodic implică prezentarea sărăciei în termenii unor indivizi anume, care sunt afectați de acest flagel. Încadrarea contextului unei campanii în termenii problemelor societale și explicațiile date acestora pot fi elemente importante în determinarea rezultatelor unei curse electorale, și în consecință, nu pot fi excluse din analiza discursului politic și mediatic.

Cercetarea de față încearcă să testeze aplicabilitatea teoriilor încadrării expuse mai sus la nivelul discursului presei scrise din România, în timpul campaniei electorale din 2000. Prima întrebare la care voi încerca să răspund se referă la măsura în care încadrările considerate de literatura de specialitate ca fiind caracteristice discursului din campania electorală se regăsesc în discursul presei scrise românești din perioada octombrie - decembrie 2000.

Nu vom exclude însă posibilitatea ca alte încadrări să fie predominante în discursul politic și mediatic din România. O posibilitate este *folosirea axei stânga-dreapta pentru a încadra situația electorală*.

Axa are valoare de cadru, datorită faptului că este un mecanism de simplificare a realității politice. Percepția diferențelor de nuanțe între partide politice sau politicieni este deseori dificilă, dar clasarea lor ca fiind “de stânga” sau “de dreapta” poate fi realizată chiar și de alegătorii nesofisticați. În opinia lui Sum, stânga-dreapta servește și ca mecanism al spațiului politic prin intermediul căruia cetățenii și partidele politice comunică (Sum 2000). Putem adăuga și un al treilea actor, mass media. Actul de comunicare are drept subiect conflicte existente în societate. Iar stânga și dreapta reflectă diviziuni existente în politica românească, vizibile în campaniile electorale anterioare (de exemplu campania din 1996, încadrată în termenii noncomuniști reprezentând schimbarea vs. comuniști reprezentând lipsa ei, încremenirea în proiect). Putem spune că poziția actorilor politici vizavi de diferite dimensiuni ale conflictului într-o societate poate fi comunicată prin intermediul mecanismului simplificator constituit de axa stânga-dreapta. O a doua întrebare de cercetare vizează posibilitatea folosirii de către mass media a axei stânga - dreapta ca mecanism de încadrare.

Încadrare și negativitate în campania electorală

Din punctul de vedere al lui Gamson până și felul în care denumim o tematică politică este un act de încadrare (Gamson 1992:9). El vorbește despre încadrare neutră, pozitivă și negativă. Dezirabilă în discursul public relevant asociat unei tematici este încadrarea neutră. Încadrarea pozitivă sau negativă sugerează o anumită atitudine față de o tematică politică.

În sens restrâns, negativitatea în campania electorală implică atacarea unui candidat sau partid de către un alt candidat sau partid la modul personal, sau atacarea tematicilor reprezentative pentru aceștia (Skaperdas și Grofman 1995). Negativitatea poate fi însă definită mai larg, ca fiind rezultatul încercării de a dezavantaja un candidat sau un partid politic, prin orice mijloace, nu doar prin recursul la atacul direct. Pentru scopurile acestei cercetări vom adopta definiția largă a negativității. Există câteva motive, consemnate de psihologia socială, pentru care politicienii, partidele și echipele lor de campanie ar recurge la campania negativă. În primul rând se presupune că aceasta atrage mai mult atenția decât mesajele pozitive. Al doilea motiv este faptul că produce răspunsuri afective mai puternice din partea electoratului. Al treilea motiv este faptul că poate contribui la

mărirea mizei percepute a campaniei (Freedman și Goldstein 1999). În aceeași ordine de idei, negativitatea în reflectarea de către mass media a unor aspecte ale campaniei electorale implică reflectarea atacurilor dintre candidați, atacarea de către jurnaliști a unui candidat sau a altuia, dar și aprecieri la adresa felului în care este structurată campania electorală a candidaților în termenii pozitiv / negativ.

Lipsa de neutralitate a încadrărilor folosite în discurs este o modalitate subtilă de a introduce un ton negativ în campanie. Aparenta lipsă de transparență a încadrărilor face din lipsa de neutralitate o armă puternică. Încadrarea negativă rezolvă, cel puțin parțial, problema reacției de recul produsă de atacurile la persoană, de care vorbește Pinkleton (1998). Fiind mai greu de detectat decât atacul direct, este mai puțin probabil să atragă o reacție negativă din partea alegătorilor. Dificultatea identificării unei încadrări negative se poate transforma într-un avantaj pentru actorii politici. Ceea ce se constituie într-un avantaj pentru actorii politici poate fi un avantaj și pentru mass media. Folosirea încadrării negative în locul atacurilor directe, poate face mass media mai greu de acuzat de partizanat și încercarea de a dezavantaja un candidat. Tendința actorilor politici și a mass media de a pune accent pe informația negativă a fost demonstrată de literatura de specialitate (Fallows 1996; Freedman și Goldstein 1999; Patterson 1994; Skaperdas și Grofman 1995). Încadrarea este un mecanism de inducere a negativității, în consecință următoarea întrebare la care această cercetare încearcă să găsească un răspuns se referă la utilizarea de către mass media, în discursul din perioada campaniei electorale, a încadrărilor cu potențial evaluativ negativ.

Aspecte metodologice

Contextul acestei cercetări este cel oferit de alegerile prezidențiale din România. Motivul pentru care ne-am oprit asupra alegerilor prezidențiale și nu asupra celor parlamentare derivă din importanța atribuită acestor alegeri în sistemul politic românesc. Această importanță derivă, la rândul ei, din percepția alegătorilor privind prerogativele funcției prezidențiale și puterea reală pe care ocupantul acestei funcții o deține în sistemul politic românesc, percepție ce își are originea în tradiția politică.

Am optat pentru o *analiză a presei scrise*, considerând că datele ce pot fi obținute aproximează destul de bine atât tematica cât

și tonul știrilor de radio și televiziune.¹ Un alt motiv pentru care am ales presa scrisă a fost proasta reflectare a campaniei electorale în cauză la radio și televiziune. Acest lucru s-a datorat unor decizii ale Consiliului Național al Audiovizualului, care a interzis apariția în emisiunile de știri a candidaților, cu excepția cazului în care apar în calitate de deținători ai unei funcții publice, și le-a lăsat acestora controlul deplin asupra conținutului emisiunilor electorale. Aceste decizii au eliminat din reflectarea campaniei electorale în audio-vizual filtrul și opiniile jurnalistului².

În cadrul presei scrise criteriul de selecție l-a constituit audiența. Am selectat astfel *Adevărul* și *Curentul*, aflate în topul audiențelor în perioada respectivă.³ Am selectat tocmai aceste două cotidiane din alte două motive. Primul motiv, care a fost în același timp și un criteriu de excludere a altor ziare, a fost interesul nostru în ziare de orientare națională care să acorde spațiu suficient problemelor legate de politica internă. Al doilea motiv este faptul că nu putem considera mass media ca un actor unitar în campania electorală. În consecință, am ales un ziar care își asumă obiectivitatea ca principiu de funcționare și unul care încearcă să ofere analiză și comentarii, considerând că poziția vizavi de politic poate diferi de la o instituție de presă la alta.

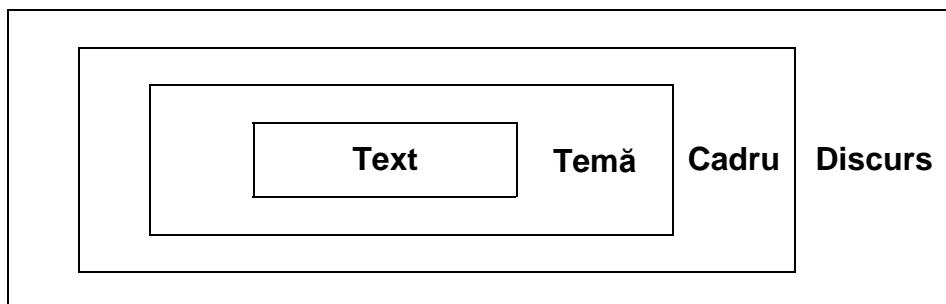
Metoda folosită este analiza de încadrare (*frame analysis*), care urmărește identificarea modalităților de etichetare, definire și categorizare a obiectelor sociale. Aceasta consideră că un cadru este compus dintr-un motiv central organizator, care reprezintă esența pachetului simbolic, și submotive sau teme sugestive, care reprezintă variații pe tema dată de motivul simbolic dominant (Robinson și Powell 1996). Structura cadrului precum și raportul cadrului cu discursul media sunt reprezentate în continuare.

---

¹ Afirmând acest lucru ne bazăm pe concluziile lui McManus (1990), conform cărora presa scrisă stabilește agenda, iar audio-vizualul nu face altceva decât să urmeze agenda stabilită de ziare (citată în Mondak 1995). Fallows este și el de aceeași părere atunci când observă că programele informative de televiziune sunt structurate pe ceea ce presa scrisă consideră drept agenda săptămânii (Fallows 1996:94).

² Decizia C.N.A. nr. 240 din 9 octombrie 2000, privind condițiile de prezentare și duratele programelor destinate campaniei electorale pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului, și pentru alegerea Președintelui României, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 502 din 12 octombrie 2000.

³ Conform topului accesărilor la www.ziare.com.

Figura 1. Discurs, cadru, temă și text.

(Adaptat după David Altheide, *Qualitative Media Analysis*, pag. 29)

Pentru analiza de față schematizarea din figura de mai sus implică faptul că în discursul unui actor politic sau mediatic poate apărea cu preponderență un anumit cadru, dar asociat cu teme diferite. Parte a cadrului sunt și instrumentele care ne indică prezența sa: metafore, cuvinte cheie, descrieri, imagini vizuale, atribuiri cauzale, identificarea unor consecințe și apelul la principii (McLeod, Kosicki și McLeod 1994:134).

Analiza de încadrare încearcă să identifice cadrele folosite de către presa scrisă pe trei *dimensiuni*:

- a. *contextul economic, social și politic* în care se desfășoară campania electorală. Motivul utilizării acestei dimensiuni ține de importanța contextului ca element invariant și semnificativ în construirea unei campanii electorale. Accentul cade pe modul în care este descris contextul și pe identificarea cauzelor situației descrise.
- b. *procesul electoral*, ca mecanism prin care cetățenii își desemnează liderii, și semnificația acestuia. Importanța conferită într-un sistem politic alegerilor, și măsura în care acestea sunt percepute ca fiind semnificative, constituie un element important al culturii politice democratice a unei societăți. Este urmărită semnificația atribuită campaniei electorale și apelul la principii democratice în procesul de încadrare a acestui proces.
- c. *elementele pe baza cărora este construită imaginea politicianilor*: caracteristici personale, performanțe în funcții publice, poziții tematice, asocierea cu o formațiune politică sau o ideologie, poziționarea vizavi de electorat etc. Campania electorală este caracterizată în termenii unei competiții între actori politici care încearcă să convingă electoratul că ei sunt liderii de care societatea are nevoie.

Selecția cazurilor s-a făcut ținând cont de reprezentativitatea lor pentru dezvoltarea și consolidarea sugestiilor teoretice. Un element important de care s-a ținut cont a fost gradul de editorializare al articolelor selectate (adică raportul în care un articol conține informații factuale și comentarii și opinii ale jurnalistului). Am selectat articole cu un grad ridicat de editorializare, care să reflecte poziția ziarului și a jurnalistului. Pentru a permite comparații și contrast, cazurile au fost selectate astfel încât să permită comparația între cele două tururi ale alegerilor prezidențiale, între doi candidați și două ziare. Candidații incluși în analiză sunt Ion Iliescu și Corneliu Vadim Tudor, adică cei doi candidați care s-au înfruntat în turul 2. Pentru perioada de timp inclusă în analiză a fost selectat câte un articol din fiecare număr al ziarului respectiv.

Mutantul electoral: *Curentul* despre contextul campaniei prezidențiale

Articolele *Curentului* includ, înainte de primul tur de scrutin, puține referiri la contextul în care se desfășoară campania electorală. Acestea fac aluzie la o situație economică, socială și politică nu prea roză. Sunt menționați “minerii de la Brad, revoltați că nu și-au primit salariile” (C 13 oct), alegătorul care “nu este recunoscător pentru că (...) este pus să aleagă între pierderile de la bugetul de stat și pierderea locului de muncă” (C 23 nov) și pensionarii “care țin post obligatoriu tot anul” (C 24 nov). Se vorbește despre “sute de mii de oameni descurajați și zeci de orașe moarte” (C 23 nov). Jurnalistul încearcă să explice anumite tendințe de vot prin intermediul unor factori ce țin de acest context. Aflăm că procente obținute de unul din candidații la funcția prezidențială și de partidul său sunt “generate de sărăcie, mizerie, lipsă de speranță” (C 20 nov). Titlurile a două editoriale sunt semnificative în acest sens: “Și bătuți, și cu banii luați!” din 16 noiembrie și “Mutantul electoral” din 12 octombrie. Primul titlu face aluzie la un grup aparte de alegători, care au fost înșelați de actuala clasă politică. Din textul articolului aflăm că acești alegători sunt investitorii FNI. Al doilea titlu precede un articol ce se vrea a fi un portret robot al alegătorului român, despre care aflăm că este caracterizat de nemulțumire față de “standingul său economic și social”, că se teme de “teribila fantasmă a asumării unei răspunderi” și că este profund dezorientat “față de viitoarea opțiune politică” (C 12 oct). Pentru *Curentul* contextul acestor alegeri este definit de caracteristicile alegătorului. Aceste

caracteristici au urmări asupra evoluției economice, sociale și politice a României. Felul în care “mutantul electoral” votează se materializează într-o “viitoare guvernare cu o preponderență nuanțată de stânga”, “un cabinet de experți, nu de politicieni” și o “atitudine pro-europeană” care “a tocat mărunț nervii și banii organismelor internaționale, transformându-ne într-o gaură neagră în stare să înghită oricât, fără să producă nimic” (C 12 oct). Potrivit jurnalistului aceste elemente sunt incompatibile. Faptul că alegătorul nostru este plin de contradicții, face din România o țară a paradoxurilor politice, a ineficienței economice și a lipsei de realism.

În perioada dintre cele două tururi de scrutin reprezentarea contextului se schimbă puțin. Se menține încadrarea din perspectiva caracteristicilor alegătorului ca determinante ale situației economice, sociale și politice, și apare o încadrare concurentă. Este vorba despre amenințarea la adresa democrației reprezentată de extremism. Aflăm că “România riscă intrarea în dictatură” datorită ascensiunii “forțelor extremiste pe planul politic” (C 7 dec). Acest cadru este asociat cu tema unirii tuturor forțelor sociale și politice din societatea românească în lupta împotriva extremismului. Aflăm astfel că partide politice, foști dizidenți, asociații de revoluționari, asociații studențești, etc. protestează împotriva extremismului (C 7 dec). Există o continuitate a încadrării din prima parte a campaniei electorale, dar, sub influența modificării situației electorale, apare o altă încadrare. Aceasta, așa cum vom arăta în paragraful următor, este caracteristică întreg discursului public.

“Istovita noastră țară”: încadrarea contextului în *Adevărul*

În perioada premergătoare primului tur de scrutin, jurnaliștii *Adevărului* folosesc două încadrări concurente pentru a descrie contextul specific acestor alegeri. Prima dintre aceste încadrări face referire la situația economică și socială a momentului. Aflăm că România este un “tărâm în pragul unei ierni triste și grele” (A 2 nov). Tărâm, desemnează de obicei un teritoriu mitic, unde se petrec fapte extraordinare. Elementul extraordinar este în acest caz, faptul că pe acest tărâm nu prea există fericire, pentru că iarna ce vine va fi tristă și grea. Dificultatea situației explică și lipsa de interes a alegătorilor pentru situația electorală. Se spune că: “agenții electorali nu au nici o șansă în confruntarea cu agentul termic, programele electorale se

diluează când apare programul de apă caldă, inflația de prezidențiabili pălește în comparație cu inflația monetară” (A 2 nov). Spre final aflăm că “istovita noastră țară va merge totuși înainte” (A 20 nov). Observăm că tema asociată încadrării situației economice și sociale este cea a efectelor pe care dificultatea situației le are asupra interesului pentru politică al cetățenilor. Încadrarea concurentă se face prin prisma caracteristicilor alegătorului. Ceea ce îl face deosebit este dorința lui de supraviețuire. El este “marele elector, plictisit, cinic, care cere să supraviețuiască” (A 14 nov). Plictiseala și cinismul său, în raport cu procesul politic, îl fac “un elector de categorie grea” pentru că “nimic nu-l impresionează” (A 14 nov). Jurnalistul consideră că aceste caracteristici ale alegătorului sunt de natură să pună în dificultate candidații. După primul tur de scrutin situația electorală se schimbă radical și, odată cu ea, se schimbă și felul în care acest cotidian încadrează contextul campaniei.

În a doua parte a campaniei, încadrarea predominantă face referire la amenințările la adresa democrației reprezentate de mișcările de extremă dreaptă. Prima temă asociată acestui cadru este cea a tradiției democratice românești. Se vorbește despre “cursul ireversibil spre democrație” al societății românești (A 28 nov). În continuare se subliniază faptul că doar democrația reprezintă un răspuns la problemele societății românești: “se înșeală cei care cred că putem găsi soluții la problemele noastre în trecutul totalitar sau prin sloganuri extremiste, xenofobe, străine principiilor democratice ale statului nostru” (A 28 nov). O altă temă este cea a unității tuturor forțelor democratice în lupta împotriva extremismului. “În premieră și cu jumătate de gură, PNȚCD recomandă electoratului său să voteze împotriva extremismului” (A 4 dec), “Studentii bucureșteni vor să organizeze un marș al tăcerii în sprijinul valorilor democrației” (A 5 dec), “Alianța Civică îi îndeamnă pe alegători să voteze cu Iliescu” (A 6 dec), sunt titluri ale unor articole apărute în perioada menționată, reprezentative pentru această temă. Legătura dintre cele două teme este sugerată de faptul că marșurile împotriva extremismului fac apel la “simboluri ale democrației românești” (A 5 dec). Schimbarea de tonalitate este evidentă dacă comparăm discursul *Adevărului* înainte și după cel de al doilea tur de scrutin. Contextul pare a fi definit de cu totul alte dimensiuni, neputându-se identifica elemente comune ale încadrării sale la cele două momente de timp. Odată cu schimbarea contextului pare a se schimba radical miza campaniei electorale.

Non-alegerile: încadrarea situației electorale în cotidianul *Curentul*.

Procesul electoral văzut de ziarul menționat ia, în perioada dinaintea primului tur de scrutin, forma unui “joc murdar”. Vom încerca în continuare să vedem în ce măsură ceea ce suspectăm noi a fi o încadrare în termenii politicii ca “joc” satisface criteriile formulate de Cappela și Jamieson. Preocuparea vizavi de cine este învingătorul sau învinsul este evidentă din spațiul extrem de larg acordat candidaților la funcția prezidențială. Este vorba de un șir întreg de editoriale, încercând între altele să-i vizualizeze pe fiecare dintre candidați în postura de președinte (C 13 oct, 14 oct, 21 oct, 24 oct, 2 nov, 17 nov, 20 nov). Limbajul războiului, al jocului sau al competiției este prea puțin prezent. Jurnalistul menționează felul în care actorii politici se poziționează unul față de celălalt prin redarea a tot felul de declarații și comentarea diferitor evenimente din campanie. Nu apar însă referiri la sondajele de opinie, și campania nu este evaluată prin referirea la ele. Nu putem afirma că în reflectarea campaniei electorale de către acest cotidian este prezent cadrul strategic.

Campania este însă caracterizată prin prisma a ceea ce jurnalistul percepe a fi lipsa ei de onestitate, transparentă, veridicitate și, de ce nu, de moralitate. Aflăm astfel că electoratul român “se va lăsa înșelat mereu” (C 24 nov), pentru că este “naiv și ușor de păcălit” (C 3 nov) și că “în anotimpurile electorale (...) cad zilnic versanți întregi de clisă urât mirositoare”(C 17 nov). Avem de a face cu o comparație implicită. Discursul politic din campania electorală este asociat cu “clisa urât mirositoare”. Campania electorală este murdară pentru că face apel la “tehnica negativizării absolute” (C 22 nov). Politicienii se atacă între ei și, conform jurnalistului, vor sfârși prin a-l convinge pe alegător să nu-și exercite dreptul de vot, pentru că vor induce “sentimentul inutilității și al dezgustului” (C 22 nov). Pentru că politicienii folosesc tactici murdare și pentru că înșeală electoratul alegerile din toamna anului 2000 sunt “non-alegeri”. Acesta este titlul editorialului din 22 noiembrie al *Curentului*. Termenul este sugestiv pentru tema predominantă. Alegerile în cauză nu sunt un proces democratic implicând exprimarea unor opinii diverse cu privire la viitorul țării. Dar mai ales, ele nu oferă libertatea de alegere, și, din punctul de vedere al jurnalistului, sunt complet inutile. Această temă este asociată cadrului moralității. Campania electorală murdară, înșelarea

electoratului, faptul că acestuia nu i se lasă o posibilitate reală de alegere, sunt imorale. Această încadrare este lipsită de neutralitate și are un potențial negativ. Prin folosirea cadrului moralității, jurnalistul sugerează evaluarea elitei politice pe baza anumitor aspecte ale comportamentului ei din timpul campaniei electorale. Aceste aspecte includ atacurile la care se supun politicienii între ei și practica comună tuturor de a “înșela” electoratul prin adoptarea unei imagini publice false.

În perioada dintre cele două tururi de scrutin și în primul număr de după cel de al doilea tur, *Curentul* pune accent pe faptul că această campanie a căpătat dintr-o dată o miză, formulată în termenii “democrație sau dictatură” și “integrare sau izolare” (C 5 și 11 dec). Alegerile prezidențiale au căpătat chiar un “spor de pericolozitate”. Cadrul predominant face referire la miza campaniei formulată în termenii următori: menținerea democrației sau instaurarea unei dictaturi. Această încadrare este relaționată cu încadrarea contextului în termenii amenințărilor la adresa democrației. Aceasta este în pericol și cetățenii trebuie să voteze “împotriva izolării României” (C 11 dec). Această prezentare a situației se datorează rezultatelor complet neașteptate ale primului tur de scrutin al alegerilor prezidențiale. Abordarea este consistentă cu întreg discursul public referitor la această situație. Comparând cele două perioade de timp, observăm trecerea de la cadrul moralității, folosit pentru a sugera elemente care să stea la baza evaluării clasei politice, la cadrul semnificației acestor alegeri pentru menținerea democrației în România. Mai trebuie să atragem atenția asupra faptului că încadrarea predominantă a situației electorale în prima parte a campaniei este o modalitate implicită de atacare a elitei politice. Putem deci afirma că, prin folosirea cadrului moralității în reflectarea situației electorale, cotidianul *Curentul* a tins să inducă negativitate în campania electorală din octombrie-decembrie 2000.

Învingător și învins: încadrarea situației electorale în *Adevărul*

Situația electorală dinainte de primul tur de scrutin este reprezentată de *Adevărul* din perspectiva cadrului strategic. Preocuparea vizavi de cine este învingătorul sau învinsul este evidentă din câteva titluri ce apar în paginile *Adevărului*: “*Iliescu învingător în toate variantele*” (A 23 oct), “Conform unui sondaj Metro Media, comandat de PDSR, *Iliescu merge în turul 2 cu Stolojan*” (A 11-2 nov), “PDSR și *Ion Iliescu continuă să conducă în preferințele electoratului*” (A 11-2 nov), “*Isărescu,*

Stolojan, Vadim Tudor – ordinea în plutonul pentru turul 2” (A 9 nov), “Sondaj IMAS, Zvonurile se confirmă, *C.V. Tudor și PRM urcă*” (A 21 nov) și “Conform ultimului sondaj CURS, *Ion Iliescu – învingător în orice combinație*” (A 24 nov). Limbajul războiului și al competiției este și el prezent. Se spune că “lupta electorală pentru turul 2 este *crâncenă*” (A 23 oct), “campaniile electorale se desfășoară după tipicul *campaniilor de cucerire*” (A 2 nov) și că prezidențiabilii “*luptă ‘la fotografie’ pentru turul doi*” (A 6 nov). Articolele *Adevărului* încearcă să evalueze performanța candidaților, precum și poziția publicului. Este evidentă și importanța conferită sondajelor de opinie și poziționării candidaților în ele, în evaluarea campaniilor și candidaților. Putem afirma că, încadrarea situației electorale de către jurnaliștii *Adevărului* corespunde cadrului strategic, așa cum a fost el delimitat de Cappella și Jamieson.

După primul tur de scrutin, încadrarea strategică devine și mai evidentă. Cine va câștiga și cine va pierde devin chestiuni de importanță majoră, întrucât “pericolul este real” (A 6 dec). Se merge până acolo încât se fac recomandări alegătorilor: “țara noastră să fie condusă de către cei care au dovedit echilibru, nu de extremiști” (A 4 dec). După cum observăm încadrarea situației electorale nu se schimbă. Accentele sunt mai puternice, în sensul justificării preocupării față de cine va câștiga și cine va pierde prin existența unui pericol major la adresa democrației. Comparând discursul *Adevărului* înainte și după primul tur de scrutin observăm constanța cadrului strategic. În cea de a doua perioadă de timp apare în plus justificarea preocupării față de cine va câștiga prin existența unei amenințări la adresa democrației.

“Nea’ Nelu” vs. “fenomenul Vadim”: candidații la funcția prezidențială în *Curentul*.

În discursul ziarului *Curentul* din perioada de timp anterioară primului tur de scrutin, imaginea lui Ion Iliescu are mai multe dimensiuni. Prima este dată de distanțarea acestuia de restul candidaților, în timpul campaniei, manifestată în special prin refuzul de a apărea public împreună cu ei. Sunt prezente și câteva elemente ce fac legătura cu imaginea mitică pe care Iliescu încearcă să și-o construiască. De asemenea apar elemente evaluative, sub forma încadrărilor în termenii moralității și ai distincției stânga - dreapta. Distanțarea lui Iliescu de ceilalți candidați este evidențiată de “atitudinea sa patriarhală” (C18 oct),

de expectativă. Iliescu așteaptă ca majoritatea contracandidaților să fie eliminați din competiție, și se pregătește pentru “meciul vedetă” (C 18 oct). Ulterior aflăm că, “din această constelație de găuri negre, lipsește, ce-i drept, tocmai planeta centrală, soarele roșu Ion Iliescu” (C 1 nov). Elementele mitice ale discursului lui Iliescu sunt prezentate oarecum în derâdere. Candidatul este portretizat prin comparație cu un cunoscut personaj de basm. Ne este prezentat un Ion Iliescu, “rescriind practic legenda, pentru că se cațără în sondaje pe vrejurile împletite ale celor trei trandafiri, pe care, după alegeri, ni-i va servi și în coșul zilnic pe post de substitut al fasolei” (C 24 oct). Paralela cu personajul principal din “Jack și vrejul de fasole” este evidentă. Ni se sugerează astfel dimensiunea mitică a imaginii lui Iliescu. Avem de a face cu un personaj cu caracteristici excepționale, merit să-i salveze pe toți cei aflați în pericol. Dar binele pe care acest personaj îl poate aduce, se materializează prin înlocuirea unui aliment de subzistență, sugerând faptul că românii de abia mai supraviețuiesc, cu cei trei trandafiri ce constituie semnul electoral al PDSR, combinație între frumusețe și spini. Ion Iliescu ar putea, în opinia *Curentului*, să înlocuiască răul cu ceva mai rău. O altă dimensiune a imaginii lui Ion Iliescu este delimitată folosind încadrarea comunist - noncomunist. Aflăm astfel de “fericirea de a studia în URSS” exprimată de Iliescu în vremea studenției (C 13 oct). Iliescu este “soarele roșu (...) căruia îi dă mâna să interpreteze în fața oglinzii *sloganul tineresc revoluționar ‘lumina vine de la Răsărit’*” (C 1 nov). Roșu este o culoare asociată cu partidul comunist, menționarea ei trimitând cu gândul la trecutul comunist al candidatului.⁴ Acest element este merit să-l asocieze pe Iliescu cu Rusia, succesoarea URSS, sugerând că alegerea lui Iliescu în funcția de președinte ar putea echivala cu o apropiere a României de Rusia și o distanțare de Occident. În aceeași ordine de idei se încadrează și referirea la “principiul matrioscelor *rusești* care i-au populat adolescența liderului său (Ion Iliescu n.n.)” (C 19 oct). Încadrarea folosind distincția comunist - noncomunist este folosită în paralel cu o alta. Se spune că “nea’ Nelu’ a luat-o pe calea Bisericii”, apoi jurnalistul sugerează că “aplecarea religioasă a candidatului PDSR (...) explică pesemne și ‘fericirea de a studia în URSS’ pe care o descria în tinerețe studentul

---

⁴ “Lumina vine de la Răsărit” este o expresie caracteristică anilor ‘50-’60. Este vorba despre titlul unui discurs al lui Mihail Sadoveanu, ce face trimitere la binefacerile pe care prietenia cu Uniunea Sovietică le aduce poporului român.

evlavios” (C 13 oct). Se face aluzie la existența unei nepotriviri între ceea ce spune Ion Iliescu (credința în Dumnezeu) și ceea ce este cu adevărat (trecutul său comunist). Această nepotrivire este din punctul de vedere al jurnalistului imorală. Asociat cadrului comunist - noncomunist este astfel cadrul moralității.

Discursul *Curentului* este diferit după primul tur de scrutin. Iliescu este foarte rar menționat. Puținele referiri construiesc imaginea unui “politician cu experiență” (C 4 dec), recunoscut pentru “legendarul zâmbet concav, dezgolind polipii trandafiriu-inflamați dinapoia limbii de lemn” (C 27 nov). “Limba de lemn” face referire la limbajul învechit, caracteristic politicii în perioada comunistă. Se face astfel din nou asocierea lui Iliescu cu regimul comunist. Această asociere este evidențiată și de opoziția pe care jurnalistul o construiește între “roșu” și “negru” (C 27 nov), între Iliescu și Vadim, sau legăturile celui dintâi cu regimul comunist și așa-zisul extremism de dreapta al celui de al doilea. Această diferențiere cromatică, are între altele și meritul de a fi o sintagmă celebră, titlu al unui roman cunoscut. Încadrarea merge dincolo de distincția comunist – noncomunist, înspre folosirea axei stânga - dreapta ca mecanism de încadrare și diferențiere între cei doi candidați. Se sugerează asocierea candidatului Iliescu cu stânga politică făcând apel la simboluri cunoscute ale comunismului, și implicit ale stângii: limbajul caracteristic și roșul steagului Partidului Comunist. Cel puțin cel de al doilea element este ușor identificabil cu comunismul și implicit cu stânga politică de către orice cetățean român care în momentul evenimentelor din 1989 avea 10 ani. Vadim Tudor, așa cum vom arăta ulterior, este identificat cu extrema dreaptă făcând apel la simboluri similare. Observăm folosirea unor încadrări multiple care nu sunt întotdeauna relaționate între ele. Nu putem afirma că vreunul dintre aceste cadre este dominant în raport cu celelalte. În consecință imaginea lui Ion Iliescu așa cum a fost construită de cotidianul *Curentul* seamănă cu piesele unui puzzle. Multitudinea de cadre utilizate pentru portretizarea lui Iliescu sugerează imposibilitatea jurnaliștilor de a identifica o caracteristică / câteva caracteristici ale candidatului, pe care să le considere reprezentative.

Înainte de primul tur de scrutin Corneliu Vadim Tudor își face loc în relatările *Curentului* pe măsură ce procente sale în sondaje cresc. Jurnalistul încearcă, în timp ce construiește un portret al candidatului, să explice motivul acestei creșteri în sondaje. Principala

explicație ar fi faptul că discursul candidatului PRM le oferă alegătorilor exact ceea ce vor să audă din partea unui politician. El a lăsat să se înțeleagă că “va face ordine în țară” (C 16 oct), “este singurul care, de 10 ani încoace, cere respectarea legii” și “aruncă pe piață diferite afaceri murdare”, “construindu-și imaginea de justițiar într-o lume în care dreptatea are fie culoare verzuie, fie este sub semn electoral” (C 20 nov). Din această perspectivă derivă încadrarea predominantă a acestui candidat. Corneliu Vadim Tudor este un “fenomen”, pentru că, spre deosebire de alți politicieni, le spune alegătorilor ceea ce vor să audă. Un exemplu în acest sens este editorialul din 16 octombrie. Ni se spune că “sloganul cu care C. V. Tudor a intrat în cursa prezidențială este extrem de sugestiv pentru starea de spirit a feneștilor” (C 16 oct). Încadrarea este menită să evidențieze că acest candidat este diferit de ceilalți. Tonul jurnalistului capătă chiar și o notă admirativă: “nu trebuie să fii de acord cu soluții de tip Vadim ca să observi că, la emisiunea lui Florin Călinescu, a fost singurul care l-a tratat fără complexe” (C 20 nov). Apare și cadrul moralității. Scriind despre unul din talkshowurile la care a luat parte candidatul PRM, jurnalistul *Curentului* observă că Vadim “a venit cu săbiuța – o săbiuță veche și scumpă, cu pietre prețioase – pe care a dăruit-o gazdei, așa, ca de la om sărac la un post TV sărac” (C 24 nov). Contradicția pe care jurnalistul o observă este cea dintre declarațiile lui Tudor referitoare la starea sa materială și cadoul pe care îl face. Contradicția între declarații și fapte, ridică semne de întrebare asupra caracterului candidatului și asupra măsurii în care el este potrivit pentru fotoliul de președinte al României.

În perioada de timp ce desparte cele două tururi de scrutin, încadrările folosite pentru a-l portretiza pe liderul PRM se schimbă radical. Una din încadrări se face din perspectiva axei stânga-dreapta. C.V. Tudor este considerat extremist de dreapta. Culoarea cu care este asociat Tudor este negrul (C 27 nov), culoare macabră, ce ne trimite cu gândul la lagărele morții sau la diferite simboluri ale extremei drepte. Vadim este caracterizat prin opoziție cu Ion Iliescu, care este “roșu” comunist. Distincția stânga-dreapta este evocată de termenul “extremist”, asociat la nivelul discursului *Curentului* cu antisemitismul și xenofobia, dar mai ales cu “aruncarea României înapoi cu 10 ani” (C 6 dec). Aruncarea României înapoi cu 10 ani și speranța că “vom muri de moarte lentă cu d-l. Iliescu și nu de moarte violentă de Vadim” (C 5 dec) reprezintă două elemente pe care *Curentul* le evidențiază, considerând ca sunt cele mai importante pentru

evaluarea lui Vadim ca potențial președinte al României. Această încadrare este evaluativă și pune accent pe elemente negative, din acest motiv, ea reprezentând o modalitate de inducere a negativității într-o campanie electorală.

O altă încadrare face referire la competența lui Tudor în probleme de reformă economică și guvernare. Aflăm astfel că “cei ce au vrut să vadă dincolo de suprafața gălăgioasă a liderului PRM au putut observa cu ușurință că (...) nu are habar de economie” (C 30 nov, o idee similară și în C 8 dec). Cadrul prezent aici este cel al competenței. Politicianul este prezentat și evaluat din perspectiva capacității sale de a participa efectiv la elaborarea unor politici publice. Falsitatea discursului constituie și ea o temă principală. El nu e capabil decât “să debiteze un șir interminabil de aberații și minciuni” (C 8 dec). “Diluviul verbal al liderului PRM” (C 8 dec) sugerează un personaj care vorbește mult, fără să spună nimic. Tema falsității discursului este legată de cadrul caracteristicilor personale. Discursul lui Vadim este un “recital lirico-paranoid” (C 8 dec). Această expresie conține trimiteri la două caracteristici ale actorului. În primul rând ni se reamintește formația de poet a acestuia, și, odată cu aceasta, faptul că e mai degrabă un om al cuvintelor decât un om al faptelor. În al doilea rând se face o referire la posibilitatea ca Vadim să sufere de o boala psihică. Aflăm astfel că, “în megalomania sa absolută, distinsul prezidențiabil a dat încă o dată măsura exemplară a anormalității sale, plantând pe masa un sfeșnic cu lumânări tricolore” (C 8 dec). “Anormalitatea” lui Tudor este demonstrată, din punctul de vedere al jurnalistului, de obsesia sa pentru simbolurile naționale. Și în cazul acestui candidat discursul *Curentului* este departe de a fi dominat de o singură încadrare. Această observație este valabilă pentru ambele perioade de timp.

Primul lucru pe care îl observăm comparând discursul *Curentului* înainte și după primul tur de scrutin este că ponderea acordată celor doi candidați se schimbă. Înainte de primul tur lui Iliescu i se acordă un spațiu larg și Vadim apare pe măsură ce scorul său în sondaje crește. Ulterior Vadim este personajul principal și Iliescu aproape că lipsește. Diferențe nu se regăsesc însă doar la nivelul spațiului acordat celor doi candidați, ci și la nivelul cadrelor folosite și al temelor abordate. În prima perioadă Iliescu este portretizat pe următoarele dimensiuni:

distanțarea sa față de ceilalți candidați, elementele mitice, distincția comunist - noncomunist și cadrul moralității. În cea de a doua sunt eliminate trei din cele patru dimensiuni, iar a patra, distincția comunist - noncomunist, este inclusă într-una mai largă, încadrarea în termenii axei stânga-dreapta. În cazul celuiilalt candidat se face trecerea de la caracterizarea prin prisma diferențierii sale în raport cu oponentii și folosirea cadrului moralității, la încadrare predominantă stânga-dreapta, cu mențiuni ale cadrelor competenței și caracteristicilor personale.

“Iliescu – 2000” și “justițiarul” Vadim: candidații la președinție în discursul *Adevărului*

Înainte de primul tur de scrutin încadrarea lui Ion Iliescu se face din perspectiva imaginii noi pe care și-a construit-o. Candidatul este “cu totul altfel: reciclat, revitalizat, mondenizat” (A 27 oct). “Chipul recondiționat” (A 7 nov) al candidatului PDSR a fost creat cu un scop. Iliescu vrea să-și atragă voturile minorităților naționale, în consecință își “redirecționează discursul despre minorități”, și mai vrea să demonstreze o poziție favorabilă vizavi de integrarea europeană, drept urmare “încearcă să scoată un ștaif de politician european” (A 18-9 nov). Recondiționarea vizează eliminarea acelor elemente care trimit la trecutul comunist al liderului PDSR și, aparent, este o reușită. Iliescu “și-a pierdut expresia de tovarăș cumsecade” și “și-a sters imensul zâmbet de pe chip” (A 27 oct). Avem de a face cu un personaj complet nou, numit de jurnalistul *Adevărului* “Iliescu – 2000” (A 18-9 nov). Tema asociată acestei încadrări sugerează că noua imagine a lui Iliescu nu o poate ascunde pe cea veche: “realitatea este că, în afara redirecționării discursului despre minorități, nu s-a schimbat nimic la candidatul de acum 4 ani” (A 18-9 nov). Faptul că Iliescu nu s-a schimbat în mod esențial este relevat și de faptul că primește onorul prezidențial “cu deferența conducătorului providențial” (A 18-9 nov). Jurnalistul sugerează că Iliescu privește președinția României ca ceva ce îi aparține, de aceea nu i se pare ieșit din comun faptul că i se aduce onorul prezidențial. Celălalt element sugestiv îl reprezintă expresia “conducătorul providențial”. Trimiterea se face la mitul salvatorului⁵, prezent în tradiția politică românească, și în discursul celor doi prezidențiabili.

---

⁵ Pentru o prezentare, vezi Girardet 1997.

În discursul *Adevărului* dinaintea turului 2, Iliescu apare numai pentru a refuza o dezbatere televizată cu oponentul său. Candidatul PDSR este prezentat prin intermediul cadrului moralității, reprezentată aici de demnitate, echilibru, respectabilitate, capacitatea de a reprezenta România în relațiile internaționale. El reprezintă demnitatea, dovedește echilibru, este o persoană respectabilă. Echilibrul este un termen ce implică evitarea extremelor de orice fel, iar “Ion Iliescu respinge energic totalitarismul și extremismul” (A 28 nov). Respectabilitatea și demnitatea lui Iliescu sunt sugerate de un interviu cu istoricul Ioan Scurtu: “Iliescu este un interlocutor demn, viabil și respectabil în relațiile cu Occidentul” (A 6 dec). Mai mult, Iliescu devine dintr-o dată persoana potrivită să ne reprezinte în relațiile cu Occidentul. Demnitatea și respectabilitatea derivă și din reacția sa, atunci când este întrebat de ce nu dorește să se confrunte la TV cu Vadim: “pentru că nu-i place cirul” (A 8 dec). Caracteristicile prezentate îl fac pe Iliescu persoana cea mai potrivită pentru funcția de președinte al României. Întrucât aceste caracteristici sunt considerate de jurnalist relevante pentru exercitarea de către acest candidat a funcției de președinte, putem spune că încadrarea se face în termenii moralității. Dintr-un personaj fals, plin de contradicții, Iliescu devine întruchiparea respectabilității și demnității, odată cu schimbarea situației electorale. *Adevărul* face trecerea de la încadrarea în termenii falsității noii imagini a lui Iliescu la prezentarea sa ca întruchipare a moralității, construind o imagine complet diferită a candidatului PDSR.

Încadrarea candidatului Corneliu Vadim Tudor se face în termenii moralității, atât înainte cât și după primul tur de scrutin. Textul reprezentativ pentru discursul ziarului *Adevărul* vizavi de C.V. Tudor este editorialul “România lui C.V.Tudor”⁶. Acest text stă la baza analizei următoare. În prima fază vom identifica argumentele:

Primul argument. C. V. Tudor candidează la președenție → el vrea să impună ‘dictatura legii’ pe care, în calitatea sa de senator, spune că o cunoaște → dar senatorul C.V. Tudor nu a participat niciodată la dezbaterăa unui proiect de lege → există o evidentă contradicție între ceea ce spune și ceea ce face C. V. Tudor → în consecință argumentele cu care el încearcă să-i convingă pe cetățeni să-l aleagă președinte al României nu trebuiesc luate în seamă.

---

⁶ Rodica Ciobanu “Romania lui C.V. Tudor”, în *Adevarul*, 16 noiembrie 2000, pag. 1.

Al doilea argument. C.V. Tudor candidează la președenție → el promite să facă ordine și să-i apere pe cetățeni de toate relele dinăuntru și din afară → dar când a fost audiat de Comisia de disciplină a Senatului Vadim “număra cu voce tare orele până când Cozma și ortacii săi aveau să vină la București și să-i facă pe guvernanți una cu pământul instaurând puterea sa și a PRM” → există o contradicție între ceea ce spune acum candidatul PRM și ce spunea anterior → în consecință argumentele sale nu trebuie luate în seamă.

Al treilea argument. C. V. Tudor candidează la președenție → el promite că “va lichida mafia” → dar s-a asociat cu persoane cunoscute pentru afacerile lor necurate → există o contradicție între ceea ce spune și ceea ce face liderul PRM → în consecință argumentele sale nu trebuie luate în seamă.

Toate aceste argumente au drept scop demonstrarea imoralității liderului PRM. Este imoral să se pretindă a fi apărătorul legii atâta timp cât el nu cunoaște legile românești. Este imoral să pozeze drept apărătorul ordinii atâta timp cât a încurajat ultima mineriadă. Este imoral să pretindă că va eradica mafia atâta timp cât el se asociază cu personaje dubioase. Întrucât au fost emise în contextul electoral, care justifică contestarea capacității și intențiilor unui candidat la o funcție publică, argumentele pot fi considerate rezonabile. Mai mult, ele sunt rezonabile deoarece se bazează pe fapte cunoscute și verificabile.

Prezența cadrului moralității poate fi dedusă și din alte componente ale discursului *Adevărului*. Aflăm că Tudor este “foarte sigur că își poate prosti concetățenii” (A 16 nov). Intenția de a-i înșela într-un fel sau altul pe alegători este imorală. Candidatul PRM este “ipocrit” (A 16 nov), pentru că deplânge sărăcia românilor și se declară sărac, dar este posesorul unei mașini scumpe. Undeva în planul doi, apare o altă încadrare ce face referire la anumite caracteristici personale ale lui Tudor. Are “mania grandorii” și se considera urmașul unei multitudini de figuri istorice (A 2 nov). Mania grandorii, sugerând ruptura cu realitatea a liderului PRM și invocarea obsesivă a istoriei sunt pentru jurnalist simptome ale unor probleme psihice. Acestea rezultă și din comportamentul total nepotrivit al liderului PRM, comportament ce îi determină pe jurnaliști să îl numească “bufon” și “saltimbanc” (A 20 nov).

După primul tur al alegerilor, pe structura cadrului moralității se adaugă noi elemente și teme. Vadim este un “demagog de duzină” (A 6 dec), discursul și oferta sa electorală nu au nici un fel de acoperire în practică. La cadrul imoralității este asociată tema lipsei de substanță

a discursului. Aceasta este dovedită de lipsa sa de “competență în domeniul economic” (A 6 dec). În acest domeniu Tudor “nu va putea niciodată să rezolve o problemă, în schimb creează probleme” (A 6 dec). Un alt element sugerând lipsa de onestitate apare în *Adevărul* din 8 decembrie. Aflăm din pagina întâi că CVT a lansat “multe fraze mincinoase, cu care a încercat să manipuleze electoratul” (A 8 dec). Se sugerează din nou intenția candidatului PRM de a-i înșela pe alegători și imoralitatea sa.

Încadrările *Adevărului* sunt mult mai omogene, comparat cu cele ale celui alt ziar. În cazul ambilor candidați există încadrări predominante. Astfel, în prima parte a campaniei, Ion Iliescu este caracterizat din perspectiva cadrului falsității imaginii actorilor politici. În cea de a doua parte a campaniei candidatul PDSR este caracterizat folosind cadrul moralității. Trebuie menționat că această încadrare conține elemente evaluative pozitive. Cadrul predominant în caracterizarea lui Corneliu Vadim Tudor este cel al moralității. Cadrul are elemente evaluative negative, utilizarea lui fiind menită să accentueze ceea ce jurnalistul consideră a fi lipsuri ale candidatului în cauză.

Elemente comune și diferențe în discursul *Adevărului* și *Curentului*

Comparând cele două ziare observăm similarități în încadrarea contextului. Înainte de primul tur de scrutin accentul cade pe cadrul situației economice și sociale, precum și pe cel al caracteristicilor alegătorului. Cadrul situației economice și sociale este relativ omogen, ambele ziare făcând referire la elemente similare. Interpretările diferă în cazul cadrului caracteristicilor alegătorului. Alegătorul *Curentului* este un personaj plin de contradicții, ale cărui caracteristici determină multe din problemele actuale ale României. Alegătorul *Adevărului* este un personaj disperat și alienat politic, mai degrabă un rezultat al problemelor actuale ale României decât o sursă a lor. Distincția credem noi este cea dintre alegătorul – victimă, a proastei guvernări și a inconștienței elitei politice, și alegătorul – vinovat, în egală măsură cu elita politică. Această distincție se suprapune cu alegător pasiv – alegător activ, ca interpretări divergente ale poziției publicului în sistemul politic. Înainte de al doilea tur de scrutin cadrul predominant este cel al amenințărilor la adresa democrației, sub forma extremismului. Temele

asociate acestei încadrări sunt însă puțin diferite. Constantă este tema unirii tuturor forțelor democratice în lupta împotriva extremismului. În cazul cotidianului *Adevărul* apare și tema conexă a tradiției democratice a societății românești. Aparent încadrarea contextului de către cele două cotidiane este relativ omogenă. O privire în profunzime demonstrează existența unor diferențe importante de interpretare, în cazul cadrului caracteristicilor alegătorului. În consecință vom afirma o similaritate de încadrare pe această dimensiune, cu rezerva diferențelor în cazul cadrului caracteristicilor alegătorului. În cazul *Adevărului* observăm dominanța cadrului strategic în prezentarea situației electorale pe toată durata campaniei. În partea a doua însă, tema asociată încadrării strategice este amenințarea la adresa democrației. Această temă este în fapt cadrul predominant în încadrarea contextului. Discursul *Curentului* este complet diferit în prima parte a campaniei. Accentul cade pe lipsa de moralitate a elitei politice. Încadrarea sugerează evaluarea politicianilor prin prisma atacurilor la care se supun reciproc și a intenției lor de a induce în eroare electoratul. Comportamentul politicianilor este cel ce răpește semnificația procesului electoral. Pentru că elementele la care face referire acest cadru se constituie doar din nerealizări/ lipsuri ale elitei politice, putem spune că încadrarea se constituie într-o formă subtilă de atac la adresa politicianilor și are potențial negativ. Diferența de tonalitate pe această dimensiune între cele două cotidiane poate fi afirmată fără rezerve. Credem că ea rezultă din aceeași viziune asupra sistemului politic românesc, care a influențat distincția alegător pasiv – alegător activ, identificată pe dimensiunea context. Referirile la alegătorul activ și responsabil pentru rezultatele votului său sunt consistente cu atribuirea de responsabilitate elitei politice, și fac parte din împărțirea responsabilității pentru forma și evoluția sistemului politic între toți actorii.

Încadrarea actorilor politici diferă și ea de la un cotidian la altul. Principala diferență derivă din folosirea de către *Curentul* a unor încadrări multiple, rezultat al dificultății jurnaliștilor de a circumscrie imaginea candidaților pe una, maxim două, dimensiuni, în timp ce încadrările folosite de jurnaliștii *Adevărului* sunt mult mai omogene. Un element comun derivă din spațiul acordat celor doi candidați. În prima parte a campaniei ambele ziare îl includ pe candidatul Tudor în articolele lor pe măsura ce cota de popularitate a acestuia, relevată de sondajele de opinie, crește. În cea de a doua parte a campaniei candidatul Iliescu aproape că dispare, lăsând loc confruntării între Vadim Tudor și restul lumii. Un cadru predominant în

ambele ziare este cel al moralității. *Curentul* îl folosește în prima parte a campaniei pentru a evidenția faptul că Ion Iliescu este nepotrivit pentru funcția de președinte al României. Același cadru este folosit de o manieră similară, de către același cotidian, pentru a sugera, în a doua parte a campaniei, că Vadim Tudor este și el nepotrivit pentru funcția de președinte al României. *Adevărul* folosește, în a doua parte a campaniei, același cadru pentru a sugera că Ion Iliescu este, comparativ cu oponentul său, președintele potrivit pentru România. Pe dimensiunea actorilor politici putem totuși spune că încadrarea diferă semnificativ între cele două cotidiane. Această afirmație se bazează pe faptul că această cercetare a identificat la acest nivel mai multe încadrări divergente decât convergente.

Diferențele observate la nivelul încadrării derivă, credem noi, din semnificația atribuită alegerilor ca parte a procesului democratic și din modul în care jurnaliștii consideră că se împarte între politicieni, public și alti actori responsabilitatea pentru forma și evoluția sistemului politic. Jurnalistul *Curentului* consideră că, prin intermediul exercitării dreptului de vot, alegătorul a devenit responsabil în egală măsură cu politicianii pentru situația economică, socială și politică a României anului 2000. *Adevărul* pare să atribuie această responsabilitate exclusiv clasei politice. Semnificația atribuită alegerilor în cadrul procesului democratic este și ea un element important în explicarea modului în care presa românească descrie procesul electoral. Pentru jurnaliștii *Curentului* procesul electoral din România pare să-și fi pierdut orice semnificație, iar responsabili pentru aceasta sunt politicienii și publicul. Dacă am fi studiat doar prima parte a acestei campanii, am fi fost convinși că, încadrarea strategică prezentă în paginile *Adevărului*, reflectă o golire de sens a procesului electoral. Schimbarea de situație produsă de rezultatele votului din 26 noiembrie 2000 relevă că, jurnaliștii *Adevărului* își leagă preocuparea față de cine va câștiga cursa electorală de problema mai largă a menținerii democrației în România. Această legătură este evidențiată și de incidența temei tradiției democratice românești. Alegerile devin dintr-o dată "jocul" care va decide continuarea sau nu a acestei tradiții. Poziția celor două cotidiane pare inconsistentă. Pe de o parte, *Curentul* conferă responsabilitate politică alegătorului, dar susține lipsa de semnificație a procesului electoral. Pe de altă parte, *Adevărul* este preocupat de menținerea democrației dar pare să nu observe legătura dintre un minim de participare politică

semnificativă a cetățenilor și funcționarea efectivă a unui regim politic cu pretenții democratice.

Are presa românească tendința de a folosi cadrul strategic?

Cadrul strategic, așa cum a fost el definit de literatura de specialitate, poate apărea în acele mesaje care se referă la toți actorii implicați în procesul electoral și la acest proces ca întreg. De aceea, vom urmări prezența cadrului strategic pe cea de a doua din cele trei dimensiuni identificate de noi, și anume, situația electorală. Folosirea cadrului strategic de către cotidianul *Adevărul* răspunde parțial uneia din întrebările de cercetare formulate la începutul acestei investigații. În cazul celuiilalt cotidian observăm dominația altor încadrări. Această diferență derivă, credem noi, din orientarea pe care editorii au oferit-o celor două ziare. Încadrările folosite de jurnaliștii *Curentului* sunt concordante cu orientarea ziarului înspre analiză și comentariu. Folosirea, de exemplu, a cadrului moralității permite exprimarea de către jurnalist a unor opinii personale, plecând de la ceea ce consideră el că este moralitatea în politică. *Adevărul* încearcă să ofere știri mai "obiective". Încercarea de a comenta mai puțin situația electorală, se transpune în reflectarea situației electorale prin prisma prezentării rezultatelor unor sondaje de opinie, situație în care există mai puțin spațiu pentru comentariu.

Politicieni morali, politicieni imorali

Folosirea cadrului moralității este comună celor două ziare, există însă diferențe la nivelul sensului acordat moralității. Cotidianul *Curentul* folosește cadrul moralității pentru a caracteriza situația electorală și actorii politici. Moralitatea este definită ca onestitate și veridicitate a imaginii publice și a discursului candidaților. În consecință, imoralitatea celor doi candidați este determinată de lipsa concordanței între discurs și acțiune, între ceea ce candidatul se pretinde a fi și ceea ce candidatul este. *Adevărul* folosește această încadrare pentru portretizarea actorilor politici. Moralitatea candidatului Iliescu este definită ca respectabilitate, demnitate, capacitatea de a-și exercita funcția corespunzător. Imoralitatea candidatului Tudor are un sens similar celui definit de *Curentul*.

Stânga - dreapta ca mecanism simplificator al realității politice

Jurnaliștii folosesc axa stânga - dreapta ca mecanism de comunicare a poziției unui politician vizavi de o tematică politică. Se observă însă că axa stânga - dreapta este folosită deseori sub forma specială a distincției comunist - noncomunist. Trebuie să menționăm că axa stânga - dreapta este folosită ca mecanism de încadrare atunci când sunt prezentați prin opoziție cei doi candidați. Atunci când obiectul discursului îl constituie un singur candidat, încadrarea se face pe baza distincției comunist - noncomunist. Aceasta se subsumează axei stânga - dreapta. Distincția este caracteristică tranziției post-comuniste și, în România, cel puțin la începutul anilor '90, a servit drept principal mecanism de identificare a actorilor politici. Împărțirea politicianilor în comuniști și noncomuniști avea în perioada menționată un impact major asupra evaluării lor de către public. În prezent impactul etichetării actorilor politici pe baza acestei distincții pare să se fi estompat, dar comunist - noncomunist încă apare ca mecanism de încadrare la nivelul discursului public. Curentul folosește distincția comunist - noncomunist pentru a-l portretiza pe Ion Iliescu. Asocierea acestuia cu regimul comunist se face la modul simbolic, prin evocarea culorii steagului comunist, a "limbii de lemn", a sloganurilor "revoluționare" și a sintagmei "Lumina vine de la Răsărit!". Trecerea spre folosirea axei stânga - dreapta ca mecanism de încadrare se face în momentul în care Iliescu este portretizat prin opoziție cu Vadim. Trebuie să precizăm că folosirea distincției comunist - noncomunist este în mare măsură determinată de caracteristicile speciale ale unuia din cei doi candidați. Dacă în locul candidatului Iliescu am fi avut de a face cu un alt politician, care să nu fi avut legături atât de evidente cu regimul comunist, este foarte probabil că distincția nu ar fi apărut.

Potențialul negativ al încadrărilor folosite de presa scrisă

La nivelul discursului mediatic apar încadrări negative, este vorba în principal despre cadrul moralității și axa stânga - dreapta (incluzând și distincția comunist - noncomunist). În discursul *Curentului*, distincția comunist - noncomunist apare pentru a sugera elemente negative în evaluarea candidatului Ion Iliescu. Negativitatea este evidentă atunci când ne oprim asupra sugestiei potrivit căreia alegerea lui Ion Iliescu în funcția de președinte ar echivala cu apropierea României de

Rusia (în condițiile în care, în ultimii zece ani, politica externă a României a vizat tocmai distanțarea de vecinul de la Răsărit și apropierea de Occident). În același sens apare și axa stânga - dreapta. Plasarea candidaților la cele două extreme implică asocierea lor cu posibilele pericole pentru România. Pericolul "roșu" al comunismului este asociat lui Ion Iliescu, în timp ce pericolul "negru" al extremismului de dreapta este asociat lui Corneliu Vadim Tudor. Ambele amenințări conțin în ele o doză serioasă de totalitarism. Cadrul moralității apare pentru a atrage atenția asupra unor aspecte ale comportamentului celor doi candidați și al elitei politice ca actor colectiv (în acest ultim caz pe dimensiunea situației electorale). În același sens, cotidianul *Adevărul* folosește cadrul moralității pentru a-l portretiza pe Corneliu Vadim Tudor. Consideram că prezența acestor încadrări este intenționată. Folosirea sau nu de către mass media a unor încadrări lipsite de neutralitate este conformă cu poziția asumată de jurnaliști în spațiul politic. Am observat prezența frecventă a încadrărilor evaluative, pozitive și negative, în cazul cotidianului *Curentul*, a cărui orientare înspre analiză și comentariu trebuie menționată. În cazul celui alt cotidian, care asumă o poziție relativ independentă, am detectat prezența unei singure încadrări evaluative. În opinia mea diferențele care apar între cele două cotidiane sunt expresia asumării unor poziții diferite în spațiul politic. Trebuie remarcat și faptul că, alături de încadrările evaluative apar și atacuri directe.

Concluzie

Rezultatele acestei cercetări indică folosirea de către presa scrisă românească a cadrelor considerate caracteristice discursului politic și mediatic centrat pe campania electorală. Cercetarea evidențiază și anumite aspecte legate de utilizarea celor două cadre - al moralității și strategic. Astfel, cadrul strategic este folosit pentru a induce o componentă evaluativă negativă vizavi de candidații la funcția prezidențială, în timp ce cadrul strategic este asociat cu încercarea jurnaliștilor de a asuma opoziție cât mai "obiectivă" vizavi de procesul politic. Am identificat și tendința mass media de a folosi axa stânga - dreapta și distincția comunist - noncomunist ca mecanisme de încadrare. Datorită încărcăturii emoționale asociate cu menționarea regimului comunist și a câtorva din "realizările" sale, distincția comunist - noncomunist se transformă într-un instrument al *attack politics*. La final, punând problema generalizării rezultatelor acestei cercetări și plecând de la conceptul de campanie electorală ca moment critic al

discursului, trebuie să menționăm faptul că discursul asociat campanii electorale nu modifică concepțiile actorilor vizavi de sistemul politic și funcționarea acestuia ci doar le scoate la lumină. Din acest motiv se poate afirma că discursul mediatic asociat campaniei electorale din 2000 este relevant pentru sensurile atribuite procesului politic în spațiul public din România.

BIBLIOGRAFIE

- Altheide, David L. 1996. *Qualitative Media Analysis*. Thousand Oaks: Sage.
- Bayer, Jozsef. 1999. *A politikatudomány alapjai. [Fundamentele științei politice]*. Budapesta: Napivlag Kiado.
- Berinsky, Adam J. și Donald R. Kinder. 2000. *Making sense of issues through frames: Understanding the Kosovo Crisis*. Lucrare prezentată la American Political Science Association Annual Meeting, 31 august-3 septembrie, Washington D.C.
- Cappela, Joseph N. și Kathleen Hall Jamieson. 1996. "Newsframes, political cynicism, and media cynicism". În *Annals of the American Academy of Social and Political Science* 546: 71-85.
- Crigler, Ann N. 1996. "Introduction: Making Sense of Politics; Constructing Political Messages and Meanings". În Ann N. Crigler, ed., *The Psychology of Political Communication*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Edelman, Murray. 1988. *Constructing the Political Spectacle*. Chicago și Londra: University of Chicago Press.
- Edelman, Murray. 1999. *Politica și utilizarea simbolurilor*. Iași: Polirom.
- Emmot, Catherine. 1994. "Frames of reference: contextual monitoring and the interpretation of narrative discourse". În Malcolm Coulthard, ed., *Advances in Writtent Text Analysis*. Londra și New York: Routledge.
- Fallows, James. 1996. *Breaking the News: How the Media Undermine American Democracy*. New York: Vintage Books.
- Freedman, Paul și Ken Goldstein. 1999. "Measuring Media Exposure and the Effects of Negative Campaign Ads". În *American Journal of Political Science* 43(4): 1189-1208.
- Gamson, W.A și Modigliani, A. 1989. "Media Discourse and Public Opinion on Nucleare power: A Constructionist Approach". În *American Journal of Sociology* 95 (1): 1-37.
- Gamson, William A. 1992. *Talking Politics*. New York: Cambridge University Press.
- Girardet, Raoul. 1997. *Mituri și mitologii politice*. Iași: Institutul European.
- Graber, Doris A. 1993. *Mass Media and American Politics*. A 4-a ed. Washington D.C: CQ Press.

- Halliday, Julian, Sue Curry-Jansen și James Schneider. 1992. "Framing the Crisis in Eastern Europe". În Marc Raboy și Bernard Dagenais, ed., *Media, Crisis and Democracy: Mass Communication and the Disruption of Social Order*. Londra: Sage.
- Iyengar, Shanto. 1991. *Is Anyone Responsible? How Television Frames Political Issues*. Chicago: University of Chicago Press.
- Iyengar, Shanto. 1994. "Television News and Citizens' Explanations of National Affairs". În Doris A. Graber, ed., *Media Power in Politics*. Washington D.C.: CQ Press.
- McLeod, Jack, Gerald M. Kosicki și Douglas M. McLeod. (1994). "The Expanding Boundaries of Political Communication Effects". În Jennings Bryant și Dolf Zillman, eds., *Media Effects: Advances in Theory and Research*. Hillsdale N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Mondak, Jeffery R. 1995. *Nothing to Read: Newspapers and Elections in a Social Experiment*, Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Nelson, Thomas E. și Zoe M. Oxley. 1999. "Issue Framing Effects of Belief Importance and Opinion". În *Journal of Politics* 61(4): 1040-68.
- Nelson, Thomas E., Zoe M. Oxley și Rosalee A. Clawson 1997. "Toward a Psychology of Framing Effects". În *Political Behavior* 19(3): 221-47.
- Neuman, Russell W., Marion R. Just și Ann N. Crigler. 1992. *Common Knowledge: News and the Construction of Political Meaning*. Chicago: University of Chicago Press.
- Patterson, Thomas E. 1993. *Out of order*. New York: Vintage Books.
- Patterson, Thomas E. 1994. "Views of Winners and Losers". În Doris A. Graber, ed., *Media Power in Politics*. Washington D.C.: CQ Press.
- Pinkleton, Bruce E. 1998. "Effects of Print Comparative Political Advertising on Political Decision-Making and Participation". În *Journal of Communication* 48(4): 24-36.
- Popkin, Samuel L. 1991. *The Reasoning Voter: Communication and Persuasion in Presidential Campaigns*. A 2-a ed. Chicago și Londra: The University of Chicago Press.
- Robinson, Cherylon și Lawrence Alfred Powell. 1996. "The Postmodern Politics of Context Definition: Competing Reality Frames in the Hill-Thomas Spectacle". În *Sociological Quarterly* 37(2): 279-96.
- Sabato, Larry. 1994. "Open Season: How the News Media Cover Presidential Campaigns in the Age of Attack Journalism". În Doris A. Graber, ed., *Media Power in Politics*. Washington D.C.: CQ Press.
- Skaperdas, Sergios și Bernard Grofman. 1995. "Modeling Negative Campaigning". În *American Political Science Review* 89(1): 49-61.
- Sum, Paul. 2000. "Political Choice in an Environment of Uncertainty: The Importance of Left-Right in Evaluating Party Support in Romania". În *East: Political Science Review* 6. [http://www.polito.ubbcluj.ro/EAST/index_east.html]
- Tversky, Amos, și Daniel Kahneman. 1981. "The Framing of Decisions and the Psychology of Choice." *Science* 211: 453-458.

Anexa 1

Lista articolelor citate

A. Curentul (sursa <http://curentul.logicnet.ro>).

- Mutantul electoral*, 12 oct (C 12 oct)
- Prima zi*, editorial 13 octombrie
- Falsa pudoare*, 14 oct
- Între rea-credință și prostie*, 18 oct
- Imunitaurii*, 19 oct
- O armă cu două tășuri*, 20 oct
- Trenul mușchetarilor*, 21 oct
- Punctul pe I*, 24 oct
- Elementul Stoica-Năstase, cu intoarcere de 180 de grade*, 25 oct
- Valeriu Stoica a fost cederist pentru cinci minute*, 28 oct
- Cu mușchii-n fasole*, 30 oct
- Timpi de antenă*, 1 nov
- Umbra lui Bănescu*, 2 nov
- Văcăroiu se întoarce!*, 3 nov
- FNI-iștii – exploațați electoral*, 16 nov
- De la Ulici la Ulii*, 17 nov
- Fenomenul Vadim*, 20 nov
- Arhivar nestins*, 21 nov
- Non-alegerile*, 22 nov
- Dansul săbiilor*, 24 nov
- Euro-pa și pusi*, 27 nov
- Victorie cu miros de migdale amare*, 28 nov
- C.V. Tudor vrea să facă pace cu Occidentul*, 29 nov
- Nevoia de exorcizare*, 30 nov
- Exercitii de conviețuire*, 4 dec
- Figuri vechi și noi*, 5 dec
- Numărătoarea inversă*, 6 dec
- Românii pregătesc o revoluție de catifea împotriva extremismului*
- Zid împotriva lui Vadim*, 7 nov
- Roșu vertical*, 11 nov.

B. Adevărul.

- Lupta electorală pentru locul doi este crâncenă*, 23 Oct, pag. 1 (A 23 oct)
- Sex apilul bunicuței*, 27 oct, pag.1, editorial
- Iliescu –învingător în toate variantele*, 27 oct, pag.1
- Campania de supraviețuire*, 2 nov, pag.1, editorial
- Trei prezidențiabili luptă “la fotografie” pentru turul doi*, 6 nov, pag. 2

- Cursa populismului*, 7 nov, pag.1, editorial
- Iliescu merge în turul doi cu Stolojan*, 11-2 nov, pag.3
- Eu vă votez oricum*, 14 nov, pag. 4
- România lui C.V. Tudor*, 16 nov, pag. 1, editorial
- Iliescu – 2000*, 18-9 nov, pag. 1, editorial
- Un scuipat în obrazul clasei politice*, 20 nov, pag. 1, editorial
- Zvonurile se confirmă: C.V. Tudor și PRM urcă*, 21 nov, pag. 1
- Ion Iliescu – învingător în orice combinație*, 24 nov, pag.1
- La sediul PRM, Montaj literar artistic cu Vodă Tudor în jeep*, 28 nov, pag. 3
- Ion Iliescu respinge energic totalitarismul și extremismul*, 28 nov, pag. 2
- În premieră și cu jumătate de gură, PNȚCD recomandă electoratului său să voteze împotriva extremismului*, 4 dec, pag. 1
- Studentii bucureșteni vor să organizeze un marș al tăcerii în sprijinul valorilor democrației*, 5 dec, pag. 1
- Alianța Civică îi îndeamnă pe alegători să voteze cu Iliescu, împotriva ‘demagogului de duzină’ C.V. Tudor*, 6 dec, pag. 3
- Minciunile lui Vadim au picioare scurte*, 8 dec, pag.1

PROTECȚIA COPILOR DE CĂTRE STAT PRIN SISTEMUL ALOCAȚIILOR FAMILIALE: UN DREPT ÎNCĂLCAT

CRISTINA NICOLESCU

ABSTRACT. Children Protection by the State Through the Family Allowances System: An Encroached Right. This analysis focuses on the constitutional right of the children and the young to be protected by the state through various dimensions and types of social policies concerning the family. The theoretical framework of this study is based on an overview of the main transformations occurred in the social dimensions of the *family* concept and the reflection of such transformation in the different family related policies promoted by the European states, especially in the South-European social policy model. The first direction of the analysis follows the legal framework of children protection by the state in Romania through the family allowances system, attempting to assess the extent to which this system is fulfilling its goals of promoting equality among and protection of the children. The second direction of analysis concentrates on the European Union recommendations and requirements from the member states regarding the effectiveness of their child protection aimed social policies. The third analysis direction is focused on the South European social policy model and its family allowances type of system, applied in Italy, Spain, Portugal and Greece, exploring its proximity with the European Union standards and the possibility of adopting and adapting it to the Romanian case.

Introducere

Răspândirea democrației - ca regim politic - a atras după sine un interes crescând în privința drepturilor omului. Promovarea și respectarea drepturilor omului sunt proceduri atașate tendințelor de globalizare manifeste la nivel mondial. Prevalența normelor dreptului internațional privind drepturile și libertățile omului este prevăzută în normele dreptului intern din toate țările care sunt sau doresc să fie integrate în instituții și organizații internaționale. Constituția României proclamă existența drepturilor și libertăților omului și legisfează principiile de aplicare a normelor privind aceste drepturi: *“Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile cetățeanului vor fi interpretate și aplicate în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care România este parte.”* (Constituția României 1991, Art. 20, Alineatul 1). Întâietatea

normelor internaționale cu privire la drepturile și libertățile omului și reflectarea lor în normele dreptului intern românesc sunt reglementate tot prin Constituție: *“Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, și legile interne, au prioritate reglementările internaționale.”* (Constituția României 1991, Art. 20, Alineatul 2).

Dintre categoriile de cetățeni care beneficiază de prevederi speciale privind protecția lor de către stat, categoria de care mă voi ocupa în aceasta lucrare o reprezintă copiii¹. Demersul meu începe cu o analiză a cadrului legal al protecției copiilor de către stat în România, urmărind evoluția acestuia după 1989 și concordanța sa cu recomandările și politica Uniunii Europene cu privire la protecția copilului și propune ca model alternativ modelul sud-european de politici sociale aplicat în Grecia, Spania, Portugalia și Italia, oferind argumente în favoarea implementării unui model similar în România, pentru o mai bună realizare a protecției copiilor de către stat prin sistemul de alocații familiale. Modelul alternativ propus a fost adoptat în țările amintite după momentul aderării lor la Uniunea Europeană (1980²), fiind mai aproape de recomandările și reglementările Uniunii în acest domeniu, având încorporate modificări importante în structura instituțională și în procesul de adoptare a politicilor publice care se regăsesc și în elaborarea politicilor sociale în domeniul familiei și protecției copilului. Întreaga analiză este realizată în contextul discuției preliminare asupra transformărilor structurale pe care le-a suferit conceptul de “familie” în societatea contemporană și a modului cum se reflectă aceste transformări în politica statului față de familie.

Dimensiunea modernă a conceptului de familie

În societatea contemporană familia a suferit transformări profunde, astăzi termenul *familie* încorporând realități diferite în urma transformărilor intervenite atât la nivel individual cât și la nivel societal. La nivel individual s-a produs egalizarea statutului bărbaților și femeilor, creșterea bunăstării familiei și creșterea satisfacției partenerilor din conviețuirea într-un cuplu

¹ Prezenta lucrare se ocupă de protecția acordată de stat copiilor obișnuiți, referirile la prevederile speciale referitoare la copiii cu handicap sau aflați în centrele de plasament fiind doar contextuale.

² Este vorba despre aderarea Greciei, Spaniei și Portugaliei, Italia fiind deja membră în 1980, dar fiind încadrată în același model sud-european de politici sociale, după cum se va demonstra ulterior.

ca urmare a adoptării unui anumit comportament nupțial și fertil. La nivel societal s-a produs scăderea ratei nupțialității și a natalității și creșterea instabilității familiei nucleare. (Mihăilescu 1995, 103) Tabelul 1 prezintă principalele schimbări în comportamentul nupțial al populației.

Tabelul 1

Structura contemporană a familiei - Tipuri moderne de familii/menaje

<i>Menaje de o singură persoană</i>	- optează pentru un celibat definitiv - nu s-a recăsătorit în urma unui deces al partenerului sau a unui divorț
<i>Menaje nefamiliale</i>	- grupuri de persoane cu sau fără legături de rudenie care trăiesc împreună
<i>Menaje formate dintr-un singur părinte</i>	- tata/mama (mai frecvent), (necăsătorit/ă, divorțat/ă sau văduv/ă) și unul sau mai mulți copii
<i>Familii nucleare propriu-zise</i>	
<i>Familii cu trei sau patru generații</i>	

Sursa: Mihăilescu 1995, 99-119

Pe măsura dezvoltării economico-sociale, relațiile dintre familie și societate se înscriu într-un registru din ce în ce mai complex de interdependențe. Familia este integrată în societatea globală, viața familială este condiționată de schimbările economice și sociale influențând, la rândul ei, dinamismul social global. Curentele postmoderniste și post-materialiste, alături de deschiderea socială către valorile occidentale și de modificările sociale implementate odată cu schimbarea regimurilor politice, se concretizează într-o serie de factori care au determinat modificări semnificative în dimensiunile tradițional atașate conceptului de *familie*. Multe dintre aceste schimbări (prezentate în Tabelul 2) se aplică și României, datorită transformărilor sociale, politice și economice parcurse în ultima decadă și posibila lor influență ar trebui luată în considerare în elaborarea politicilor statului privind familia și protecția copiilor.

Tabelul 2**Factorii care au determinat mutații în dimensiunea conceptului de familie**

-
- (1) Diminuarea funcțiilor familiei prin preluarea de către societate a unei părți a acestora
  - (2) Creșterea gradului de ocupare a femeilor și a dorinței acestora de promovare socială
  - (3) Creșterea independenței economice a tinerilor
  - (4) Creșterea veniturilor prin care s-a asigurat posibilitatea de a trăi singur, reducând frecvența căsătoriilor pe motive de constrângere economică
  - (5) Creșterea diversității politice, culturale și spirituale
  - (6) Schimbarea moravurilor și creșterea permisivității sociale față de noile forme de comportament nupțial
  - (7) Preluarea unor modele comportamentale de la un grup la altul și de la o societate la alta
-

Sursa: Mihăilescu 1995, 99-119

Tipuri de politici sociale în domeniul populației și familiei

Politicele în domeniul familiei (prezentate în Tabelul 3) urmăresc scopuri diferite: asigurarea forței de muncă, îmbunătățirea calității vieții familiale, asigurarea imortalității societății prin înlocuirea generațiilor și menținerea trăsăturilor naționale specifice, socializarea copiilor în direcția păstrării identității culturale sau asigurarea egalității sexelor.

Politicele substituționale s-au dezvoltat după 1960 datorită necesității unui răspuns din partea societății și a statului la problemele rezultate din creșterea participării femeilor la activități extrafamiliale. Aceste politici își propun să ofere asistență familială, îngrijirea/ supravegherea copiilor și a altor persoane dependente și prestarea de activități menajere la domiciliu, fiind puse în aplicare prin intervenții indirecte sau sunt realizate de către instituții private și de către profesioniști. Acest tip de politici este orientat în special în direcția persoanelor cu venituri scăzute. Politicile de remediu vizează educarea vieții de familie prin oferirea de consultanță în domeniul problemelor familiale prin consiliere maritală sau terapie familială.

Politicele ameliorative urmăresc îmbunătățirea condițiilor de viață ale familiilor prin alocații familiale și reduceri de taxe. Scopul acestor politici este de a realiza o redistribuire orizontală de la familiile restrânse către cele numeroase și de a favoriza egalizarea socială a copiilor în raport cu distribuția acestora pe diferite categorii familiale. Această politică este centrată pe copil și pe familie, alocația acordân-

du-se părintelui care îngrijește copilul, familia fiind considerată în continuare unitatea de rezistență a societății, în ciuda mutațiilor intervenite în substanța conceptului.

Tabelul 3

Tipuri de politici sociale în domeniul familiei

Tipuri de politici	Orientări	Caracteristici
Demografice	<i>pronataliste</i>	- urmăresc creșterea fertilității și sporirea dimensiunilor familiei
	<i>antinataliste</i>	- urmăresc scăderea natalității și a dimensiunilor familiei
	<i>neutre</i>	- urmăresc ameliorarea situației familiilor, lăsând acestora libertatea de a hotărî numărul copiilor
Privind familia	<i>substituționale de remediu</i>	- oferă asistență familială - oferă consultanță în domeniul problemelor familiale
	<i>ameliorative</i>	- urmăresc îmbunătățirea condițiilor de viață ale familiilor

Sursa: Mihăilescu 1995, 99-119

Caracterul politicii familiei dintr-o anumită societate poate fi dedus din analiza ansamblului intervențiilor și măsurilor luate de stat în privința familiei, așa cum apar structurate în Tabelul 4. (Mihăilescu 1995: 105)

Tabelul 4

Dimensiunea socio-economică a politicilor sociale în domeniul familiei

<i>Măsuri economice</i>	- sprijinul acordat tinerelor familii - ameliorarea condițiilor de viață și de muncă ale femeii - dezvoltarea serviciilor sociale pentru familie
<i>Alocații economice</i>	- alocații pentru copii - alocații postnatale - prime la naștere - împrumuturi în condiții avantajoase în raport cu numărul copiilor aflați în îngrijirea respectivei persoane - dispoziții fiscale favorabile familiilor cu copii - ajutoare materiale și financiare acordate familiilor de către instituții și organizații specializate

Sursa: Mihăilescu 1995, 99-119

Cadrul legal al protecției copiilor din partea statului în România

Dreptul copiilor și tinerilor la protecție din partea statului este statuat în Constituția României din 1991 la Articolul 45:

- (1) *Copiii și tinerii se bucură de un regim special de protecție și de asistență în realizarea drepturilor lor.*
- (2) *Statul acordă alocații de stat pentru copii și ajutoare pentru îngrijirea copilului bolnav ori handicapat. Alte forme de protecție socială a copiilor și tinerilor se stabilesc prin lege.*
- (5) *Autoritățile publice au obligația să contribuie la asigurarea condițiilor pentru participarea liberă a tinerilor la viața politică, socială, economică, culturală și sportivă a țării.*

Perspectiva din care vor fi analizate prevederile legale privind alocațiile de stat pentru copii este eficiența acestora ca modalitate de respectare a dreptului copiilor la protecție din partea statului, așa cum este prevăzut în Constituția României, și efectele practice ale implementării acestor prevederi. Analiza sistemului românesc pornește de la reglementările legale adoptate în 1990 și modificate succesiv în anii următori, urmărind criteriile de acordare a alocațiilor de stat pentru copii, finanțarea sistemului și administrarea acestuia.

România are un sistem universal de acordare a alocațiilor familiale de care beneficiază toți copiii rezidenți. Finanțarea sistemului este asigurată în exclusivitate de către stat, nici angajații și nici angajatorii necontribuind cu nimic la sumele destinate acestui tip de protecție socială. Sunt eligibili pentru alocația familială toți copiii sub 16 ani și sub 18 ani dacă sunt în continuare elevi sau studenți, până la împlinirea acestei vârste, și dacă sunt handicapați sau invalizi. Beneficiile primite constau într-un venit lunar fix pentru fiecare copil, nivelul beneficiilor fiind dublu dacă este vorba despre un copil invalid.

Alocațiile familiale au fost instituite în România pentru a completa veniturile familiilor cu copii și pentru a nu se deteriora nivelul de trai, având o funcție de protecție socială și o funcție politico-demografică de stimulare a natalității, mai ales înainte de 1989. În această perioadă, datorită diferențierii scăzute a salariilor și datorită nivelului la fel de scăzut al puterii lor de acoperire a nevoilor de consum, alocațiile familiale au jucat un rol important în combaterea sărăciei. Obiectivul declarat al acestui sistem era atingerea unei echități sociale. (Molnar

1999, 205) Înainte de 1989 acordarea alocațiilor de stat pentru copii era reglementată prin Decretul nr. 40 din 26 decembrie 1985, prevederi modificate în 1990 prin Decretul-Lege nr. 70³. Acest decret-lege este primul pas către universalizarea sistemului alocațiilor de stat pentru copii din România, renunțându-se la diferențierea cuantumului alocației pe criteriul mediului de rezidență (rural sau urban) considerat o sursă de promovare a inegalității între copii: *“Alocația de stat pentru copii se acordă lunar, [...] indiferent de mediul, urban sau rural, în care acesta domiciliază.”*

Schimbările majore în structura sistemului alocației de stat pentru copii în România au fost adoptate în 1993 prin Legea nr. 61 privind alocația de stat pentru copii⁴. Această lege promovează un sistem universal de acordare a alocațiilor de stat pentru copii, renunțându-se la diferențierea cuantumului alocației pentru copii pe vreun criteriu existent anterior⁵. Principalele schimbări aduse de această lege sunt următoarele⁶:

Art. 1: Copiii în vârstă de până la 16 ani beneficiază de alocație acordată de stat.

Art. 5: Copiii în vârstă de peste 7 ani care nu urmează, potrivit regulamentelor școlare, învățământul general obligatoriu nu beneficiază de alocație de stat pentru copii.

Art. 9: Alocația de stat pentru copii se suportă de la bugetul de stat.

În prezent nivelul alocațiilor familiale a scăzut cu 20-30% față de perioada dinainte de 1989, nivelul alocațiilor fiind înghețat la un cuantum ajuns aproape nesemnificativ în condițiile fluctuațiilor în valoarea monedei naționale și a puterii de cumpărare a acesteia. Capacitatea actuală a alocațiilor familiale de a contribui la ridicarea veniturilor sau de a combate sărăcia este una foarte scăzută, aproape inexistentă⁷.

³ Decretul-Lege nr. 70/1990 privind modificarea și completarea unor reglementări referitoare la pensii, asigurări sociale și ocrotiri sociale, publicat în Monitorul Oficial al României nr. 024 din 02/09/90;

⁴ Legea 61/1993 publicată în Monitorul Oficial al României nr. 233 din 09/28/93;

⁵ Câteva dintre aceste criterii erau: numărul de copii, statutul de angajat, mediul de rezidență, veniturile familiei;

⁶ Modificările ulterioare ale sistemului alocațiilor de stat pentru copii se referă la administrarea beneficiilor și la cuantumul alocației, fără a aduce schimbări în criteriile de acordare a alocației de stat pentru copii;

⁷ Cuantumul alocației de stat pentru copii este în prezent de 180.000 lunar pentru un copil;

Scopul acestor modificări a fost acela de a promova egalitatea între copii și protecția eficientă prin finanțarea de către stat a fondurilor pentru acordarea alocațiilor de stat pentru copii. Efectul a fost însă unul nerelevant din punct de vedere practic, în lumina evoluțiilor ulterioare din România. Universalizarea sistemului este departe de a-și atinge scopul promovării egalității între copii în contextul evoluțiilor în plan economic. În ultimii ani în România s-a produs o inegalizare acută a veniturilor în societate, inegalitate pe care sistemul universal de acordare a alocațiilor de stat pentru copii nu o diminuează cu nimic. Faptul că alocația se acordă ca sumă lunară fixă, indiferent de veniturile familiei în îngrijirea căreia se află copilul și de numărul de copii aflați în îngrijirea unei familii, nu oferă un sprijin material eficient pentru asigurarea unui trai decent copilului și familiei din care acesta face parte.

Finanțarea sistemului alocațiilor de stat pentru copii este o măsură care limitează puterea materială a alocației pentru copii în completarea veniturilor familiilor care au copii în îngrijire, datorită cuantumului nesemnificativ al alocației. Evoluția economică a României nu permite alocarea de la buget a unor fonduri suficiente pentru stabilirea unui cuantum semnificativ al acestui tip de ajutor. Sursa unică de finanțare este una dintre principalele probleme cu care se confruntă sistemul alocațiilor de stat pentru copii, problemă care accentuează inegalitatea între copii și contribuie la ineficiența acordării acestor alocații ca măsura de protecție socială a copiilor din partea statului.

Existența prevederilor legale privind acordarea alocațiilor de stat pentru copii în conformitate cu Art. 45 din Constituția României nu este suficientă pentru a putea concluziona că dreptul copiilor și tinerilor la protecție din partea statului este respectat. O respectare a acestui drept presupune o protecție eficientă din partea statului și nu una simbolică, așa cum este cea prezentă, datorită limitării financiare la care este supus sistemul românesc de alocații pentru copii.⁸

---

⁸ Fondurile investite de către diferite asociații și instituții internaționale în România în direcția protejării copiilor se limitează la categoriile speciale (copiii străzii, copiii cu handicap etc.) și nu se acordă niciodată pentru copiii normali, aflați în îngrijirea familiilor lor, protecția acestora fiind lăsată exclusiv în seama sistemului alocațiilor de stat pentru copii;

Protecția copiilor în România în contextul recomandărilor Uniunii Europene

Recomandarea Nr. R(92)2⁹ a Comitetului de Miniștri către statele membre privind sistemul alocațiilor familiale are o importanță majoră pentru România prin prisma opțiunii clare a țării noastre de integrare în Uniunea Europeană și datorită importanței pe care această institutie o acordă problemei copiilor în România, reflectată în principiile așezate de Uniune la baza sistemului alocațiilor pentru copii aplicate în statele membre, prezentate în Tabelul 5.

Tabelul 5

Recomandările Uniunii Europene privind sistemul alocațiilor familiale

Obiective	1. Obiectivul fundamental al alocațiilor familiale este asigurarea bunăstării copilului și a stabilității economice a familiei acestuia.
Metoda de plată	2. Sistemul alocațiilor familiale trebuie să cuprindă plăți periodice în beneficiul fiecărui copil.
Criterii de alocare a beneficiilor	3. Indiferent de metoda de finanțare, alocațiile familiale trebuie acordate tuturor copiilor rezidenți pe teritoriul statului respectiv. 4. Beneficiile familiale trebuie acordate în următoarele situații: -cel puțin până la încheierea frecventării învățământului obligatoriu de către copil sau până la vârsta de 16 ani; -până la vârsta de 18 ani atâta timp cât copilul este încadrat cu frecvență într-un program de învățământ superior sau profesional și nu primește din alte surse venitul minim stabilit prin legislația națională.
Finanțarea sistemului	5. Punerea la dispoziția instituțiilor abilitate a resurselor suficiente pentru a atinge obiectivul fundamental al sistemului alocațiilor familiale. 6. În cazul în care contribuțiile sunt sub formă de taxe, trebuie să se țină cont de capacitatea contributivă a contribuabililor, pentru a nu deveni apăsătoare pentru cei cu mijloace reduse. 7. Fiecare stat membru trebuie să garanteze solidaritatea optimă în finanțarea beneficiilor familiale, în special în favoarea celor cu venituri scăzute.
Beneficiarul alocației familiale	8. Beneficiarul alocației familiale trebuie să fie persoana în grija căreia se află copilul sau chiar copilul după vârsta majoratului.

Sursa: Principiile prezentate în acest tabel sunt extrase din Recomandarea R 92(2) a Uniunii Europene.

Această recomandare statuează principiile călăuzitoare pe care ar trebui să se fondeze sistemele alocațiilor familiale stabilind ca obiectiv fundamental al acestui sistem *“asigurarea bunăstării copilului și a stabili-*

⁹ Recomandarea a fost adoptată la 13 ianuarie 1992, în cadrul celei de-a 469-a întâlniri a miniștrilor din statele membre; textul complet al recomandării este disponibil la adresa <http://www.uibk.ac.at/infobecd-macroteh/en/3512.html>;

tății economice a familiei acestuia”, criteriu cu care puterea economică a cuantumului alocației de stat pentru copii din România este în contradicție evidentă. Recomandările europene privind sursele de finanțare dovedesc inconsistența sistemului românesc cu standardele Uniunii Europene în domeniul protecției copiilor. Sistemul românesc contrazice toate aceste principii pentru că statul nu dispune de resurse bugetare suficiente pentru a stabili un cuantum al alocațiilor de stat pentru copii suficient pentru a contribui la asigurarea bunăstării copilului și a stabilității economice a familiei acestuia. Sistemul de colectare a fondurilor nu distinge între capacitatea contributivă a contribuabililor și distribuția veniturilor nu variază nici în funcție de veniturile familiei și nici în funcție de numărul de membri/copii aflați în îngrijirea familiei.

Sistemul românesc contribuie astfel la adâncirea inegalității între copii creată de acutizarea diferențierii veniturilor în România și nu oferă o protecție eficientă a copiilor datorită puterii economice reduse a cuantumului alocației.

Modelul sud-european de politică socială

Din perspectivă teoretică, cele patru țări care fac obiectul prezentei analize au fost grupate într-un “*model sud-european de politică socială*” de către L.Hantrais în 1995¹⁰ și în “*Al patrulea grup*” de către experții Comisiei Europene, în același an, pe baza analizării sistemului lor de politică socială. Realizarea protecției sociale în acest model este în principal bazată pe relațiile tradiționale și pe factorii tradiționali (familia, biserica și comunitățile locale) care se constituie adesea în surse majore ale prestării de servicii sociale. Sistemele securității sociale din aceste state nu sunt foarte avansate și nici definitivitate coerent, iar asigurările sociale nu au un caracter general/național încadrând aceste țări într-un pattern mixt al politicilor sociale, dar s-au transformat și continuă să se transforme în baza recomandărilor Uniunii Europene, fiind mult mai aproape de acestea decât este sistemul românesc actual. Proporția cea mai mare a prestațiilor sociale o suportă angajatorii, iar sistemele de menținere a veniturilor, bazate pe asigurări și care duc la pensii mari, exclud multe categorii care nu beneficiază de alte programe. Există o tendință de instituire de programe care să mențină veniturile în baza fondurilor ocupaționale și a parteneriatelor sociale, fără ca aceste sisteme să

¹⁰ Clasificare preluată din Popescu, Livia. 1998. *Protecția socială în Uniunea Europeană*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, pp. 31-48

se implice și în alte programe sociale care nu vizează menținerea veniturilor. Singurul domeniu al asigurărilor sociale cu caracter universal este cel al asigurărilor medicale, a căror finanțare tinde să se bazeze din ce în ce mai mult pe impozite și nu pe contribuții.

Urmărind clasificarea sistemelor de politică socială făcută în 1990 de către G. Esping Andersen¹¹ putem încadra țările din sudul Europei în modelul conservator/corporatist fără ca această încadrare să fie perfectă. (Mihuț și Lauritzen 1999, 23) Similitudinile dintre modelul sud-european de politică socială și modelul corporatist se referă la rolul major al factorilor tradiționali și la limitarea intervenției statului la formele de protecție socială pe care celelalte instituții nu reușesc să le asigure. O altă trăsătură a modelului conservator/corporatist, respectiv originile predemocratice autoritare ale acestor state, își găsește corespondentul în realitatea istorică a regimurilor autoritare din Spania (Franco, 1935-1973) sau Portugalia (Salazar, 1927-1965).

Alocațiile familiale în modelul sud-european de politici sociale

Originea istorică a alocațiilor familiale poate fi identificată în Europa secolului al XIX-lea, atunci când câteva mari companii au început să plătească prime muncitorilor cu familii numeroase. Ideea s-a răspândit între 1920 și 1930 în mai multe țări europene care au instituit astfel de programe. Cele mai multe dintre aceste programe au devenit operaționale după al doilea război mondial și se mențin active până astăzi. Analiza sistemului de alocații familiale din modelul sud-european de politici sociale va fi structurată pe următoarele criterii: legi existente în acest domeniu, tipul de sistem de alocare a beneficiilor, persoanele care intră în acoperirea sistemului, sursele de finanțare, criteriile de eligibilitate și beneficiile acordate și instituțiile care organizează și administrează sistemul.

Cea mai veche lege în domeniul alocațiilor familiale este cea a Italiei adoptată în 1937, urmată de Spania (1938), Portugalia (1942) și Grecia (1958). În prezent numai Grecia se mai conduce după aceeași lege, în celelalte state adoptându-se reglementări mai recente: Italia (1988), Portugalia (1991) și Spania (1994). Toate statele subscrise acestui model de politici sociale au un sistem al alocațiilor familiale bazat pe statutul de angajat, cu reglementări speciale pentru șomeri, beneficiarii de asistență socială și micii întreprinzători activi sau pensionari și care au în îngrijire unul sau mai mulți copii.

¹¹ Clasificare preluată din Popescu Livia, op. cit. pp. 31-48

Aria de acoperire a sistemului de alocații familiale este similară în toate cele patru state analizate, cu anumite particularități. Beneficiază de alocații familiale angajații din sectorul public sau privat, beneficiarii de asistență socială, șomerii și pensionarii care au în îngrijire unul sau mai mulți copii eligibili.¹² Pentru micii întreprinzători și pentru pensionarii din acest sector există reglementări separate care stabilesc criteriile de acordare a alocațiilor familiale și sursele de finanțare ale acestora. În Spania există o diferențiere a ariei de acoperire a sistemului de alocații familiale în funcție de caracterul contribuitoriu sau non-contributoriu al beneficiarilor. La secțiunea contributivă sunt incluse categoriile enunțate anterior, iar secțiunea non-contributivă vizează rezidenții străini legali care nu beneficiază de alte programe publice. În celelalte țări nu există reglementări speciale pentru rezidenții străini legali care au copii în îngrijire. În Grecia angajații sectorului privat care primesc alocația echivalentă de la angajator sunt excluși de la alocația plătită de către stat.

În sistemele analizate există trei surse principale de finanțare a alocațiilor familiale: angajații, angajatorii și statul. Procentul contribuției acestora variază de la stat la stat și există țări în care nu toți cei trei factori contribuie la finanțarea alocațiilor familiale. În Grecia angajații și angajatorii contribuie cu același procent (1%) din câștiguri, respectiv din fondul de salarii, în timp ce statul nu contribuie cu nimic la finanțarea alocațiilor familiale. În Spania contribuția angajaților este de până la 4,7% din venituri, iar cea a angajatorilor de până la 23,6% din câștiguri, procente care variază în funcție de unsprezece categorii ocupaționale, statul finanțând sistemul non-contributiv (dedicat rezidenților străini legali) din veniturile generale. În Portugalia finanțarea este asigurată de contribuția angajaților cu 11% din câștiguri, a angajatorilor cu 23,75% din fondul de salarii și a statului cu subvenții de 2,8%. Micii întreprinzători au o cotă contributivă obligatorie de până la 25,4% din câștiguri și o cotă contributivă voluntară de până la 32%. În Italia angajații nu contribuie direct la finanțarea alocațiilor familiale, fondurile provenind din procentul de 4.84% plătit de angajatori din fondul de salarii și din numeroase subvenții acordate de către stat. Procentul plătit de angajatori raportat la numărul de salariați care beneficiază de alocații familiale trebuie să depășească un plafon minim¹³

¹² Criteriile de eligibilitate vor fi prezentate ulterior.

¹³ Acest plafon minim este de de 62.729 de lire italiene /salarat.

pentru ca salariatul respectivului angajator să beneficieze de alocații familiale. Acest plafon se situează sub nivelul salariului minim pe economie, astfel că ar fi foarte greu ca procentul plătit de angajator să nu satisfacă această condiție și angajații săi să nu beneficieze de alocație.

Criteriile de eligibilitate a copiilor pentru care se acordă alocația familială sunt bazate pe vârsta copilului, gradul de invaliditate, statutul social și statutul părintelui în îngrijirea căruia se află copilul. Vârsta până la care se acordă alocația familială este de 18 ani în majoritatea statelor, numai în Portugalia limita de vârstă este de 15 ani. Dacă este vorba despre un copil cu un anumit grad de invaliditate de obicei nu există limita de vârstă. În Spania această prevedere este valabilă dacă gradul de invaliditate depășește 65%, iar în Portugalia este valabilă doar dacă respectivul copil nu beneficiază de pensie specială pe viață. Pentru situația în care copilul este student, limita de vârstă variază de la 22 de ani în Grecia la 25 de ani în Portugalia, iar în Italia și Spania nu există prelungire a limitei de vârstă pentru studenți. În Italia există prevederi speciale pentru cazul fraților/surorilor sau nepoților aflați în îngrijire, care trebuie să fie orfani și neeligibili pentru pensie de urmaș pentru a putea beneficia de alocație familială.

Nivelul beneficiilor variază pe baza venitului și dimensiunii familiei (Italia, Spania), pe baza numărului de copii (crescător până la al șaptelea copil în Italia, până la al șaselea în Grecia, după care nivelul alocației este fix). Pentru copiii invalizi nu există limită a venitului familial, dar în Spania alocația acordată acestor copii crește în funcție de gradul de invaliditate, iar în Portugalia crește în funcție de vârsta copilului. În Italia se acordă alocații mărite menajelor cu un singur părinte și pentru cele în care există un membru invalid, chiar dacă acesta nu este copil. Nivelul acestor beneficii este ajustat anual în Italia pe baza creșterii produsului intern brut din ultimii cinci ani. În Portugalia există o prevedere specială pe baza căreia se plătește un concediu de îngrijire a copilului bolnav în vârstă de până la 10 ani în cuantum de 65% din salariu.

Organizarea și administrarea sistemului alocațiilor familiale este realizată în principal de către Ministerul Muncii și Protecției Sociale (denumirea acestor instituții variază de la țară la țară). Există de asemenea numeroase instituții la nivel local sau regional care se ocupă cu strângerea contribuțiilor, distribuirea veniturilor și plata efectivă a beneficiilor și anumiți agenți economici privați care plătesc alocațiile familiale direct angajaților lor, fără a mai trece fondurile prin instituțiile statului.

Alocațiile familiale din modelul sud-european în contextul Uniunii Europene

În viziunea Uniunii Europene alocațiile familiale exprimate ca procent din produsul global brut exprimă efortul statului de a sprijini familia și politica statului față de această celulă de bază a societății. În anii '80, la nivelul Uniunii Europene, se remarcă o scădere a procentului alocațiilor familiale datorită creșterii numărului de beneficiari. Țările din modelul sud-european se situau în 1980 pe ultimele locuri în ceea ce privește procentul din produsul global brut dedicat alocațiilor familiale și se mențin pe aceleași poziții și în 1990, subscriind în același timp la tendința generală de scădere acestui procent. (Tabelul 6)

Tabelul 6

Beneficiile familiale ca procent din PIB în țările UE în 1980 și 1990

1980		1990	
Belgia	3,1	Danemarca	2,9 (+0,2)*
Danemarca	2,7	Irlanda	2,6 (+0,6)
Franța	2,6	Luxemburg	2,3 (+0,3)
Olanda	2,6	Belgia	2,2 (-0,9)
Germania	2,5	Franța	2,2 (-0,4)
Marea Britanie	2,3	Marea Britanie	2,0 (-0,3)
Irlanda	2,0	Germania	1,9 (-0,6)
Luxemburg	2,0	Olanda	1,7 (-0,9)
Italia	1,0	Portugalia	0,8 (-0,1)
Portugalia	0,9	Italia	0,6 (-0,4)
Spania	0,5	Grecia	0,2 (-0,2)
Grecia	0,4	Spania	0,1 (-0,4)

*Cifrele din paranteze reprezintă diferențele între 1990 și 1980.

Sursa: EUROSTAT (Statistical Office of the European Communities) 1993

Se observă poziția statelor sud-europene în aceeași zonă inferioară a clasamentului Uniunii Europene, dar putem constata evoluția mai bună a Portugaliei, care a înregistrat cel mai mic procent de scădere a nivelului beneficiilor familiale ca procent din produsul intern brut. Același progres al Portugaliei s-a înregistrat și în privința nivelului beneficiilor familiale raportate la creșterea prețurilor de consum. Într-un astfel de clasament Portugalia este cel mai bine situată, pe poziția a patra, spre deosebire de Italia, situată pe poziția a opta și de Grecia și Spania plasate pe ultimele două poziții, într-o ierarhie a aceluiași țări europene clasificate și în tabelul anterior.

Factorii pozitivi ai sistemelor de alocații care favorizează familia sunt considerați a fi aspectul progresiv al sumei alocate în funcție de numărul de copii (practicat în Grecia, Italia, Portugalia), creșterea sumei odată cu vârsta (practicată în Portugalia, dar numai în cazul copiilor cu handicap), stabilirea cuantumului alocației în funcție de venitul familiei (existentă în Grecia, Italia, Portugalia) și limita de vârstă de 18 ani (existentă în Grecia, Spania și Italia). Numai trei dintre statele Uniunii Europene îndeplinesc simultan cele patru criterii considerate favorabile familiei: Belgia, Franța și Luxemburg.

Concluzii

Problema protecției sociale pe care statul o asigură copilului și familiei este departe de a fi o problemă rezolvată, atât în România cât și în țările modelului sud-european de politici sociale. În vreme ce în România schema de alocare universală este una dovedit mai costisitoare și ineficientă în îndeplinirea scopurilor pentru care a fost adoptată, în modelul sud-european schema de alocare selectivă este una mult mai eficientă, permițând apropierea mai clară de obiectivul declarat al echității sociale a copiilor pe care sistemele de alocații familiale își propun să-l asigure. Progresul realizat de statele sud-europene după aderarea la Uniunea Europeană și adaptarea sistemului lor de alocații familiale cerințelor Uniunii sunt schimbări din care România ar putea împrumuta anumite strategii adaptabile și aplicabile situației din țara noastră. Trecerea la o schemă selectivă de alocare a beneficiilor precum și instituirea unui sistem contributiv, care să elibereze statul de o parte din cheltuielile bugetare pe care acesta le face pentru alocațiile familiale, ar permite o mai bună direcționare a veniturilor către un ajutor substanțial acordat selectiv acelor familii cu copii care au o reală nevoie de ajutor. Mutațiile produse în contemporaneitate în substanța conceptului de familie și care se regăsesc în criteriile de acordare a alocațiilor familiale numai în Italia, ar trebui extinse și în celelalte state, pentru a se putea realiza o protecție socială eficientă a copiilor, care sunt de fapt grupul țintă al întregului efort făcut de stat în domeniul protecției sociale prin intermediul politicilor îndreptate către sprijinirea familiei, care, deși transformată, rămâne în continuare o structură socială pe care se bazează stabilitatea și dezvoltarea socială a oricărui stat modern.

BIBLIOGRAFIE

- *** *Constituția României – 1991*. Craiova: Editura "F". 1995. pp. 8, 19-20;
- *** Digest of Statistics on Social Protection în Europe. 1993. *Family*. vol. 4, Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities
- *** *Recommendation No. R (92)2* of the Committee of the Ministers of the European Union at its 469th meeting of the Ministers' Deputies, http://www.uib.ac.at/infobecd_macroteh/en/3512.html, 1992;
- *** Social Security Administration. 1997. *Social Security Programs Throughout the World*, Office of Research Evaluation and Statistics, Research Report #65, Washington D.C.: Government Printing Office, pp. 148, 190-191, 291, 293-294
- Deleanu, I. 1998. *Instituții și proceduri constituționale*. vol. I, Arad: SERVO-SAT. pp. 177-206.
- Diamandouros, N.P. 1995. „Southern Europe: A Third Wave Success Story” în L. Diamond și M.F. Plattner (Eds) 1995. *Consolidating the Third Wave Democracies-Regional Challenges*. Baltimore and London: The John Hopkins University Press, pp. 3-21
- Ferge, Z. și J. E. Kolbery (Eds) 1992. *Social Policy in a Changing Europe*. Westview Campus: European Centre for Social Welfare Policy and Research, pp. 120-137
- Mihăilescu, I. 1995. “Politici sociale în domeniul populației și familiei” în C. Zamfir și E. Zamfir (Coord) 1995. *Politici sociale - România în context european*. București: Editura Alternative, pp. 98-119
- Mihuț, L. și B. Lauritzen. 1999. *Modele de politici sociale/Models of Social Policy*. București: Editura Didactică și Pedagogică, pp. 15-36
- Molnar, M. 1999. *Sărăcia și protecția socială*. București: Editura Fundației "România de Măine", pp. 202-208
- Popescu, L. 1998. *Protecția Socială în Uniunea Europeană*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, pp. 31-48

SCHIMBARILE STRUCTURALE SI PROGRAMATICE ALE UNIUNII DEMOCRATICE A MAGHIARILOR DIN ROMANIA¹

RÉKA HORVÁTH

RESUMÉE. Les changements structurels et programmatiques de l'Alliance Démocrate des Hongrois de Roumanie. Dans l'article présent je vais esquisser une grille de lecture qui permet d'analyser l'évolution dans le temps de la représentation politique de la minorité hongroise de Roumanie. Cette minorité a été représentée depuis 1989/1990 par l'Alliance Démocrate des Hongrois de Roumanie, connu sous le sigle de l'UDMR en roumain et RMDSZ en hongrois. Il me semble qu'une des pistes qui permet d'analyser et de comprendre l'évolution de l'UDMR entre 1989-2003 est la suivant: l'analyse parallèle des changements dans les programmes, dans l'architecture de l'UDMR et les oppositions dans l'élite politique hongrois de Roumanie. Les limites d'un article² ne me permettent pas d'explorer cette piste en totalité. Toutefois je vais crayonner cette piste³ en analysant, dans la première partie de l'article les changements dans les programmes de l'Alliance. Tandis que dans la deuxième partie je vais donner une partie de l'analyse des changements de l'architecture de l'UDMR. La troisième et dernière partie comprendra les questions qu'on peut se poser pour une analyse parallèle des changements programmatiques et architecturaux.⁴

În prezentul articol voi încerca o schițare a unei grile de lectură care să permită analiza evoluției în timp al Uniunii Democratice al Maghiarilor din România. În opinia mea una din pistele care permit analiza evoluției UDMR între 1989-2002 este următoarea: analiza paralelă a schimbărilor produse în programele, arhitectura și tensiunile din cadrul elitei politice maghiare din România. Limitele unui articol⁵ nu permit explorarea în totalitate a acestei piste. În acest studiu voi creiona doar această pistă⁶ analizând în prima parte schimbările din programele Uniunii. În partea a doua voi arăta o parte a schimbărilor survenite în structura UDMR.⁷

¹ Articol aparut in Studia Politica, Romanian Political Science Review, 2003/3, pp.727-737

² Et de la présentation qui a été fait au colloque.

³ L'analyse plus approfondie est fait dans ma thèse en cours de préparation.

⁴ Dans cet article je ne vais pas ajouter à l'analyse que je propose les divisions dans le sein d'élite politique hongroise aussi, cela étant un chapitre de ma thèse.

⁵ Apărut la Studia Politica, Romanina Political Science Review, 2003/3, pp.727-737.

⁶ Analiza mai aprofundată este făcută în teza mea în curs de preparare.

⁷ În acest articol nu voi ajuta analizei tensiunile din cadrul elitei politice maghiare acesta fiind un capitol din teza mea.

În opinia mea o cercetare care încearcă analiza procesului de reprezentare politică a minorității maghiare din România trebuie făcută la patru nivele: structură; conținut; rețelele interumane; relațiile și interacțiunile dintre diferitele elemente care compun reprezentarea politică. Sursele pentru o astfel de analiză sunt următoarele: documente oficiale, programe, decizii luate la nivele diferite ale Uniunii; declarațiile principalilor responsabili ale UDMR; interviuri.

Schimbările survenite în programele UDMR între 1990-2003

Pentru analiza schimbărilor programatice în primul rând trebuie comparate structurile programelor. În al doilea rând trebuie comparate conținutul programelor. În al treilea rând trebuie văzut cine au fost autorii și cine a fost grupul de țintă a acestor programe. În al patrulea rând trebuie analizate și comparate contextele în care au apărut aceste programe, poziționarea autorilor, etc.

Sursele pentru acest sub-capitol sunt programele UDMR dintre 1990-2003. După cum se știe UDMR are două tipuri de programe. Pe de o parte programele electorale din 1990, 1992, 1996 și 2000. Pe de altă parte programele adoptate de cele șapte congrese⁸ ale Uniunii. Limitele acestui articol sunt foarte clare: compararea structurii și cu ajutorul câtorva subiecte a conținutului programelor.

Structura programelor

Prin structura programelor înțeleg ordinea în care capitolele programelor vin una după alta. Structura programelor arată agenda politică pe care și-l fixează Uniunea. Deci schimbările intervenite în revendicările UDMR ar trebui traduse în schimbări în agenda politică, structura programelor

Compararea structurii programelor adoptate la congrese⁹

1990	1991	1993	1995
Principiile politice	<i>Principiile de bază</i>	Principiile de bază	Principiile de bază
Autoorganizarea minorității	<i>Economia</i>	Economia	Economia
Principiile economice	Educația și știința	Educația și știința	Educația și știința

⁸ 1990,1991,1993,1995,1997,1999,2003

⁹ Tabelul conține titlurile sub-capitolelor programelor, în italic sunt acele titluri în care se operează schimbări, iar cele marcate cu bold noile capitole.

Apărarea mediului înconjurător	Cultura	Cultura	Cultura
Politica socială și protecția familiei	Bisericile	Bisericile	Bisericile
Educația și știința	<i>Tineretul</i>	Tineretul	Tineretul
Cultura	<i>Problemele sociale și de sănătate</i>	Problemele sociale și de sănătate	Administrațiile locale
Uniunea și tineretul	Apărarea mediului înconjurător	Apărarea mediului înconjurător	<i>Politica socială și de sănătate</i>
Relațiile instituționale	Relațiile instituționale	Relațiile instituționale	Apărarea mediului înconjurător
			Relațiile instituționale

1997	1999	2003
Principiile de bază	Principiile de bază	Principiile de bază
Economia	Economia	Economia
Politica economică	Politica economică	<i>Educația, știința și cercetarea</i>
Educația și știința	Educația și știința	Cultura
Cultura	Cultura	Mass Media
Bisericile	Mass Media	Bisericile
Tineretul	Bisericile	Tineretul
Administrațiile locale	Tineretul	Sportul
Politica socială și de sănătate	Administrațiile locale	<i>Politica socială, politica de familie și de sănătate</i>
Apărarea mediului înconjurător	La politique sociale et de santé	Egalitatea de șanse între bărbați și femei
Integrarea europeană	Interesele regionale ale UDMR	<i>Administrațiile locale și democrația locală</i>
Relațiile instituționale	Apărarea mediului înconjurător	<i>Interesele regionale ale UDMR dezvoltarea regională și spațială</i>
	Integrarea europeană	Apărarea mediului înconjurător
	Relațiile instituționale	<i>Relațiile internaționale și integrarea europeană</i>
		Relațiile instituționale

Pe baza acestor tabele putem trage următoarele concluzii:

- în afara primului program, cel din 1990, scris la scurt timp după apariția UDMR, celelalte au în mare același structură
- programele din 1991 și 1993 au o structură identică
- în programul anului 1995 se introduce un singur capitol nou „administrațiile locale” și se modifică două titluri cel al „problemelor sociale și de sănătate” în „politică socială și de sănătate”, în rest structura este identică cu cel din 1993

- programul adoptat de congresul din 1997 introduce două capitole noi în structura celui din 1995: politica economică și integrarea europeană
- programul din 1999 introduce două capitole noi în structura de altfel identică cu cel din 1997: mass-media și interesele regionale ale UDMR
- programul din 2003 conține schimbări mai numeroase, se introduc două noi capitole cele referitoare la sport și egalitatea de șanse și se schimbă numele a mai multora: „politica socială și de sănătate” în „politica socială, politica de familie și de sănătate”¹⁰, cea de „administrație locală” devine „administrație locală și democrație locală”, în timp ce „interesele regionale ale UDMR” devin „interesele regionale ale UDMR, dezvoltare regională și spațială”, iar cea despre „integrare europeană” își schimbă numele în „relații exterioare și integrare europeană”.

Aceste comparații sumare pe care le-am făcut arată pe deoparte că structura, înțelesă ca ordinea capitolelor, a rămas în mare același (în afară de programul din 1990). Capitolele își schimbă locul în momentul în care noile capitole sunt introduse, dar ordinea dinaintea și după aceștia rămâne aceeași. Este interesant de notat faptul că integrarea europeană, ca un nou capitol, apare după accederea UDMR-lui la guvernare. Dar și faptul că după apariția unui nou capitol în structura programului, tema apare și în programul electoral.

Pe de altă parte, privind aceste două tabele apar și întrebări ca de exemplu:

- ordinea capitolelor arată importanța subiectului pentru UDMR?
- De ce apar capitolele despre administrațiile locale, integrarea europeană, egalitatea de șanse, etc chiar în anii respectivi ?
- De ce s-au modificat titlurile unor capitole ?

Putem deci observa cât de necesar este analiza la patru nivele pe care l-am propus la început.

Schimbările programatice

Dat fiind numărul și amploarea programelor și limitele unui articol mi se pare necesar alegerea câtorva subiecte și analizarea

---

¹⁰ Familia revine, căci era prezent ca titlu în 1990.

schimbărilor produse în acestea pe parcursul a treisprezece ani. Ținând cont de faptul că analizez Uniunea Democrată a Maghiarilor din România, care se adresează mai ales comunității maghiare mi se pare mai interesant de ales subiecte legate de maghiari și lăsarea deoparte a subiectelor precum economie, politică socială, etc. Din aceste motive am ales următoarele întrebări/subiecte: ce este UDMR?; în viziunea Uniunii care sunt relațiile între maghiarii și români.

Ce este Uniunea Democrată a Maghiarilor din România?

Toate programele analizate (cele de la congres) încep cu definiția a ceea ce este UDMR. Cea mai scurtă definiție o găsim în cea din 1990 conform căreia „UDMR este organizația reprezentativă și de apărare a intereselor maghiarilor din România care adună diversele forme de autoorganizare socială”

Celelalte programe – 1991, 1993, 1995, 1997, 1999- conțin aceleași elemente de autodefiniție dar cu schimbări lingvistice care mi se par importante. Pentru a înțelege schimbările survenite în timp voi cita definiția care apare în programul adoptat în 1991 analizând schimbările în raport cu acesta. Primul punct al programului zice: *„UDMR este coaliția, diferitelor organizații teritoriale, politice și alte categorii ale maghiarimii, de apărare ale minorității care asigură reprezentarea minorității maghiare din România la nivel local și național care adună și stimulează diferitele forme de autoorganizare ale societății. Din punct de vedere politic și al concepției despre lume asigură libertatea de platformă diferitelor partide și ale altor organizații membre, dar se delimitează ferm de orice manifestare care ar pune sub semnul întrebării sau în pericol suveranitatea și integritatea teritorială al României. Principiile de bază ale coaliției de apărare a drepturilor minorităților sunt: lupta pentru asigurarea drepturilor omului și ale minorității; insistența pentru statul de drept și societatea civilă, respingerea diferitelor ideologii totalitariste sau extremiste (naționaliste, șoviniste). Pe această bază se asociază în cadrul UDMR organizațiile politice, economice, științifice, de specialitate, culturale, ecleziastice, de tineret și altele care acceptă obiectivele ei.”*¹¹

Programul adoptat în 1993 conține patru schimbări de noțiune care mi se par importante. Programul din 1993 vorbește de „comunitatea de apărare a intereselor” în loc de „coaliția de apărare minorității”

¹¹ Programul din 1991 al UDMR care se găsește pe CD-ul *R MDSZ 1989-1999*, editat de Uniune.

cum definea cel din 1991. A doua este schimbarea noțiunii de „minoritate maghiară din România” (din programul din 1991) în cea de „maghiarii din România”. În programul din 1991 Uniunea „aduna” diferitele forme de autoorganizare ale societății în timp ce în cel din 1993 le „conciliază”. A patra schimbare o putem observa în principiile de bază în timp ce în 1991 figura lupta pentru drepturile minorităților în 1993 se vorbește despre drepturile comunitare ale minorităților naționale.

Programul din 1995 și cel din 1993 diferă foarte puțin, relativ la subiectul cercetat. Pe deoparte se vorbește despre „drepturile colective ale minorităților naționale” în loc de drepturile comunitare. Pe de altă parte, programul din 1995 vorbește despre membrii asociați și colectivi, în timp ce în 1993 se vorbea doar de membrii asociați.

Programul adoptat în 1997 introduce un element nou printre principiile de bază: valorile creștin europene. Găsim și o modificare: se vorbește despre membrii asociați, organizații teritoriale, partide și platforme. Dar programul din 1995 nu conținea doar membrii asociați și colectivi.

În programul din 1999 nu găsim schimbări majore doar o frază nouă conform căreia Uniunea recunoaște libertatea de organizare a platformelor.¹²

În programul adoptat la congresul din 2003 se schimbă mai multe relativ la cel din 1999. În loc de recunoașterea libertății de organizare și definirea platformelor prezentă în cel din 1999, în 2003 se spune: „*Uniunea respectă principiul diversității politice. Platformele, grupurile ideologice și politice, atelierele care sunt în UDMR prin programele și acțiunile lor exprimă diversitatea și diviziile societății maghiare din România. Acceptarea și respectul programului, statutului, al unității organizaționale și funcționale este baza apărării comune de interes.*” Valorile de bază pentru apărarea drepturilor în 1999 au fost „*drepturile omului, sistemul de valori creștin europene, drepturile colective ale minorităților naționale, valorile statului de drept, economia de piață și societate civilă*”. În schimb în 2003 regăsim ca valori fundamentale „**drepturile individuale și colective ale minorităților naționale, valorile statului de drept fondate pe democrație parlamentară și egalitate de șanse**”. Refuzului oricărei forme de totalitarism, etc care era prezent în programul din 1999 se adaugă în

¹² Mátó-Székely Zsolt, *RMDSZ, Dokumentumok* 6, 1999, p.3.

2003 „Uniunea refuză și se ridică contra tuturor formelor de asimilare forțată”.

Putem concluziona că nu există schimbări majore în autodefinirea UDMR în ultimii 13 ani. În schimb există schimbări lingvistice și de noțiuni, care în opinia mea pot fi semne de schimbări conceptuale interpretabile în contextul anilor respectivi.

Cine sunt maghiarii din România conform programelor UDMR

Primul program, cel din 1990 al Uniunii conține deja principalele elemente care în opinia UDMR caracterizează maghiarii din România: apartenența statală la România, din punctul de vedere al etniei, istoriei și tradiției parte integrantă a națiunii maghiare.

La fel ca în subcapitolul precedent voi cita pasajele din programul adoptat în 1991 care răspund la întrebarea mea prezentă, după care voi proceda la compararea cu celelalte programe. Programul din 1991 spune: *„Maghiarii din România incluzând ceangăii conform cadrelor statale aparțin comunității de cetățeni ai României. În acest cadru ei se consideră ca o comunitate care este un factor constitutiv al Statului, subiect politic independent și ca atare partener cu drepturi egale cu populația – națiunea-majoritară. Conform limbii, etniei, conștiinței de identitate, culturii și tradițiilor este parte organică a tuturor maghiarilor, în același timp este legată cu legături vechi istorice și culturale cu popoarele în primul rând cu românii și germanii cu care a trăit mai multe secole. Își asumă faptul de a fi în România, dar vrea să mențină în continuare identitatea sa națională, aceasta trebuie luat ca dat, nu ca un program: aparține aceluși tip de minoritate care nu vrea nici să emigreze nici să se topească în națiunea română. Ea consideră pământul natal ca o patrie la a cărei dezvoltare economică și culturală a contribuit.”*¹³

Programul din 1993 conține câteva schimbări. Printre acestea trebuie notat utilizarea sintagmei de „comunitate indigenă” pentru a se defini. În același timp se vorbește despre „națiunea română” în loc de „populația – națiunea – majoritară” utilizată în 1991.

Comparând programul de la al patrulea congres UDMR din 1995 cu cel din 1993 puteam observa că la subiectul cercetat este același¹⁴. La fel programul din 1997 este identică (la această întrebare) cu cel din 1995 și 1993.

¹³Programul din 1991 care se găsește pe CD *R MDSZ 1989-1999*, al UDMR

¹⁴ Există doar patru schimbări de cuvinte în text, sau cuvinte care au fost schimbate dar au același sens.

Schimbări survin la programul adoptat la Miercurea-Ciuc în 1999. Pe de o parte se rescrie definiția citată mai sus, ceangăii figurând doar în a treia propoziție, iar în prima parte se vorbește numai despre maghiarii din România. Pe de altă parte definiția din 1993 este completată cu următoarele două fraze: *„UDMR vede în dreptul la pământul natal ca un drept individual și comunitar fundamental și susține soluțiile care mențin, consolidează și sporește pe pământul său natal comunitatea națională maghiară. Prin moștenirea sa istorică, culturală și ale tradițiilor maghiarii din România sunt legați de Transilvania ca și regiune istorică și de acea transilvanismul este parte organică ale identității lor naționale. Împreună cu celelalte comunități naționale este interesată de prezervarea Transilvaniei ca pământul culturilor egale și de aceleași valoare care se completează. Pentru acest obiectiv găsește decisiv tradițiile instituționale de coabitare ale popoarelor transilvane. Se consideră minoritate doar din punct de vedere numeric își consideră pământul natal ca și casa sa la a cărei dezvoltare economică și culturală a contribuit.”*¹⁵

Comparând programul adoptat în 2003 cu cel din 1999 găsim două modificări. O completare prin care se zice „Ea (maghiarii din România) vrea să-și mențină identitatea etnică, nu vrea nici să emigreze nici să se contopească în națiunea română, de aceea trebuie să aibă un sistem de autoadministrare garantat de legi”. Apare și o frază nouă „UDMR se simte responsabil pentru toți maghiarii din România și este convins că bunăstarea și securitatea socială al familiei este condiția reușitei comunității”

Se pare că ideea de fond asupra ceea ce este comunitatea maghiară din România, care sunt relațiile cu românii nu suferă modificări substanțiale. Dar se schimbă formularea și accentele iar aceasta este foarte important și poate fi înțeleasă în contextul evenimentelor din România și comunitatea maghiară a anilor respectivi.

Schimbările arhitecturale ale UDMR

Prin „arhitectura UDMR” înțeleg structura Uniunii – diferitele tipuri de membrii, organisme – relația de putere între diferitele elemente care-l compune. Deci pentru a respecta schema de analiză propusă la început (structură, conținut, persoanele, relații și interacțiuni) trebuie comparate pentru perioada 1990-2003: structurile Uniunii;

¹⁵ RMDSZ, *Dokumentumok* 6, 1999.

competențele și relațiile de putere între elementele structurii; marcate numele persoanelor la diferitele nivele ale structurii; contextul în care au apărut statutele, pozițiile în ierarhia formală și informală a persoanelor care au redactat statutele, etc. Dat fiind limitele articolului voi analiza doar schimbările structurale iar ca sursă voi utiliza doar cele șapte statute ale Uniunii.

Schimbările structurale ale Uniunii

Anul	Sediu	Tipuri de membrii ale Uniunii
1990	Sediu : București Secretariat: Cluj	<ul style="list-style-type: none"> • Individual, colectiv
1991	Sediu : Cluj Secretariat: București	<ul style="list-style-type: none"> • Membrii Uniunii : organizațiile județene și teritoriale, organizațiile politice și sociale având personalitate juridică; • Membrii care sprijină Uniunea • Membrii organizațiilor teritoriale : organizații locale • Membrii organizațiilor locale : persoane având cetățenia română.
1993	Sediu : București Președenția executivă : Cluj	<ul style="list-style-type: none"> • UDMR este Uniunea/alianța membrilor asociați : organizații teritoriale, organizații interne (printre care platformele), persoane juridice • Membrii individuali exercită activitatea lor în cadrul organizațiilor membre asociate
1995	Sediu : București Președenția executivă : Cluj	<ul style="list-style-type: none"> • Individual, colectiv
1997	Sediu : București Președenția executivă : Cluj	<ul style="list-style-type: none"> • Organizații teritoriale • Partide și platforme • Membrii asociați
1999	Sediu : București Președenția executivă : Cluj	<ul style="list-style-type: none"> • Individuali • membrii individuali exercită activitatea lor în : organizații teritoriale, platforme, membrii asociați.
2003	Sediu : București Președenția executivă : Cluj	<ul style="list-style-type: none"> • individuali • membrii individuali exercită activitatea lor în : organizații locale și teritoriale, platforme, membrii asociați.

Anul	Organ de direcție supremă	Organismul de luare a deciziilor între două congrese	Organ executiv
1990	<ul style="list-style-type: none"> • congres 	<ul style="list-style-type: none"> • delegația națională 	<ul style="list-style-type: none"> • Președenția națională
1991	<ul style="list-style-type: none"> • congres 	<ul style="list-style-type: none"> • Consiliul Național al Delegaților (CND); • Între două sesiuni ale CND Președenția Națională. 	<ul style="list-style-type: none"> • Organ național executiv cu un secretar național și secretari care îi sunt subordonați în domeniile economic,

RÉKA HORVÁTH

			social și de organizare
1993	• congres	• Consiliul Reprezentanților UDMR și Consiliul de Coordonare UDMR	• Președenția executivă; • Consiliul Operativ care ia decizii politice și operative în circumstanțe speciale
1995	• congres	• Consiliul Reprezentanților UDMR (CRU) și Consiliul de Coordonare (CCU) UDMR • În anumite cazuri Consiliul Operativ exercită competențe care le-au transferate de CRU	• Președenția executivă
1997	• Congres	• Consiliul Reprezentanților UDMR (CRU) și Consiliul de Coordonare UDMR • În cazuri excepționale Consiliul Operativ asumă anumite competențe ale CRU și CCU	• Președenția executivă
1999	• Congres	• Consiliul Reprezentanților Uniunii (CRU) ; Consiliul de Coordonare al Uniunii + CRU; Consiliul Operativ.	• Președenția executivă
2003	• Congres	• Consiliul Reprezentanților Uniunii (CRU) ; Consiliul de Coordonare al Uniunii + CRU; Consiliul Operativ.	• Președenția executivă

An	Organ consultativ	Organ de control
1990	• Conform statutului munca Președenției și al delegației naționale este ajutat de un organism consultativ (numele nefiind precizat)	• Comisia de etică; Comisia Financiară; (numite simplu : comisii)
1991	• Conform statutului există un organ abilitat să prepare deciziile dar nu se numește consultativ.	• Comisia Națională de Control al Alianței.
1993		• Comisia de supraveghere al statutului; Comisia de etică; Comisia de Control al Uniunii.
1995	• Consiliul Consultativ al Președinților Teritoriale • Consiliul Național al Primarilor și Consilierilor UDMR	• Comisia de supraveghere al statutului; Comisia de etică și disciplină al Uniunii; Comisia de Control al Uniunii
1997	• Consiliul Consultativ al Președinților Teritoriale • Consiliul Național al Primarilor și Consilierilor UDMR	• Comisia de supraveghere al statutului; Comisia de etică și disciplină al Uniunii; Comisia de Control al Uniunii

1999	<ul style="list-style-type: none"> • Consiliul Consultativ al Președinților Teritoriali • Consiliul Național al Primarilor și Consilierilor UDMR • Consiliul de Coordonare al Uniunii 	<ul style="list-style-type: none"> • Comisia de supraveghere al statutului; • Comisia de etică și disciplină al Uniunii; • Comisia de Control al Uniunii
2003	<ul style="list-style-type: none"> • Consiliul de Coordonare al Uniunii • Consiliul Consultativ al Președinților Teritoriali • Consiliul Consultativ al Platformelor • Consiliul Național al Primarilor și Consilierilor UDMR 	<ul style="list-style-type: none"> • Comisia de supraveghere al statutului; • Comisia de etică și disciplină al Uniunii; • Comisia de Control al Uniunii

Tabelele ne arată:

- sediile sunt stabilizate din 1993 sediu la București sediul Președenției executive la Cluj
- organul de direcție supremă este neschimbat: congresul, s-a schimbat frecvența¹⁶
- organul de decizie între două congrese s-a schimbat de mai multe ori și a rămas același¹⁷ doar pentru anii 1999, 2003
- organul executiv este neschimbat din 1995
- în 1990, 1991, 1993 nu găsim organe care să fie numite „organ consultativ”, în 1995 și 1997 avem aceleași; în 1999 se schimbă competențele iar în 2003 se introduce un nou organ consultativ
- organele de control rămân aceleași după 1995, dar în 1990 cele două Comisii nu poartă numele de organ de control.

Aceste mici comparații ne arată pe deoparte faptul că diferitele elemente ale structurii Uniunii se stabilizează într-un ritm foarte diferit. Putem pune întrebarea dacă structura în ansamblul ei poate fi considerată stabilizată. Pe de lată parte apar noi întrebări:

- de ce există decalaj de timp în stabilizarea elementelor structurii?
- care sunt motivele schimbărilor din structură ?
- care sunt competențele și relațiile între diferitele elemente ale structurii Uniunii ?

¹⁶ Faptul că a rămas neschimbat nu înseamnă neschimbarea competențelor.

¹⁷ Ca structură nu neapărat ca și competențe.

Întrebări pentru noi cercetări

Pe parcursul analizei schimbărilor programatice și de arhitectură din UDMR din anii 1990-2003 am putut constata pe de o parte o anumită stabilitate la nivelul structurilor. Pe de altă parte am putut observa că cele mai multe schimbări sau produs la nivelul discursurilor, al formulărilor, al limbajului. Am putut vedea de asemenea că diferitele elemente ale structurii Uniunii s-au schimbat în perioada analizată. Întrebările care au apărut pe parcursul analizei sunt următoarele:

- care este legătura între schimbările programatice și cele arhitecturale ?
- care este relația între cei care au formulat programele și cei care au scris statutele ?

În opinia mea putem răspunde la aceste întrebări procedând la o analiză la patru nivele, propusă la începutul articolului.

STAREA METODELOR CANTITATIVE DE CERCETARE ÎN ȘTIINȚELE POLITICE

COSMIN GABRIEL MARIAN

ABSTRACT. “Political Science as a discipline is substantively, not methodologically, defined. Political scientists use a variety of methods to attack questions related to political institutions and behaviors. While the methodological issues are defined by our political questions, we freely use whatever methodological solutions are available. Thus political methodology has freely drawn on insights from econometrics, psychometrics, sociology and statistics” (Beck, 1999).

Introducere

Științele politice sunt rareori definite ca și o disciplină metodologică, așa cum, spre exemplu, este cazul statisticii sau cum este cazul anumitor ramurii ale psihologiei, și aceasta în primul rând pentru că nu au avut de la început o metodă specifică care să le distingă de alte discipline și apoi pentru că în analiza comportamentului indivizilor sau a obiectelor și fenomenelor politice exegeții științei politice au utilizat o largă varietate de metode de cercetare, cele mai multe împrumutate din alte domenii: statistica matematică, economie, econometrie, psihologie, sau sociologie.

Dacă știința politică își poate revendica originile începând încă din antichitatea greacă, metodele de cercetare se constituie într-un subdomeniu relativ recent apărut în cadrul acesteia. Primele încercări cunoscute de a utiliza metode de cercetare și analiză a datelor în științele politice au fost întreprinse de statisticieni și au fost urmate în secolul XIX și în prima parte a secolului XX de analize cantitative de mare amploare, mai ales pe date demografice. Dezvoltarea și expansiunea metodelor de cercetare în cadrul domeniului științelor politice așa cum o cunoaștem astăzi a fost rezultatul curentului behaviorist din a doua jumătate a secolului trecut. Behavioriștii au adus în primul rând o schimbare de paradigmă în analiza datelor din domeniul politic – treptat inferențele descriptive sunt tot mai mult înlocuite de inferențele cauzale. În a doua jumătate a secolului XX metodologii științelor politice au utilizat cu predilecție *tabelele de asociere* și modelarea datelor

simulate, *analiza path* împrumutată din sociologie, și mai târziu *analiza de regresie*, împrumutată din econometrie, s-a impus ca metoda cea mai des utilizată și cu cele mai spectaculoase rezultate (Beck, 1999).

Metodologia politică a creat însă și propriile sale abordări și soluții ale anumitor probleme specifice. Astfel, cercetătorii în domeniul științelor politice au dezvoltat tehnici pentru măsurarea “punctelor ideale ale unui corp de decizie” (spre exemplu, Bradey, 1991; Londregan, 2000), au analizat distribuția preferințelor în sistemele multipartid (spre exemplu, Katz și King, 1999), au identificat și încercat să ofere soluții problemei inferenței ecologice, au preluat de la econometricieni analiza datelor longitudinale (un set de observații repetate asupra unui eșantion de indivizi statistici) și au dezvoltat analiza datelor longitudinale (spre exemplu, Beck și Katz, 1995).

În prima parte a capitolului de față, fără a avea pretenția exhaustivității, voi prezenta o serie de aspecte ale problematicii metodelor de cercetare din domeniul științelor politice cu un accent deosebit asupra unor teme care au ocupat de-a lungul timpului un loc central în dezbaterile specialiștilor din acest domeniu: inferența ecologică, posibilitatea existenței unei științe politice experimentale, rolul statisticii în cercetarea din domeniul științelor politice, probleme legate de cercetarea opiniei publice. În partea a doua voi prezenta principalele abordări bazate pe analiza datelor formale sau simulate.

I. Probleme ale metodologiei în domeniul științelor politice

A. Problema inferenței ecologice

Poate cea mai veche și mai provocatoare problemă a celor care s-au ocupat de cercetare în științele politice a fost aceea a inferenței ecologice: cum pot fi făcute inferențe cu privire la comportamentul individual pornind de la date agregate (la nivel de grup)? Una dintre primele analize statistice multivariate pe date din domeniul politic a fost utilizată pentru a da un răspuns unei astfel de întrebări. În 1919, pornind de la rezultatul final al votului, William Ogburn și Inez Goltra au încercat o explicație a comportamentului de vot al femeilor din statul american Oregon asupra unei probleme de mare interes din viața publică americană din acea vreme: adoptarea celui de al 19-lea amendament al Constituției Statelor Unite. Metoda imaginată de cei doi pentru a estima comportamentul de vot al femeilor a fost de a corela procentajul femeilor care au votat în districtele din Portland, Oregon, cu procentajul tuturor celor care au votat împotriva amendamentului

în același referendum. Raționamentul era următorul: dacă votul negativ este majoritar în districtele în care există un procent ridicat de femei cu drept de vot în comparație cu districtele în care există un procentaj mic de femei cu drept de vot, atunci femeile e mult mai probabil să fi votat împotriva amendamentului decât bărbații. Abordarea avea însă un neajuns care a fost sesizat la momentul respectiv și care avea să fie denumit în literatura de specialitate *problema inferenței ecologice*: este posibil ca bărbații să fi votat disproporționat împotriva amendamentului în districtele în care există o majoritate de femei cu drept de vot ceea ce înseamnă că poate exista o corelație negativă între procentajul femeilor cu drept de vot dintr-un district și votul împotriva amendamentului (King 1998).

Existența multor surse de astfel de date i-a determinat pe cercetătorii din științele sociale în general și cei din științele politice în special să utilizeze analiza datelor de tip ecologic, chiar dacă au fost conștienți de neajunsurile existente încă de la începutul utilizării acestei metode. Publicarea de către William Robinson în 1950 a lucrării *Ecological Correlation and the Behavior of Individuals* în care sunt prezentate o serie de neajunsuri ale inferenței ecologice a determinat un declin a utilizării acestui tip de date. Corelarea datelor de tip ecologic, potrivit demonstrației lui Robinson, nu produce estimări satisfăcătoare ale corelațiilor între caracteristicile individuale. Mai târziu s-a demonstrat că, dacă nu erau întrunite o serie de asumptii greu de realizat în realitatea socială, tehnica de analiză principală în cazul acestui tip de date – regresia Goodman (1953) – producea rezultate inadecvate (Beck, 1999). Preocuparea specialiștilor din domeniul științelor politice pentru a da un răspuns acestei probleme a continuat să fie de actualitate. Identificarea unor tehnici și proceduri care să producă estimări adecvate ale parametrilor la nivel individual și a unor evaluări corecte a situațiilor în care metoda nu produce rezultate sunt principalele direcții în care evoluează preocupările actuale (spre exemplu, Achen și Shively, 1995; King, 1998, etc).

B. Este posibilă o știință a politicului bazată pe experimente?

Încercarea de a da un răspuns practic unei întrebări atât de banale a fost asumată pentru primata dată de Harold Gosnell în 1924 (Donald Kinder, *The Political Methodologist*, vol.4, no.1). Punctul de plecare al demersului lui Gosnell a fost unul practic: cum poate fi stimulată sau încurajată prezența la vot a cetățenilor? Pentru a răspunde

la această întrebare a fost imaginat un experiment. Înaintea alegerilor prezidențiale din Statele Unite din toamna anului 1924, Gosnell a împărțit din punct de vedere teoretic districtele electorale ale orașului Chicago în două grupuri. Rezidenților din primul grup de districte electorale l-au fost distribuite materiale informative cu privire la amplasarea centrelor de vot și a condițiilor pe care trebuie să le îndeplinească fiecare cetățean pentru a vota. În cazul rezidenților din al doilea grup nu s-a întreprins nimic pentru a-i informa. Rezultatul experimentului lui Gosnell a evoluat în direcția așteptată: în ziua alegerilor, prezența la vot a rezidenților din districtele în care au fost distribuite materiale informative a fost cu 8% mai mare decât în cazul districtelor în care materiile informative nu au fost distribuite.

Exemple cum este cel descris mai sus nu sunt însă foarte des întâlnite în științele politice. Metodele experimentale au fost privite adesea ca fiind mai degrabă specifice științelor naturale și mai puțin științelor sociale. Chiar dacă uneori psihologia sau sociologia au făcut apel la experiment ca și metodă de cercetare, cercetătorii din științele politice au avut cel mai adesea rețineri datorate implicațiilor etice pentru un număr de obicei mare de oameni. Astfel, dacă este vorba de a stabili efectele unei politici de protecție socială sau a unei politici de dezvoltare economică este greu de stabilit un grup de oameni sau de regiuni care să nu beneficieze de efectele acestora.

Caracteristica principală a experimentului ca și metodă de cercetare este dată de *intervenția* cercetătorului în mediul investigat. Scopul intervenției este acela de a stabili o relație cauzală între două sau mai multe caracteristici (variabile) care sunt supuse experimentării. În cazul amintit mai sus, Harold Gosnell a pus în evidență relația cauzală dintre informația deținută cu privire la procesul electoral și prezența la vot. *Intervenția* cercetătorului în evoluția naturală a procesului electoral a constat în distribuirea unor materiale informative specifice unei părți a electoratului și privirea de astfel de informații a celeilalte părți a electoratului. În acest fel Gosnell a putut concluziona că prezența la vot este determinată de informația existentă cu privire la desfășurarea procesului electoral și a importanței acestuia. Ceea ce lipsește experimentului lui Gosnell este *controlul* altor factori care ar fi putut influența prezența la vot. Spre exemplu, rezidenții din primul grup de districte electorale puteau fi diferiți de la început de ceilalți rezidenți, ceea ce ar fi putut însemna că prezența la vot a acestora este determinată de alte caracteristici și nu de un nivel mai ridicat de

informare. Pentru a depăși aceasta situație grupurile trebuie să fie egale între ele din perspectiva tuturor caracteristicilor relevante pentru cercetare. Într-o variantă completă a experimentului cercetătorul controlează mediul în care se desfășoară experimentul, controlează variabila care intervine (tratament) în ordinea naturală a mediului cercetat și controlează procesul de observare a efectelor produse. Mediul este controlat pentru a se elimina posibilitatea apariției altor factori care ar putea interveni asupra relației cauzale studiate; variabila care intervine (în cazul experimentului lui Gosnell, materialele informative suplimentare) este controlată pentru a izola efectul sau efectele cauzale urmărite, procesul de observare este controlat pentru a reduce posibilitatea perturbării, prin apariția altor cauze, efectelor măsurate (Donald Kinder, *The Political Methodologist*, vol.4, no.1). Din punct de vedere practic aceste condiții sunt realizate dacă subiecții supuși investigației sunt distribuiți în cele două grupuri experimentale după o procedură aleatoare, iar grupurile sunt mari. Situația în care grupurile nu sunt egale între ele și este necesară o măsurare a lor prealabil intervenției experimentatorului pentru a lua în considerare diferențele anterioare existente este denumită de literatura de specialitate quasi-experiment.

Deși din punct de vedere tehnic, experimentul este o metodă clar definită, din punct de vedere practic formele acestuia sunt foarte diverse. Subiecții experimentelor au fost indivizi, grupuri, organizații, orașe, regiuni sau unități politice mai largi, sau fenomene și obiecte sociale sau politice. Experimentele au avut uneori scopuri intrinseci clar definite – spre exemplu Stanley Milgram l-a utilizat în 1974 pentru a pune în evidență conformarea individului față de autoritate, sau au fost utilizate pentru a pune în evidență aspecte metodologice ale diferitelor cercetări – spre exemplu s-a încercat punerea în evidență a efectelor modului de formulare și de construire a întrebărilor asupra răspunșilor în cazul anchetelor sociale (Donald Kinder, *The Political Methodologist*, vol.4, no.1).

C. Statistică și metode de cercetare în științele politice

Așa cum observa David Gow (*Quantification and Statistics in the Early Years of American Political Science, 1880-1922, Political Methodology*, Volumul,11, p.12, 1985), relația dintre statistică și științele politice a fost de la început una apropiată; în această relație, statistica a adus în cercetarea din științele politice proceduri și metode

de culegere și analiză a datelor dar și o simplificare a modului de reprezentare și descriere a acestora. Relația însă nu a fost întotdeauna una foarte simplă, statistica a fost întotdeauna centrată pe date iar metodologia politică pe asumții teoretice. Pentru statisticieni culegerea datelor și reprezentarea acestora constituie punctul central al demersului lor, în timp ce pentru cercetătorii din științele politice partea cea mai importantă este reprezentată de testarea unor ipoteze cu privire la o realitate investigată (cei din urmă sunt prin urmare mai interesați în identificarea unei modalități de a stabili dacă un parametru măsurat pe un set de date este mai mare sau mai mic decât o valoare așteptată, decât de a reprezenta o structură de date) (Beck, 1999). În continuare voi prezenta două direcții de evoluție a relației dintre statistică și metodele de cercetare din domeniul științelor politice de care s-au preocupat cu precădere cercetătorii din acest domeniu în ultimii ani: modelarea lineară a datelor și adoptarea modelelor bayesiene de analiză.

Poate cea mai importantă preocupare a metodologilor din științele politice în ultima decadă a secolului XX este aceea de a depăși simplitatea modelelor lineare de analiză. Asumția unei linearități a relației dintre un set de caracteristici x_i și o caracteristică y a fost punctul de plecare a multor analize din domeniul științelor politice începând cu anii '70 ai secolului trecut. Simplitatea modelării și mai ales a modului de interpretare a rezultatelor au dus la utilizarea pe scară largă a acestor modele de către cercetătorii științelor politice. Reprezentarea lineară a relațiilor dintre variabile prezintă însă o serie de neajunsuri, și poate cel mai mare este acela că modelarea unor relații nelineare în realitate recurgând la asumțiile linearității duce la pierderea sau ignorarea unor aspecte importante ale realității analizate. Eforturi mai recente au urmărit îmbunătățirea modelării lineare și poate cea mai reprezentativă astfel de încercare a constitui-o introducerea de către Beck și Jackman (1998) a *modelului aditiv generalizat*.

Una dintre cele mai noi inovații statistice în domeniul metodologiei științelor politice a fost reprezentată de acceptarea modelelor *bayesiene* de analiză. Încercările recente de a găsi o soluție acceptabilă problemei inferenței ecologice (Achen și Shively, 1995; King, 1998) au avut la bază modele bazate pe parametri aleatori, spre deosebire de metoda utilizată de Goodman (1953) care se baza pe un parametru unic și fix pentru toate unitățile de analiză. De-a lungul timpului, cercetătorii științei politice (dar și alți cercetători din științele sociale) preocupați de selectarea

unităților de analiză au considerat fie că acestea nu pot fi comparate între ele pentru că sunt rezultatul unor contexte specifice și prin urmare au apelat la studii de caz pentru a explica un fenomen, fie au asumat că toate unitățile de analiză sunt oarecum generate pe baza aceluiași proces și a acelorași reguli sau a unor procese și a unor reguli similare și prin urmare au utilizat în analiză modele statistice (Beck, 1999). O posibilă rezolvare a acestui neajuns a fost propus de Bruce Western care, într-un articol intitulat *Causal heterogeneity in Comparative Research: A Bayesian Hierarchical Approach*, publicat în *American Journal of Political Science* 42: 1233-59, 1998, a demonstrat că modelele bazate pe parametrii aleatori pot constitui un compromis între cele două abordări exclusive anterioare, astfel, spre exemplu, între două contexte diferite pot exista diferențe, dar parametrii care se referă la un anumit context sunt rezultatul unei distribuții comune.

Extinderea ariei de preocupări în ceea ce privește tipul de date analizate a reprezentat o preocupare permanentă a metodologilor din aria științelor. În acest sens în ultimii ani a crescut interesul pentru metode statistice de analiză a datelor culese pe eșantioane mici (mai ales pentru proprietățile parametrilor mășurați pe astfel de eșantioane) și pentru metode de construire a unor astfel de eșantioane. Chiar dacă încă predomină analizele bazate pe erorile standard de verosimilitate (likelihood standard errors) există un tot mai mare interes pentru metodele bazate pe reeșantionare și pe tehnicile înrudite (Beck, 1999).

D. Opinia publică. Ce măsurăm de fapt?

Primele măsurători formale ale atitudinilor oamenilor au fost puse în practică în prima jumătate a secolului XX și de atunci cercetătorii și practicienii acestei forme de investigare a realității sociale au construit și utilizat întrebări pentru a surprinde, descrie, evalua și măsura valori, norme și comportamente ale subiecților investigați. Principalele probleme cu care s-au confruntat cei care s-au ocupat de măsurarea opiniei publice au fost modul de formulare a întrebărilor și inconsistența răspunsurilor.

Experiența relativ îndelungată în domeniul formulării și utilizării întrebărilor în cazul anchetelor sociale nu a reușit însă să genereze un consens cu privire la proprietățile unei întrebări *bune*. Erori aleatoare sau sistematice de măsurare pot să afecteze construcțiile verbale (spre exemplu, Norpoth și Lodge, 1985). Astfel, cei care desfășurau anchete sociale sau sondaje de opinie au observat relativ

repede că răspunsurile la întrebări de opinie sau de atitudine sunt ușor influențate de schimbări relativ minore în formularea întrebărilor, ordonarea lor în chestionar sau în modul de concepere a variantelor de răspuns posibile (Feldman, *The Political Methodologist*, vol 4, no.1). Un exemplu al unei astfel de situații a fost ilustrat de Howard Schuman și Stanley Presser în lucrarea *Questions and Answers in Attitude Survey* (1981) în legătură cu o întrebare referitoare la jurnaliștii din țările comuniste care își desfășurau activitatea în Statele Unite în anii care au urmat celui de al doilea război mondial. Astfel, cei doi au observat că la întrebarea: "Considerați că Statele Unite ar trebui să permită reporterilor de la ziare de orientare comunistă din alte țări să vină în Statele Unite și să prezinte știri așa cum le văd ei?", 37% dintre cei chestionați au răspuns afirmativ (1948). Când această întrebare a fost precedată de o alta referitoare la permisiunea dată jurnaliștilor americani de a transmite știri din țările comuniste, rata de răspunsuri afirmative primite a fost de 73%. Chiar dacă diferențe atât de mari între ratele de răspuns la o întrebare nu sunt un lucru obișnuit, diferențe au fost observate în numeroase cazuri (spre exemplu, Kinder și Sanders, 1990; Norpoth și Lodge, 1985). Încercările de a dezvolta principii generale care să descrie situațiile în care apar distorsiuni de măsurare nu au dat rezultate satisfăcătoare până în prezent. Uneori efectele de distorsiune sunt generate de contexte specifice, dar există numeroase situații în care distorsiunile care apar sunt diferite chiar dacă contextul nu este diferit (Feldman, *The Political Methodologist*, vol 4, no.1).

Un alt aspect legat de construcția întrebărilor în sondajele de opinie publică se referă la inconsistența răspunsurilor primite de la respondenți în cazul cercetărilor de tip panel (vezi în acest sens, Converse, 1970). Principala problemă legată de acest aspect a fost sintetizată astfel: cum poate fi înțeleasă componenta aleatoare din răspunsurile primite la unele întrebărilor din domeniul politic? Încercările de a răspunde la această întrebare au dus la conturarea a două explicații prevalente în literatura de specialitate: lipsa unor atitudini bine conturate și posibilitatea existenței unor erori de măsurare (Feldman, *The Political Methodologist*, vol 4, no.1). Adepții primei explicații asumă că cei care au atitudinii clar conturate vor da răspunsuri neronate, eventualele inconsistențe fiind cauzate de lipsa unor astfel de atitudini. Cea de a doua explicație are la bază argumente de natură statistică, și anume: inconsistențele sunt rezultatul erorilor de

măsurare, adică ale unor variații ale valorilor normal distribuite în jurul valorii reale. Cercetările practice au adus dovezi în sprijinul ambelor explicații: Feldman Stanley – *Measuring Issue Preferences: The Problem of Response Instability* (1989); Zaller John – *Answering Questions vs Revealing Preferences: A Simple Theory of the Survey Responses* (1988), etc. În același timp au fost puse în evidență și limitele oferite de fiecare dintre cele două explicații. Astfel, deși efectele produse de context ar trebui să fie mult diminuate la cei care au opinii clar conturate decât în cazul celor care nu sunt în această situație, replicarea analizelor în cazul mai multor experimente nu au produs rezultatele consistente (Krosnick și Shuman, 1988; Bishop, 1990). Explicația “erorilor de măsurare”, pe de altă parte, ne arată numai că nu pot exista erori sistematice de răspuns întrucât variațiile de la valorile reale sunt aleatoare. Iar dacă valorile reale sunt relativ constante de la o situație la alta o întrebare importantă rămâne: cum pot fi generate erori de măsurare semnificativ diferite? (Feldman, *The Political Methodologist*, vol 4, no.1).

II. Modelare formală și simulare în științele politice. Natura metaforei

Alături de analiza și reprezentarea fenomenelor sociale pornind de la date și informații culese din realitate, cercetătorii științelor sociale au dezvoltat și o serie de modelări sau reprezentări ale fenomenelor sociale și ale comportamentelor actorilor sociali pornind de la date ipotetice, simulate, date care nu se referă neapărat la o realitate sau situație empirică.

Există două tradiții importante asociate cu ideea de simulare sau modelare formală a datelor în științele sociale (Halpin, 1999). Prima are în vedere simulările dezvoltate pe baza teoriei utilității mai ales în domeniul economic (simularea comportamentelor individuale ale consumatorilor sau ale agenților economici), în domeniul relațiilor internaționale și în domeniul organizării sociale. O parte dintre aceste abordări își au originea în Teoria Jocurilor, teorie care a început să fie dezvoltată în anii '20 ai secolului XX, forma sa de început fiind “teoria minmax-ului”. Dezvoltările pe care le-a cunoscut ulterior au fost sintetizate în 1943 de către John Von Neumann și Oskar Morgenstren, punându-se astfel baza teoriei clasice a jocurilor (*The Theory of Games and Economic Behaviour*). Alte abordări își au originea în psihologia socială care a încercat să modeleze fenomene precum izbucnirea primului

război mondial (Hermann și Hermann, 1967) sau structura unor organizații (Guetzkow și Bowes, 1957). Punctele de reper ale acestor abordări sunt dilema prizonierului, paradoxul alegătorului (Arrow 1951) și modelele spațiale ale votului (Black, 1958; Black și Newing, 1951; Downs, 1957).

A doua tradiție, cunoscută sub denumirea de *dinamica sistemelor* a devenit populară în domeniul științelor sociale în anii '70 ai secolului XX când Jay W. Forrester a dezvoltat *model general de dezvoltare, populație și poluare* (1973), model care a fost încorporat în faimosul *Raport* cu privire la *Limitele creșterii* al Clubului de la Roma. Dinamica sistemelor a fost în anii care au urmat Raportului Clubului de la Roma paradigma care a stat la baza modelării în științele sociale în general și în științele politice în particular.

Un pas important în domeniul simulării în științele sociale a fost făcut o dată cu apariția calculatorului. Astfel, în 1962 William McPhee și Robert Smith dezvoltat cu ajutorul calculatorului una dintre primele simulări ale comportamentului politic (Johnson, 1999). Cei doi au propus un model de explicare a strategiilor adoptate de indivizi în spațiul politic pornind de la analiza comportamentului fiecăruia. Punctul de plecare al demersului lor era: cum pot fi agregate cunoștințele de la nivelul micro, al individului, într-o imagine de ansamblu a societății? și dacă are loc o astfel de agregare, cât de funcțional este ansamblul astfel rezultat? Cum pot fi identificate diferitele caracteristici ale sistemelor electorale pornind de la diferitele combinații de procese de alegere și structurare a preferințelor individuale și de la diferitele aranjamente instituționale? (Johnson 1999).

În cele ce urmează nu voi prezenta o imagine exhaustivă a domeniului ci mă voi opri asupra unor simulări considerate clasice în științele politice și mă voi referi la dinamica sistemelor, dilema prizonierului, modelele spațiale ale votului și paradoxul alegătorului.

A. Dinamica sistemelor

Ideea de bază a acestui tip de abordare a fenomenelor sociale este aceea că realitatea este văzută ca fiind formată din *sisteme* care constau dintr-un set de "cantități" sau de "nivele" care pot crește sau se pot diminua, ratele de creștere sau de declin fiind afectate într-un mod complex de feed-back-ul generat de fiecare nivel în parte dar și de feed-back-ul generat de celelalte "cantități" sau "nivele" (Halpin, 1999). Evoluția unui sistem afectat de procese de feed-back este

greu de anticipat, iar în această situație simularea este o abordare posibilă (Hanneman et al. 1995, Halpin 1999). Modelul *creșterii limitate* dezvoltat de Jay Forrester în 1973 consta în cinci astfel de “cantități” sau “nivele” - populația, resursele naturale, investițiile de capital, investițiile în agricultură și nivelul de poluare – legătura între acestea fiind asigurată printr-un proces complex de feed-back. Spre exemplu: rata de deces este afectată de densitatea populației, de poluare, de resursele existente; creșterea populației determină creșterea nivelului de poluare și de disponibilul de hrană; cantitatea de alimente disponibile este determinată de investițiile de capital; capitalul este determinat de resurse; consumul de resurse generează poluare, și așa mai departe (Halpin, 1999).

Deși abordarea unui fenomen social din perspectiva *dinamicii sistemelor* este atrăgătoare prin modul complex în care sunt prezentate interacțiunile din lumea înconjurătoare, eficacitatea lui în a explica fenomene sociale este redusă din cauza deficiențelor care existau în modul de agregare a datelor, asumțiilor greșite care au fost făcute și lipsei unei baze empirice solide (Halpin, 1999). Spre exemplu, în modelul dezvoltat de Forrester deși are doar cinci “nivele”, luarea în considerare a efectului de feed-back produs de fiecare “nivel” în parte asupra celorlate “nivele” implică multe variabile iar agregarea tuturor acestor efecte de feed-back parțiale pentru a obține o imagine de ansamblu a evoluției sistemului este greu de realizat (Schnell, 1990). Din cauza acestor neajunsuri, ulterior s-a considerat că modelele de dinamică a sistemelor au fost într-o anumită măsură o piedică în dezvoltarea simulărilor în științele sociale (Halpin, 1999).

Cu toate acestea paradigma *dinamicii sistemelor* s-a dovedit utilă în alte scopuri decât cele predictive, mai ales în domeniul macroteoriilor din științele politice sau din sociologie. În cazul macroteoriilor, limbajul natural nu este suficient sau nu este adecvat pentru descrierea unor relații complexe, mai ales atunci când este vorba de modele cauzale multiple sau atunci când fenomenul explicat este în continuă schimbare (Jacobsen și Vanki, 1996; Jacobsen, Bronson, și Vekstein, 1990).

B. Dilema prizonierului

O scenă în aparență banală din celebrul film “Rebel fără cauză”: doi tineri încearcă să soluționeze o neînțelegere între ei printr-un “joc” sau printr-o cursă cu mașini; competiția are loc pe o plajă, mașinile îndreptându-se spre o faleză abruptă; pierde “jocul” cel care oprește

primul mașina. Dacă nici unul nu se decide să pună capăt cursei, riscul pe care și-l asumă fiecare este acela de a cădea de pe faleză, caz în care amândoi pierd jocul.

Una dintre cele mai frecvente probleme care este adusă în discuție atunci când este abordată raționalitatea indivizilor în spațiul social este aceea a *Dilemei prizonierului* - o ilustrare clasică a teoriei jocurilor. Acest "joc" își datorează numele unei povestiri utilizate pentru a-i ilustra structura (Zagare, 1984). Doi suspecți sunt luați în custodie de către poliție. Judecătorul este convins că ei sunt vinovați de o anumită fărădelege, dar nu are probe suficiente pentru a-i condamna. Pentru a-i determina să mărturisească, cei doi sunt izolați în camere separate, fiecăruia spunându-i-se că va fi eliberat dacă mărturisește fapta comisă și va fi condamnat la pedeapsa maximă – să spunem 10 ani de închisoare - dacă el refuză să mărturisească și celălalt mărturisește. Cu alte cuvinte, fiecare dintre cei doi suspecți are la îndemână două strategii: să mărturisească sau să nu mărturisească fapta (Figura 1). Dacă nici unul nu mărturisește, vor fi probabil condamnați pentru o fărădelege minoră la 1 an de pușcărie, iar dacă mărturisesc amândoi, vor beneficia de clemența judecătorului și vor primi o pedeapsă de privare de libertate de 5 ani fiecare.

Suspectul B	Suspectul A	
	Nu mărturisește	Mărturisește
Nu mărturisește	-1, -1	-10, 0
Mărturisește	0, -10	-5, -5

Figura 1.

Așa cum se poate observa din Figura 1 fiecare suspect are la îndemână o strategie dominantă: să mărturisească; cu alte cuvinte fiecare câștigă mai mult atunci când mărturisește decât atunci când nu mărturisește, indiferent de strategia pe care o alege celălalt jucator. Spre exemplu Suspectul B primește o pedeapsă de 10 ani de închisoare dacă mărturisește iar Suspectul A nu mărturisește și numai 5 ani dacă mărturisește și el.. Dacă B nu mărturisește , A este condamnat la un an de pușcărie dacă nu mărturisește și este eliberat dacă mărturisește. Prin urmare strategia fiecărui suspect este să mărturisească fapta comisa. Cu toate acestea dacă amândoi suspecții își folosesc strategiile dominante și își mărturisesc faptele, amândoi

pierd mai mult decât dacă fiecare ar utiliza strategia dominată (non-optimă) de a nu mărturisi. Astfel, dacă amândoi mărturisesc, rezultatul la care se ajunge este (-5, -5), rezultat care constituie unicul echilibru în acest joc, dar dacă nici unul nu mărturisește rezultatul la care se ajunge este (-1, -1) un rezultat mai bun pentru amândoi suspectii. Paradoxal însă, întrucât fiecare dintre cei doi suspecti are o strategie dominantă, *individual* fiecare câștiga mai mult dacă utilizează această strategie.

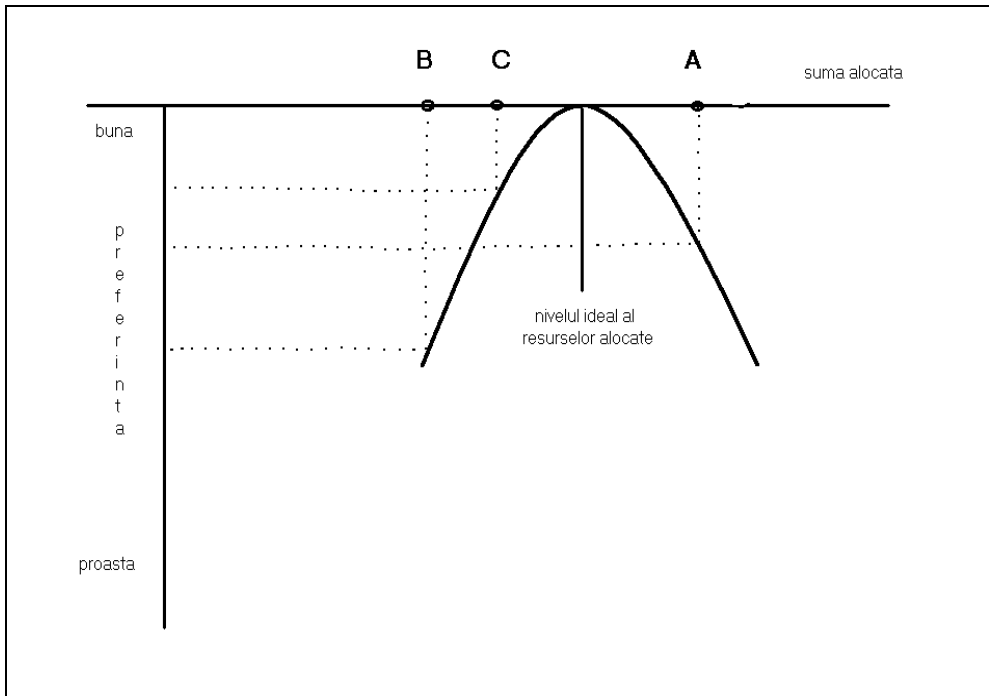
În situația *Dilemei Prizonierului* jucătorii sunt puși în situația de a "pierde", rezultat la care se ajunge prin *calculele raționale individuale* ale fiecăruia dintre ei. Din această cauză, *Dilema Prizonierului* a fost asemănată cu starea de natură hobbesiană, în care *homo homini lupus est* (Johnson 1999).

Dilema Prizonierului a fost considerată ca o problemă importantă de cercetare încă din faza de început a abordărilor referitoare la teoria jocurilor (spre exemplu Luce și Raiffa, 1957) și a cunoscut o răspândire largă în anii '80 și '90 ai secolului XX o dată cu lucrările lui Robert Axelrod care a pus problema identificării unei modalități de dizolvare a dilemei. Încheierea unor acorduri prelabile între jucători, secvențialitatea, echilibrul non-miopic și reiterarea jocului au fost unele dintre cele mai cunoscute încercări de a oferi răspunsuri la această problemă (Robert Axelrod, 1981, 1984, 1987; Brams și Wittman, 1981; Snyder și Diesing, 1977, Luce și Raiffa, 1957, etc.). În acest sens, au fost simulate o serie largă de contexte și situații care să apropie situația ilustrată în *Dilema Prizonierului* de realitățile sociale. Au fost oferite multe exemple din viața reală, exemple care nu au ținut doar de domeniul științelor politice ci și de sociologie, antropologie, biologie, ecologie (Axelrod și Hamilton, 1981). Aceste eforturi au atras și o serie de critici, cele mai multe punând sub semnul întrebării aplicabilitatea *Dilemei Prizonierului* la situații reale, mai ales în cazul unor situații particulare din domeniul relațiilor internaționale (Bunn și Payne, 1988; Griek, Powell și Snidal, 1993; Nye, 1987; Plous, 1985; Binmore, 1998).

C. Modelele spațiale ale votului. Teorema alegătorului median

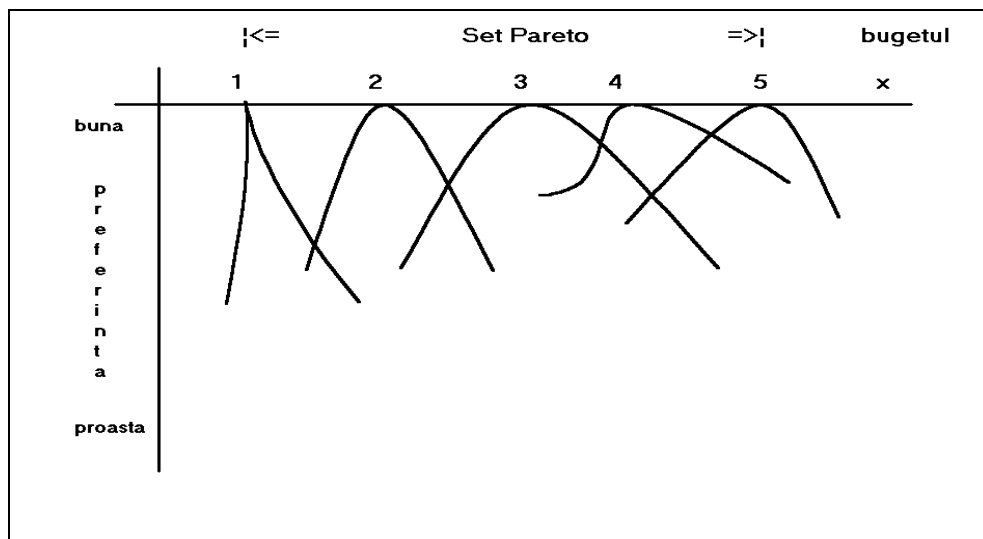
La începutul celei de a doua jumătăți a secolului al XX regula majorității ca și principiu de adoptare a deciziilor sau de desemnare a reprezentanților unui organism politic a fost din ce în ce mai des adusă în atenția cercetătorilor din științele sociale (Black, 1958; Black

and Newing, 1951; Downs, 1957). O problemă importantă referitoare la modul de funcționare a regulei majorității a fost formulată de Duncan Black (1958) astfel: ce s-ar întâmpla dacă: 1) un grup de alegători ar vota un set de alternative politice fiecare reprezentată sub forma unui punct, dintr-un șir linear de puncte, 2) fiecare alegător are o alternativă pe care o preferă în fața celorlalte, iar preferințele sunt tranzitive și 3) pentru fiecare alegător cu cât o alternativă este plasată mai la stânga (sau mai la dreapta) decât o altă alternativă considerată ideală cu atât aceasta este mai puțin preferată (Bartels și Brady, 1993; Finifter, 1993). Figura 2 ilustrează din punct de vedere grafic o astfel de situație, un exemplu clasic referitor la luarea unei decizii de alocare a unor resurse financiare pentru punerea în practică a unei politici, unde A,B,C ... reprezintă preferințele unui individ asupra mărimii bugetului ce urmează să fie alocat. În situația imaginată, bugetul C este preferat bugetului A, care la rândul lui este preferat bugetului B.

Figura 2.

Mai mult, să presupunem și că bugetul pentru punerea în practică a politicii sociale respective este votat de către un comitet format din cinci indivizi, fiecare având o preferință clar definită – notată cu 1, ..., 5 - asupra posibilelor variante de buget (Figura 3).

Figura 3.

Care variantă de buget are cea mai mare șansă pentru a fi adoptată? Este posibil ca prin vot să fie desemnată ca fiind preferată opțiunea "x", opțiune aflată dincolo de preferințele ideale ale alegătorilor cei mai extremiști 1 și 5. Black considera că o astfel de opțiune este greu de imaginat dat fiind faptul că există în cazul fiecărui alegător o alternativă care este preferată alternativei "x". Astfel, între preferințele ideale ale alegătorilor "extremiști" 1 și 5 va exista întotdeauna un punct asupra căruia toți vor fi de acord în comparație cu un punct dinafara acestui set de preferințe – proprietate numită "Pareto optimală"¹. În cazul particular despre care vorbim "setul Pareto" este segmenul de dreaptă care unește punctele corespunzătoare preferințelor ideale ale fiecăruia

¹ Un rezultat cu această proprietate nu poate fi schimbat de către unul din alegători fără a leza interesele altora. Cu alte cuvinte dacă "x" este un rezultat cu această calitate, atunci chiar dacă există un rezultat "y" care este preferat de unii alegători lui "x", vor exista întotdeauna alți alegători care vor prefera rezultatul "x" și se vor opune schimbării lui "x" cu "y". Setul de preferințe care respectă această proprietate este denumit "set Pareto".

dintre cei cinci alegători, orice punct din interiorul acetui set va fi preferat de către o unanimitate de alegători în fața oricărui punct dinafara lui. Spre exemplu, preferință ideală a alegătorului cu numărul 5 va fi sprijinită de o unanimitate de alegător în fața unei alternative plasată mai la dreapta decât aceasta, spre exemplu alternativa "x". Însă între două opțiuni aflate între preferințele ideale ale alegătorilor extremiști nu va exista o unanimitate pentru una dintre ele (Bartels si Brady, 1993; Finifter, 1993).

Care sunt consecințele unei astfel de ordonări a preferințelor? Black a demonstrat că *alegătorul median*, cel care are un număr egal de preferințe de o parte și de alta față de preferința lui ideală (în cazul nostru alegătorul cu numărul 3), se află într-o poziție ideală în sensul că o majoritate dintre alegători va sprijini opțiunea sa în fața oricărei alte preferințe. *Alegătorul median* se află în poziția de a forma coaliții atât cu cei care se află mai la stânga sa cât și cu cei care se află mai la dreapta sa pentru a-și impune propria opțiune (Bartels si Brady, 1993; Finifter, 1993).

Teoria dezvoltată de Black oferă o descriere a condițiilor în care regula majorității face posibilă agregarea unor preferințe individuale în așa fel încât rezultatul la care se ajunge să fie unul moderat și stabil în timp. Dezvoltările ulterioare ale teoriei *alegătorului median* s-au concentrat asupra situațiilor în care se pune problema de a vota un buget care să fie alocat în același timp pentru mai multe activități, identificării unor opțiuni mediane care să fie cât mai stabile și a unor condiții care să asigure această stabilitate (spre exemplu, DeMeyer și Plott, 1970).

D. Paradoxul alegătorului

În 1951, în lucrarea sa *Social Choice and Individual Values*, Kenneth Arrow a adus în atenția cercetătorilor din științele sociale o problemă care a devenit cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de *teorema posibilității*. Una dintre implicațiile acestei teoreme este aceea că, în orice sistem de vot în care există niște condiții minime de echitate pot apărea rezultate care să contrazică principiile logicii clasice (Johnson, 1999). Cel mai cunoscut exemplu al unor astfel de rezultate ilogice este *paradoxul alegătorului*, cunoscut și sub denumirea de *paradoxul majorităților ciclice*: Esența acestui paradox poate fi sintetizată astfel: într-un sistem de vot în care funcționează regula majorității simple, este posibil ca alegători raționali

să își formuleze preferințele electorale în așa fel încât regula majorității să nu fie în ansamblul ei tranzitivă. Prin alegători raționali se înțelege în acest context acei alegători care au preferințe complete și tranzitive asupra unui set de alternative posibile. Spre exemplu, fie A, B și C – trei candidați și trei alegători ale căror preferințe se structurează după cum urmează:

pentru alegătorul 1: A este preferat lui B și B este preferat lui C
 pentru alegătorul 2: C este preferat lui A și A este preferat lui B
 pentru alegătorul 3: B este preferat lui C și C este preferat lui A

În acest caz, candidatul A este preferat de către o majoritate de alegători candidatului B, candidatul B este preferat candidatului C, și cu toate acestea candidatul C este preferat de către o majoritate de alegători lui A. Într-o astfel de situație este dificil de acceptat argumentul potrivit cărui democrația este guvernarea potrivit *voinței majorității* (Johnson 1999). Dacă preferințele electorale pot fi formulate în acest fel atunci o mulțime de indivizi, luați ca și un agregat, nu are o voință. Teorema lui Arrow nu afirmă că astfel de cercuri vicioase vor apărea de fiecare dată când este utilizată regula majorității, dar implică faptul că este imposibil de conceput un sistem de vot pe baza regulii majorității din care să fie eliminată posibilitatea apariției unor astfel de situații paradoxale (Johnson 1999).

Dat fiind faptul că regula majorității este utilizată în sistemele electorale din numeroase țări, întrebarea care se ridică este: cât de illogică este desemnarea reprezentanților cetățenilor pe baza acestei formule? Cât de probabilă este apariția unor astfel de cercuri vicioase care să nu permită determinarea *voinței majorității*? Pentru a răspunde la aceste întrebări au fost utilizate numeroase simulări cu ajutorul calculatorului (Klahr, 1966; DeMeyer și Plott, 1970; Gehrlein și Fishburn, 1976; Niemi și Weisberg, 1968). Un răspuns clar nu a fost identificat, dar s-a observat că, atunci când există un număr mare de alternative posibile și un număr mare de alegători implicați, apariția unor situații paradoxale este foarte probabilă (Johnson 1999).

Există însă și situații în care datele problemei se schimbă, și anume atunci când o parte dintre alegători au posibilitatea de a fi indiferenți, situație foarte probabilă în lumea reală (Jones, Radcliff, Taber și Timpone 1995). Posibilitatea existenței unor alegători indiferenți crește numărul rezultatelor finale posibile și reduce posibilitatea apariției

unor situații paradoxale atunci când numărul de alegători este mare (Jones, Radcliff, Taber și Timpone 1995 consideră ca acest lucru se întâmplă atunci când este vorba de sute de alegători (Johnson 1999)). Cu toate acestea posibilitatea apariției unor situații paradoxale este ridicată atunci când există persoane indiferente iar numărul de alegători este redus (Johnson 1999).

Importanța modelelor simulate

În științele sociale în general, simularea sau modelarea formală a datelor joacă rolul unui caz aparte. Spre deosebire de alte domenii ale științelor politice - teoria politică, sociologia politică, studiul relațiilor internaționale, etc – simularea nu are ca obiect de studiu un set aparte de instituții sau de fenomene politice și nici un set clar definit de probleme ale societății politice. Iar dacă acest lucru este adevărat, atunci care este domeniul sau rolul simulării?

Pentru a răspunde la această întrebare voi prezenta în cele ce urmează argumentația oferită de Paul E Johnson în lucrarea *Simulation modeling in political science* (1999). Astfel, potrivit Johnson în științele sociale în general și în științele politice în particular, există două tradiții în ceea ce privește abordările posibile ale unui fenomen sau de construire a unei teorii, altele decât simularea. În primul rând există metoda clasică a logicii informale bazată pe retorică, metodă utilizată încă de la începuturile abordării fenomenelor politice în antichitate, când teoriile erau mai degrabă ilustrate sau descrise prin pilde decât prin formule matematice sau de altă natură. Ulterior însă, amploarea informațiilor și cunoștințelor cuprinse în teoriile politice a făcut necesară apariția unor modalități de sintetizare a acestora și de exprimare a lor în mod formal.

Cea de-a doua metodă frecvent utilizată și care a dominat științele politice în a doua jumătate a secolului XX a fost reprezentată de analizele empirice. Cercetătorii din acest domeniu au încercat să construiască teorii sociale și politice pornind de la rezultatele generate de analiza datelor empirice acumulate prin sondajele de opinie. După publicarea în 1960 a lucrării "The American Voter" (Campbell, Converse, Miller, și Stokes 1960) și în 1963 a lucrării "Civic Culture" (Gabriel Almond și Sidney Verba) domeniul științelor politice a cunoscut o explozie a analizelor empirice, o dezvoltare și rafinare a metodelor de analiză a datelor culese la nivel individual. Pentru a nu pierde informație prin agregarea preferințelor individuale și pentru a nu complica explicația prin referiri la cazuri concrete s-a recurs la simularea unor părți ale fenomenului studiat (Johnson, 1999).

Privită din această perspectivă, *simularea* este o metodă de a aborda probleme complexe prin *metafore* care încorporează în ele însele propria explicație fără a necesita un bagaj de cunoștințe teoretice ample (Axelrod, 1997). Simularea completează analizele bazate pe logica informală sau pe date factuale, le face mai ușor de înțeles și de comunicat, fără însă a li se substitui, asumându-și mai degrabă un rol de analiză, interpretare și înțelegere a fenomenelor sociale prin formalizare. Transformarea unei teorii în modele formale care să reprezinte o mare cantitate de informații obligă la explicitarea asumțiilor și presupuzițiilor făcute și pune în evidență eventualele inconsistențe și neajunsuri teoretice. Transformarea teoriei în simboluri care pot fi manipulate matematic permite punerea în evidență a cauzelor și consecințelor fenomenului studiat, cauze și consecințe care nu apar întotdeauna ca fiind evidente în expunerile care fac apel la limbajul natural (Halpin 1999).

Paralel cu dezvoltarea explicațiilor fenomenelor sociale bazate pe simulări cercetătorii au atras atenția și asupra limitelor acestui tip de abordare. Cu toate acestea există și o serie de neajunsuri ale simulării, și poate cel mai mare este acela de a cădea în capcana abstractizării unor relații formale și trecerii cu vederea a unor importante aspecte teoretice. Un fenomen simulat este în același timp “mai realist” dar și “mai artificial”. Decizia de a înclina balanța într-o parte sau într-alta atunci când se pune problema de a decide care sunt avantajele simulării nu întotdeauna ușor de adoptat. (Johnson, 1999) Un model criticat pentru că este prea artificial sau prea abstract se poate argumenta că este așa pentru că abstractizarea permite reprezentarea unei clase mai largi de fenomene. Pe de altă parte dacă un model este criticat pentru că include anumite aspecte particulare ale fenomenului studiat se poate argumenta că aceste detalii sunt necesare pentru a surprinde evenimente empirice relevante. Simularea poate încorpora un număr mare de variabile în explicație, dar în multe cazuri nu poate oferi explicații ale unor asumții sau situații particulare (Bankes, 1993²).

Există o îndelungă tradiție atât a utilizării metodelor statistice cât și a simulării în științele politice, mai mult există o îndelungă tradiție a utilizării simulărilor în abordările statistice ale fenomenelor politice.

---

² Simularea unor conflicte în domeniul relațiilor internaționale, consecințele neașteptate la care pot duce astfel de simulări, prin încorporarea sau ignorarea unor detalii au atras atenția asupra limitelor acestui tip de abordare.

Simulările – poate cea mai cunoscută fiind simularea *Monte Carlo* - au fost utilizate mai ales pentru punerea în evidență a proprietăților unor noi metode statistice, estimarea unor distribuții empirice, construirea unor intervale de încredere pentru parametri estimați prin metode statistice.

Granița dintre metodele statistice și simulare nu este întotdeauna clar definită: metodele statistice sunt adesea doar cazuri particulare ale unor simulări și în același timp simulările fac apel la analize statistice pentru interpretarea fenomenelor la care se referă. Analiza statistică este prin natura ei o formă de simulare deși diferită de simulările care au fost prezentate în paragrafele precedente. Un model statistic al unei structuri de date este o simulare potrivit unor reguli clar definite a acelor date și potrivit unor premise teoretice. Există diferite modalități de a concepe relația dintre regulile unui model și datele modelate. Unii autori stabilesc doar o asociere între două sau mai multe variabile ignorând natura sau forma relației, alții modelează datele acordând o atenție particulară detaliilor legate de modul de culegere al datelor, de erorile de măsurare, de forma și distribuția datelor, dar și asumțiilor și premiselor teoretice existente cu privire la fenomenul studiat. În același timp, unele tehnici de simulare - cum este cazul experimentelor – generează informații variate și abundente care necesită tehnici statistice de analiză a datelor (Halpin, 1999).

BIBLIOGRAFIE

- Achen, C.H. and Shively. W.P. (1995) *Cross-Level Inference*, Chicago: University of Chicago Press.
- Almond, G. and Verba, S. (1963) *The Civic Culture*, Princeton: Princeton University Press.
- Arrow, K. (1951). *Social choice and individual values*. New York: Cowles Foundation and Wiley.
- Axelrod, R. (1981). *The evolution of cooperation among egoists*. *American Political Science Review*, 75, 306-318.
- Axelrod, R. (1984). *The evolution of cooperation*. London: Penguin.
- Axelrod, R. (1984). *The evolution of cooperation*. New York: Basic Books.
- Axelrod, R. (1987). *The evolution of strategies in the iterated prisoner's dilemma*, in L. Davis (Ed.), *Genetic algorithms and simulated annealing* (pp. 32-41). London: Pitman.

- Axelrod, R. (1997). The complexity of cooperation: Agent-based models of competition and collaboration. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Axelrod, R., and Hamilton, W. D. (1981). The evolution of cooperation. *Science*, 211, 1390-1395.
- Bankes, S. (1993). Exploratory modeling for policy analysis. *Operations Research*, 41(3), 435-449.
- Bartels, L.M. and Brady, H.E. (1993) "The State of Quantitative Political Methodology," in Ada Finifter (ed.), *Political Science: The State of the Discipline*. Washington, D.C.: American Political Science Association: 121-159.
- Beck, N. *Political Methodology – A Welcoming Discipline*, World Wide Web, 1999 web.polmeth.ufl.edu/papers/99/beck99.pdf
- Beck N. and Katz, N.J. (1995). What to do (and Not To Do) with Times-Series Cross-Section Data, in *American Political Science Review* 89: 634-47
- Beck. N. and Jackman, S. (1998). Beyond Linearity by Default: Generalized Additive Models, in *American Journal of Political Science* 42: 1260-88
- Binmore, K. (1998). Review of The complexity of cooperation by Robert Axelrod. *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*, 1 [On-line]. <http://www.soc.surrey.ac.uk/JASSS/III/reviewI.html>.
- Bishop, G. (1990). Issue Involvement and Responses Effects in Public Opinion Surveys, in *Public Opinion Quarterly* 54: 209-218.
- Black, D. (1958). *Theory of committees and elections*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Black, D., and Newing, R. A. (1951). *Committee decisions with complementary valuation*. Glasgow.
- Brady, H. (1991). Traits versus Issues: Factor versus Ideal Point Analysis of Candidate Thermometer Ratings, in *Political Analysis*.
- Brams, S.J and Wittman D (1981). "Nonmyopic equilibria in 2 × 2 games." in *Conflict Management and Peace Science* 6:39-62.
- Brody, C.A. (1986). Things Are Rarely black and White: Admitting Gray into the Converse Model of Attitude Stability, in *American Journal of Sociology* 92: 657-677.
- Bunn, G., and Payne, R. A. (1988). Tit-for-tat and the negotiation of nuclear arms control. *Arms Control*, 9(3), 207-233.
- Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E., and Stokes, D. E. (1960). *The American voter*. New York: John Wiley.
- Convers, J.M. and Presser, S. (1986). *Survey Question*: Beverly Hills: Sage.
- Converse P.E. (1970). Attitudes and Nonattitudes: Continuation of a Dialogue, in *The Qualitative Analysis of Social Problems*, ed. Edward R. Tufte. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Dahl, R. (1961). The Behavioral Approach in Political Science: Epitaph for a Monument to a Successful Protest in *American Political Science Review* 55: 763-72

- David, G.(1985). Quantification and Statistics in the Early Years of American Political Science, 1880-1922, *Political Methodology*, Volumul,11.
- DeMeyer, E, and Plott, C. (1970). The probability of a cyclical majority. *Econometrica*, 38, 345-354.
- Downs, A. (1957). *An economic theory of democracy*. New York: Harper.
- Feldman, S. (1989). Measuring Issue Preferences: The Problem of Response Instability, in *Political Analysis* 1: 25-60.
- Feldman, S. "What do Survey Questions Really Measure", in *The Political Methodologist*, vol. 4, no.1, web.polmeth.ufl.edu/tpm.html
- Finifter, A. (1993). (ed.), *Political Science: The State of the Discipline*. Washington, D.C.: American Political Science Association: 121-159.
- Forrester, J. W. (1973). *World dynamics*. Cambridge, MA: Wright-Allen.
- Frikson, R.S. (1979). The SRC Panel Data and Mass Political Attitudes, in *British Journal of Political Science* 9: 89-114
- Gehrlein, W. V., and Fishburn, P. C. (1976). The probability of the paradox of voting. *Journal of Economic Theory*, 13, 14-25.
- Gilbert, N., and Doran, J. (Eds.). (1994). *Simulating societies: The computer simulation of social phenomena*. London: UCL Press.
- Goodman, L. (1953). Ecological Regression and the Behavior of Individuals, in *American Sociological Review*.
- Gosnell, H. (1927). *Getting Out the Vote: An Experiment in the Stimulation of Voting*, Chicago: University of Chicago Press.
- Gremy, J. (1971). Use of computer simulation techniques in sociology. *International Social Science Journal*, 23(2), 204-218.
- Grieko, J., Powell, R., and Snidal, D. (1993). The relative gains problem for international cooperation. *American Political Science Review*, 87, 729-743.
- Guetzkow, H. S. (Ed.). (1962). *Simulation in social science: Readings..* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Guetzkow, H. S., and Bowes, A. (1957). The development of organizations in a laboratory. *Management Science*, 3, 380-402.
- Guetzkow, H. S., Kotler, P., and Schultz, R. L. (Eds.). (1972). *Simulation in social and administrative science: Overviews and case-examples*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Halpin, B. (1999). *Simulation in sociology*, *The American Behavioral Scientist*; Thousand Oaks.
- Hanneman, R. A. (1995). Simulation modeling and theoretical analysis in sociology. *Sociological Perspectives*, 38(4), 457-462.
- Hanneman, R. A., Collins, R., and Mordt, G. (1995). Discovering theory dynamics by computersimulation: Experiments on state legitimacy and imperialist capitalism. *Sociological Methodology*, 25, 1-46.
- Hanneman, R., and Patrick, S. (1997). On the uses of computer-assisted simulation modeling in the social sciences. *Sociological Research Online*, 2(2).

- Hastie, T.J. and Tibshirani, R.J. (1990). *Generalized Additive Models*, New York: Chapman and Hall.
- Hermann, C. F, and Hermann, M. G. (1967). An attempt to simulate the outbreak of World War I *American Political Science Review*, 61, 400-416 Reprinted in Guetzkow et al (1972) [http:// www.socresonline.org.uk/socresonline/2/2/5.html](http://www.socresonline.org.uk/socresonline/2/2/5.html).
- Hummon, N. P. (1990). Computer simulation in sociology. *Journal of Mathematical Sociology*, 15(2), 65-66.
- Jacobsen, C., and Vanki, T. (1996). Violating an occupational sex-stereotype: Israeli women earning engineering degrees. *Sociological Research Online*, 1(4). <http://www.socresonline.org.uk/socresonline/1/4/3.html>.
- Jacobsen, C., Bronson, R., and Vekstein, D. (1990). A strategy for testing the empirical adequacy of macro-sociological theories. *Journal of Mathematical Sociology*, 15(2), 137-148.
- Johnson, P E. (1999). Simulation modeling in political science *The American Behavioral Scientist*; Thousand Oaks; Volume: 42:1509-1530
- Johnson, P E. (1998). Rational actors versus adaptive agents: Social science implications. Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Boston.
- Johnson, P. E. (1996). Unraveling in a variety of institutional settings. *Journal of Theoretical Politics*, 8(3), 299-300.
- Jones, B., Radcliff, B., Taber, C., and Tnpone, R. (1995). Condorcet winners and the paradox of voting: Probability calculations for weak preference orders. *American Political Science Review*, 89(1), 137-144.
- Katz, J.N. and King, G. (1999). A statistical Model for Multiparty Electoral Data, in *American Political Science Review* 93: 15-33.
- Kinder, D.R. and Sanders L.M. (1990). Mimicking Political Debate with Survey Questions: The Case of Opinion on Affirmative Action for Blacks, in *Social Cognition* 8: 73-103.
- Kinder, D. "An Experimental Political Science? Yes, an Experimental Political Science", in *The Political Methodologist*, vol 4, no.1, web.polmeth.ufl.edu/tpm.html.
- King, G. (1998). *A Solution to the Ecological Inference Problem*, Princeton: Princeton University Press.
- Klahr, D. (1966). A computer simulation of the paradox of voting. *American Political Science*.
- Krosnick, J.A. and Schuman, H. (1988). Attitude Intensity, Importance, and Certainty and Susceptibility to Response Effects, in *Journal of Personality and Social Psychology* 54: 940-952
- Londregan, J. (2000). Estimating Legislators Preferred Points, in *Political Analysis* 8.
- Luce, R. D., and Raiffa, H. (1957). *Games and decisions: Introduction and critical survey*. New York: John Wiley.

- McPhee, W., and Smith, R. (1962). A model for analyzing voting systems. In W. McPhee and W. Glaser (Eds.), *Public opinion and congressional elections* (pp. 123-179). New York: Free Press.
- Milgram, S. (1974). *Obedience to Authority*, New York: Harper and Row.
- N. Gilbert and R. Conte (Eds.), *Artificial societies: The computer simulation of social life*. London: UCL Press.
- Niemi, R. G., and Weisberg, H. (1968). A mathematical solution for the probability of the paradox of voting. *Behavioral Science*, 13, 317-323.
- Norpoth, H. and Lodge, M. (1985). The Difference Between Attitudes and Nonattitudes in the Mass Public: Just Measurement?, in *American Journal of Political Science* 29: 291-307.
- Nye, J. A. (1987). The superpowers and the non-proliferation treaty. In A. Carnesale and R. N. Haas (Eds.), *Superpower arms control: Setting the record straight* (pp. 165-190). Cambridge, MA: Ballinger.
- Ogburn, W.F. and Goltra I. (1919). How Women Vote: A Study from an Election in Portland, in *Political Science Quarterly* 34: 413-33.
- Plous, S. (1985). Perceptual illusions and military realities: The nuclear arms race. *Journal of Conflict Resolution*, 29(3), 363-389.
- Riker, W. (1982). *Liberalism against populism*. San Francisco: Freeman.
- Robinson, W. S. (1950). Ecological Correlation and the Behavior of Individuals, in *American Sociological Review* 15: 351-7.
- Schnell, R. (1990). Computersimulation und theoriebildung in den sozialwissenschaften [Computer simulation and theory formulation in the social sciences]. *Kolner Zeitschrift fir Soziologie und Sozialpsychologie*, 42(1), 109-128.
- Shuman, H. and Presser, S. (1981). *Questions and Answers in Attitude Surveys. Experiments on Question Wording. Form and Context*, New York: Academic Press
- Snyder, G.H. and Diesing P. (1977). *Conflict Among Nations: Bargaining, Decision Making and System Structure in International Crises*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Tourangeau, R. and Rasinski K.A. (1988). Cognitive Processes Underlying Context Effects in Attitude Measurement, *Psychological Bulletin* 103: 299-314.
- Zagare, F. (1984) *Game Theory. Concepts and Applications*, Sage University Press
- Zaller, J. (1988). Answering Questions vs. Revealing Preferences: A Simple Theory of the Survey Responses. Paper presented at the 1988 meeting of the American Political Science Association.
- Western, B (1998). "Causal heterogeneity in Comparative Research: A Bayesian Hierarchical Approach." in *American Journal of Political Science* 42: 1233-59.

DAS NATÜRLICHE RECHT AUF EIGENTUM IN LOCKES LEHRE

DELIA CRISTINA BALABAN

ABSTRACT. The English Philosopher John Locke is not only one of the first theoreticians that wrote about the separation of the powers in the state. Locke explains also how the idea of property was developed. This paper is dealing with Locke's views regarding this idea and the historical context in which he developed this concept.

John Locke (1632-1704) war einer der wichtigsten Philosophen der Moderne. Sein Werk war für das 17. Jahrhundert fortschrittlich und liberal. Um die Politik- und Staatslehre Lockes besser zu verstehen, muß der historische Kontext bekannt sein. Locke war einer der ersten Denker Europas, der das Prinzip der Gewaltenteilung formulierte.

I. Die Lehre John Lockes im historischen Rahmen Englands im 17. Jahrhundert

Anfang des 17. Jahrhunderts regierte in England die Dynastie der Stuarts. In der Regierungszeit Jakobs I. (1603-1625) und Karls I. (1625-1649) hat sich der Konflikt zwischen den beiden Mächten, dem Königtum und dem Parlament verschärft. Jakob I. hatte eine absolutistische Orientierung und wollte 1609¹ die Zustimmung des Parlaments zu einer drastischen Steuererhöhung. Das Parlament stimmte nicht zu, woraufhin der König das Parlament 1611² auflöste. Das Land befand sich in einer schlechten wirtschaftlichen Lage. 1621³ wurde der König gezwungen, das Parlament einzuberufen, aber im selben Jahr löste er es wieder auf. Karl I. übte eine noch absolutistische Art und Weise der Macht aus. Weil er seine zollpolitischen und kirchenpolitischen Ziele nicht in Zusammenarbeit mit dem Parlament erreichen konnte, war die notwendige Maßnahme aus der Sicht des Königs, eine weitere Auflösung

---

¹ Meyer, Rolf: Eigentum, Repräsentation und Gewaltenteilung in der politischen Theorie von John Locke, Seite 6.

² Ebenda 1, Seite 6.

³ Ebenda 1, Seite 6.

des Parlamentes im Jahre 1629⁴. Da Karl I. die Schottische Kirche der Anglikanischen anschließen wollte und wußte, dass gegen die Proteste der Schotten finanzielle Mittel notwendig waren, benötigte er die Zustimmung des Parlaments. Das Parlament (bekannt unter dem Namen *Long Parliament*) war mit vielen Veränderungen und Unterbrechungen zwischen 1640 und 1660 tätig und hatte eine starke anti-monarchistische Orientierung. Auf Grund der Proteste mußte Karl 1642⁵ London verlassen und von Oxford aus weiter regieren.

Im November 1641 brachten die katholisch-irischen Lords einen Aufstand in Gang. Die Puritaner, schottische Presbyterianer, sowie auch ein Großteil des Londoner Bürgertums waren dagegen. Für sie waren der Anglikanismus und der Papismus gleichgesetzt weshalb sie die Absetzung der anglikanischen Bischöfe verlangten. Es folgte ein Bürgerkrieg (1642-1648)⁶ zwischen der Krone (sog. Kavalieren) und dem Parlament (sog. Roudheads). Das Parlament versuchte die schlechte Beziehungen mit dem König durch religiöse Widersprüche zu begründen. Die Führung des neuen Parlamentsheeres erfolgte durch den Independenten Oliver Cromwell (1599-1658).⁷ Mit seiner „*gottseligen Eisenseiten*“⁸ überzeugte er einige Elitengruppe der Puritaner ihm zu folgen. Im Jahre 1646 kapitulierte auch Oxford als letzter royalistischer Stützpunkt. Aus religiösen, wie auch aus wirtschaftlichen Gründen folgten Unruhen auf der britischen Halbinsel. Cromwell hatte das Parlament von Feinden des Heeres „gereinigt“ und der König Karl I. unter Anklage gestellt. Letzterer wurde am 30. Juni 1649 nach einem Prozeß hingerichtet. Die Macht des von Cromwell geführten Parlaments wurde mit Unterstützung der Armee gefestigt. Dieses Parlament vertrat sehr stark die ökonomisch expansionistische Interessen des Londoner Großbürgertums. Die irischen Katholiken und die royalistische Protestanten hatte einen Schlag gegen die von Cromwell geführte Republik geplant, die aber von Cromwells Armee mit der Invasion im August 1649 verhindert wurde. Im September 1651 gewann Cromwells Armee auch den Schlag gegen die Schotten. Der „*Act of Navigation*“ der im Januar 1652⁹ vom Parlament verabschiedet wurde, der nur englischen Schiffe erlaubte, Waren nach England zu transportieren, war der Grund

---

⁴Ebenda 1, Seite 7.

⁵Ebenda 1, Seite 9.

⁶Ebenda 1, Seite 9.

⁷Ebenda 1, Seite 9.

⁸Ebenda 1, Seite 9

⁹Ebenda 1, Seite 11.

für einen Krieg mit Holland (1652-1654). Die Beziehungen zwischen Parlament und Armee wurden immer gespannter. Am 20. April 1653 wurde das Parlament von einem Trupp Soldaten auseinandergetrieben und der Staatsrat wurde aufgelöst.

Im Dezember 1653 wurde Cromwell schließlich zum Lord Protector Englands, die oberste Zivilgewalt in einer monarchenähnlichen Stellung. In dieser diktatorischen Position hatte Cromwell außenpolitische Erfolge, wie z. B. den Frieden mit Holland. Die innenpolitische Situation blieb jedoch problematisch. Er starb im Jahre 1658 woraufhin sein Sohn Richard durch den General Monk die Rückkehr der Monarchie vermittelte.

Ein neues Parlament wurde Anfang des Jahres 1660 gewählt. Nach der *Deklaration von Breda* (4. Mai 1660),¹⁰ in dem Karl II. versprach sich nach dem Vorschlägen des Parlaments zu richten bzw. die Kompetenzen des Parlaments beträchtlich zu erweitern, konnte er, der Nachfolger Karls I., den Thron Englands besteigen. Die Restauration der Stuarts (1660-1688)¹¹ war für England keine ruhige Zeit gewesen. Zwei neue Kriege mit Holland fanden zwischen 1664 und 1667, sowie zwischen 1672 und 1674 statt. Ashley, der spätere erste Lord Shaftesbury, Mitglied des königlichen Rats (*Cabal ministerium*) war in dieser Zeitspanne eine der wichtigsten Staatspersonen, die Lockes Leben und Werk beeinflussten. 1685 starb Karl II.¹² zum Nachfolger wurde sein katholischer Bruder Jakob II. In der selbe Zeitspanne hatte das Parlament durch den *Corpus Amendament Act* von 1679¹³ entschieden, dass für eine Inhaftierung die länger als drei Tagen dauerte eine richterliche Entscheidung notwendig war. In diese Zeit bekamen die beide parlamentarische Gruppen die Namen *Whigs* und *Tories*. Lord Shaftesbury war der Führer der Whigs und die Person dessen Wahlstrategie ein modernen Charakter gebracht hatte. Wegen seine Pläne Herzog Jakob von Monmouth als Thronfolger gegen der Wille der Regierung zu installieren, wurde Lord Shaftesbury inhaftiert aber nach dem Prozeß freigesprochen. Es zog nach Holland wo er 1683 starb.

Karl II. wollte wie andere Mitglieder der Stuart-Dynastie auf dem Thron Englands auch, Steuern von der Bevölkerung erheben, ohne die Zustimmung des Parlaments einzuholen. Diese geschichtlichen Ereignisse beeinflussten Lockes Konzept über das Eigentum. Die

---

¹⁰Ebenda 1, Seite 13.

¹¹Ebenda 1, Seite 15.

¹²Ebenda 1, Seite 20.

¹³Ebenda 1, Seite 18.

Verteidigung des individuellen Eigentums sollte in erster Linie gegenüber dem Willen des Monarchen erfolgen. Das von Locke entwickelte Konzept war ein großer Schritt in Richtung eines neuen Begriff Eigentum, entfernt von der mittelalterlichen Art und Weise das Eigentum zu definieren. In Mittelalter war der Wille des Monarchen stärker als die Eigentumsrechte des Individuums. Der Monarch konnte die Steuer erheben und oder auch die Menschen, die unter seine Herrschaft waren, enteignen.

König Jakob II. hat offen wie auch versteckt eine Rekatholisierungspolitik verfolgt. Unter anderen setzte er fast die Hälfte der Tory-Friedensrichter ab und ernannte zahlreiche katholische Amtsträger. Das hat dazu beigetragen dass beide Whings wie auch Thorsys Englands gegen ihm waren. Im Juni 1688 gebar die Königin Beatrix einen Sohn. Nun bestand die Gefahr, auf Dauer eine katholische Dynastie auf dem englischen Thron zu haben. Im England der damaligen Zeit, wo die Mehrheit des Bürgertums Londons wie auch eine große Zahl der Parlamentarier Protestanten waren würde ein katholisches König die Widersprüche zwischen dem Parlament und dem Königtum verstärken. Ein katholischer König hätte die Beziehungen mit Frankreich aus auch religiösem Grunde verbessern, können was dazu hätte führen können, die absolutistische Position des Monarchen in England nach dem französischen Muster zu unterstützen. Um das zu verhindern, brachten frühere *Whigs* und *Tories* die Königin Mary, die älteste Tochter Jakobs und ihren Gemahl, Wilhelm III. von Oranien, 1688¹⁴ auf den Thron. Während Jakob II. nach auf dem Thron Englands war, wollte Wilhelm England eine gemeinsame Koalition gegen Frankreich schließen. Mit der Unterstützung von *Thorsys* und *Whigs* und mit einer gewaltige Flotte kam er nach England. Jakob II. floh nach Frankreich. Der Abschied der *Bill of Rights* 1689 als konstitutionelle Grundlage war eines der wichtigsten Ereignisse der *Glorious Revolution*. Dementsprechend konnten künftig Gesetze mit der Bedingung einer gemeinsamen Zustimmung von König und beiden Teilen des Parlaments, den Lords und den Commons, erlassen werden.

Die Herkunft Lockes als Angehöriger einer puritanischen Familie, die aus einem fortschrittlichen Teil des englischen Bürgertums stammte hat sein Werk eindeutig beeinflusst. Zur Zeit des Beginns der Restauration der Stuarts schrieb Locke sein erstes politisches Pamphlet. 1662 wurde

---

¹⁴Ebenda 1, Seite 21.

Locke Dozent für Rhetorik in Oxford und später Zensor für Moralphilosophie. 1683, nach dem Tod von Lord Shaftesbury, zog Locke nach Holland ins Exil. Dort schrieb er einen Teil seines Werks. Die wichtigsten Veröffentlichungen Lockes sind die *Two Treatises of Government*; die erste Abhandlung war eher eine Kritik an Filmers Lehre¹⁵ aus dessen Buch *Patriarchia, or the Natural Power of Kings*¹⁶ gewidmet, der die Meinung vertritt, dass der Staat eine unmittelbare göttliche Stiftung sei, dessen notwendige Spitze *jure divino* einen auf Adam, der erster Mensch aus dem Bibel zurückführbaren Titel habe. In *The Second Treatise* übte Locke Kritik an Hobbes und dessen Werk *Leviathan*. Weder der Name Hobbes oder der Titel seines Werkes wurden in Lockes zweiter Abhandlung über die Regierung erwähnt. *The Second Treatise* wurde nach der *Glorious Revolution* veröffentlicht und entsprach Lockes Hoffnung, dass die englische Gesellschaft sich dadurch verbessern würde. Es war gleichzeitig eine Kritik an Hobbes Theorie über die Rolle des Monarchen.¹⁷

II. Wichtige Aspekte der Politischen- und Staatstheorie John Lockes

a) Der Naturstand

Für Locke befindet sich der Mensch vor der Bildung eines politischen Körpers im Naturstand. Der Naturstand ist für Locke ein Zustand der vollkommenen Freiheit und Gleichheit, in dem kein Mensch andere Kreaturen nicht vernichten durfte (mit wenigen Ausnahmen).¹⁸ Niemand kann mehr Macht übertragen als er selber besitzt. Deswegen kann z. B. kein Sklavenverhältnis zustande kommen. Die Menschen im Naturstand haben die Freiheit, ihre Handlungen so zu regeln wie sie wollen und über ihren Besitz zu verfügen, ohne vom Willen der anderen abhängig zu sein. Lockes Meinung nach und das entsprach der christlich beeinflussten philosophischen Lehre seiner Zeit, sind alle Menschen Eigentum Gottes, der sie geschaffen hat. Dieses natürliche Gesetz verpflichtet jeden Menschen, keinen anderen an dessen Leben, Besitz, Gesundheit oder Freiheit zu schaden, da auch dieser die Schöpfung Gottes ist.

---

¹⁵ Walter Euchner, John Locke, zur Einführung, Seite 71.

¹⁶ Ebenda 1, Seite 38.

¹⁷ Ebenda 15, Seite 69-70.

¹⁸ John Locke, *Second Treatise*, student edition, § 4/87.

Der Naturzustand der Menschheit ist für Locke kein perfektes und harmonisches Zusammenleben, sondern eine Mischform ungesicherten Frieden, wo der Krieg eine Rolle spielt. Locke und Hobbes haben ihre politischen Theorien auf dem Selbsterhaltungsprinzip aufgebaut.¹⁹ Der ursprüngliche Naturzustand des Menschen dient dazu, die gegenwärtige Entwicklung des Rechtssystems aufzubauen.

b) Freiheit und Gleichheit

Freiheit und Gleichheit sind zentrale Begriffe in Lockes politischer Theorie: „*Die starke Abhängigkeit der Begriffe Freiheit und Gleichheit drückt Locke dadurch aus, dass er sie in unmittelbarem Zusammenhang direkt hintereinander definiert.*“²⁰ Die Menschen im Naturzustand haben das Recht auf Freiheit und Gleichheit. Die Gleichheit bezieht sich auf Rechte, nicht auf Besitz, und damit ist auch keine Gleichheit der Macht vorhanden. Die beide Begriffe sind stark von einander abhängig. Im Naturzustand bedeutet Gleichheit, dass kein Mensch mehr Rechte hat als die anderen Menschen, weil er demselben natürlichen Gesetz unterworfen ist. Freiheit bedeutet, dass niemand den anderen an der Ausübung seiner Rechte hindern kann.

c) Der Begriff Eigentum

Im Kapitel V des Buches *Second Treatise* beschreibt Locke einen der zentralen Begriffe seiner Theorie: das Eigentum. Dieses Kapitel scheint unabhängig und nicht sehr stark mit den anderen in Verbindung zu stehen. Das Eigentum bezieht sich auf die eigene Person wie auch auf Sachen. Es gibt mehrere Definitionen von Eigentum bei Locke. Im allgemeinsten Sinne ist *Property* für den Menschen: „*his Life, Liberty and Estate.*“²¹ Eine andere Definition beschreibt *Property* im Sinne von materiellem Besitz: „*which Men have in their Persons as well as Goods.*“²² Das Eigentum als Teil der Triade Freiheit, Gleichheit und Eigentum gibt eine andere Definition von *Property* als Kollektivausdruck, der die obersten subjektiven Rechte des Menschen wie etwa das Recht auf Leben und Freiheit bezeichnet: „*And, is not without reason, that he seeks out, and is willing to joyn in Society with others who are already*

---

¹⁹Ebenda 15, Seite 50.

²⁰Ebenda 15, Seite 45.

²¹ Ebenda 18, § 187.

²²Ebenda 18, § 173.

*united or have a mind to unite for the mutual Preservation of their Lives, Liberties and Estates, which I call by the general name, Property.*²³ Es gibt in den beiden *Treatises* mehrere ähnliche Begriffe wie z. B. *Possession* oder *Estate*.

Locke schlug für Eigentumsdelikte eine harte Bestrafung bzw. die Todesstrafe vor. In seiner Theorie ist Privateigentum als Voraussetzung von Selbsterhaltung und Freiheit verstanden. Als Konsequenz ist der Anspruch auf Leben und Freiheit mit dem Anspruch auf Eigentum gleichzusetzen.²⁴ Es gab Autoren, die behaupten, dass es kein Recht auf das Eigentum im Naturzustand gebe. Hugo Grotius (1583-1645) und Samuel Pufendorf (1632-1699) sprechen über ein Selbsterhaltungsrecht des Menschen und damit von einem Recht auf Aneignung von Lebensmitteln zu sofortiger Bedürfnisbefriedigung²⁵. Dadurch wurde das Recht auf Eigentum später in der politischen Gesellschaft verankert und durch Vertrag geschaffen. Für Locke hat die politische Gesellschaft die Rolle, das Eigentum zu schützen. Locke zufolge lag die große Grundlage des Eigentums im Menschen selbst²⁶.

Es gibt zwei Wege, den Eigentumsbegriff Lockes zu verstehen. Erstens es gibt viele Gründe, warum die Gesellschaft als ein Rechtssystem die Eigentumsrechte schützt. Einer dieser Gründe ist, dass jeder Erwachsene ein natürliches Recht auf Eigentum hat. Der zweite Weg, das Eigentumskonzept von Locke zu verstehen ist, dass das Individuum ein natürliches Recht auf Eigentum erschaffen kann ohne sich auf irgend ein System des positiven Gesetzes zu beziehen. Die Idee, die dahinter stand, ist, dass durch Arbeit Produkte hergestellt wurden, die danach den Menschen gehören die sie geschaffen haben.²⁷

In Lockes Auffassung dürfen die Eigentümer ihr Eigentum nicht vernichten. Die Begründung dafür: „*Nothing was made by God for man to spoil or destroy*“.²⁸ Die Ausnahme ist natürlich der Verbrauch.

Ein großes Problem in Lockes Theorie ist die Entfremdung. Weil das Eigentumsrecht für Locke ein natürliches Recht, in dem Naturzustand der Menschheit ist, ist die Entfremdung des Eigentums nicht möglich. Die Einführung der Zivilgesellschaft hat damit auch das

---

²³Ebenda 18, § 123.

²⁴Ebenda 15, Seite 52.

²⁵Ebenda 15, Seite 72.

²⁶ Ebenda 18, § 44.

²⁷ D. A. Lloyd Thomas, Locke on Government, Seite 93-94.

²⁸Ebenda 18, § 31.

Recht, eine neue Ordnung des Eigentums zu schaffen. Ab diesem Zeitpunkt sind es nicht nur die Besitzer, die über ihr Eigentum bestimmen können, sondern auch der Staat. Diese Einmischung des Staates soll Lockes Meinung nach sehr gering und stark geregelt sein.

Zum Recht auf Nachlaß äußert sich Locke bereits in dem *First Treatise*. Alle Kinder haben das Recht, das Eigentum der Eltern zu erben. Das ergibt sich aus dem Konzept des Eigentums als Naturrecht. Keines der Kinder hat ein Sonderrecht, alle sind gleichberechtigt.²⁹

In den zwei unterschiedlichen Phasen des Naturzustands, vor und nach der Einführung des Geldes, hat das Eigentum einen anderen Stellenwert in der Gesellschaft.

d) Die Geldwirtschaft und das Eigentum

Eine Referenz an die Vorstellung der spirituellen Ordnung in Lockes Zeit könnte für Mißverständnisse sorgen, da der englische Philosoph meinte, dass die Menschen in ihrem Naturzustand keinen Besitz haben, da ihnen die Welt gemeinsam mit den Tieren von Gott gegeben wurde. In diesem Zusammenhang wurde das Wort Eigentum im Sinne von Besitz benutzt. Der gemeinsame Besitz ist aber kein bestimmter Besitz. Kein individuelles Eigentum war zu diesem Zeitpunkt des Naturzustandes möglich, weil dies die Zustimmung der ganzen Menschheit verlangte, denn die Erde war von Gott an den Menschen gegeben. Locke sprach nicht von einem *equal joint ownership*, sondern es ging mehr um ein *Right of access*³⁰: „*God gave the world to men in common... He gave it to use of the industrious and rational (and labour was to be his title to it); not to the fancy or covetousness of the quarrelsome and contentious.*“³¹

Am Anfang des Naturzustandes, vor der Einführung des Geldes, besitze der Mensch nicht mehr als seinen Körper, seine Sinne und seine Fähigkeiten. Die Erde wurde von Gott als Gemeineigentum den Menschen gegeben. Diese Art von Eigentum wäre eine kaum taugliche Rechtsform. Die Prinzipien von Lockes Aneignungstheorie sind in vollem Umfang nur im Naturzustand zu finden. Der Mensch hat sich durch Arbeit die Naturprodukte als Eigentum zugeeignet. Die Arbeit spielt eine wichtige Rolle für die Entwicklung des Eigentums. Der

---

²⁹ D. A. Lloyd Thomas, *Locke on Government*, Seite 96.

³⁰ Ebenda 29, Seite 99.

³¹ Ebenda 18, student edition §34.

Zusammenhang zwischen Arbeit und Eigentum ist für Lockes Lehre das sogenannte *labour-mixing argument*³². Sogar die Arbeit ist das Eigentum der Menschen. Und jeder Mensch besitzt sich selber (*every man has ownership rights over himself*).³³ Dementsprechend kam jede Person ihre Tätigkeiten kontrollieren und die Produkte ihrer Arbeit besitzen. Locke behauptet aber nicht, dass allgemein das Recht auf Eigentum proportional ist mit der Arbeit, die geleistet wurde. Jeder Mensch hat das Recht auf Erhaltung seines Lebens. Die Arbeit ist wesentlicher Bestandteil des menschlichen Lebens und hat eine moralphilosophische Bedeutung³⁴. Der Wert der Dinge beruhte auf Arbeit.³⁵

In der ersten Phase des Naturzustandes hat kein Mensch mehr Eigentum gehabt als er bräuchte, so gab es Locke zufolge genügend Eigentum für alle. Natürliche Grenzen der individuellen Aneignung ließen große Besitztümer nicht zu.³⁶

Weil der Mensch mehr Eigentum durch Arbeit erworben hat, bekamen die Wertmesser und Tauschmittel wie z. B. das Geld eine große Bedeutung. Der Wert einer Ware wurde dadurch nicht mehr von dem Wert der Arbeit, sondern von Angebot und Nachfrage bestimmt. Die Einführung des Geldes brachte dramatische Veränderungen in der Gesellschaft mit sich, die Gelderfindung „*ist die Voraussetzung der Erzeugung des gesellschaftlichen Reichtums*“.³⁷ Die Einschränkungen der ersten Phase des Naturzustandes wurde durch die Einführung des Geldes überwunden. In dieser Phase verfügen die Menschen über Lebensunterhalt nicht mehr, haben aber das Recht, sich Boden und Früchte anzueignen.³⁸ Dennoch postuliert Locke im *First Treatise* das Recht auf das Existenzminimum und damit das Sozialprinzip in seinen Verfassungsentwurf.³⁹ Seine Idee, dass der Eigennutz des Einzelnen zur Quelle der Wohlfahrt eines Volkes wird, ist eindeutig eine liberale Idee. Sein Konzept über den Markt sieht Adam Smiths Idee über den Markt voraus. Die Summe aller Wertsteigungen brachte der Menschheit

---

³²Ebenda 29, Seite 107.

³³Ebenda 29, Seite 107.

³⁴ Locke kam aus eine puritanische Familie.

³⁵Ebenda 18, § 95.

³⁶ Ebenda 15, Seite 58.

³⁷ Walter Euchner, John Locke, zur Einführung, Seite 93.

³⁸Ebenda 15, Seite 62.

³⁹Ebenda 15, Seite 63.

durch eine intensive Verarbeitung von Boden und Naturschätze einen Überfluß an Gütern ein. Wer gut wirtschaftete, konnte großes Eigentum besitzen. Die Menschen haben laut Locke bei der Einführung des Geldes nicht protestiert, was heißt, dass sie zugestimmt haben. Eine ungleiche Verteilung von Land und Kapital entstand. Das Wirtschaftspotential konnte sich in dem Naturzustand der Gesellschaft nicht entwickeln. Immer wieder kam es zu Konflikten.

e) Der Sozialvertrag

Bereits in antiker Zeit haben sich die Denker mit der Idee eines Sozialvertrags beschäftigt. Die neuzeitlichen Denker haben den Sozialvertrag als „*Konzept der Überwindung eines Naturstandes durch wechselseitigen Vertrag, um die pazifizierenden und zivilisatorischen Vorteile der politischen Herrschaft erlangen zu können*“,⁴⁰ beschrieben. Locke ist einer der ersten Autoren, die das Mehrheitsprinzip als unerlässlich für den Zusammenhalt eines freiheitlichen Gemeinwesens bezeichnen. Der Grund, der hinter den Sozialvertrag steht, ist „*the mutual Preservation of their Lives, Liberties and Estates, which I call by the general Name Property*“.⁴¹ Die Gründung des politischen Gemeinwesens kann nur durch freiwillige Zustimmung ihrer Mitglieder erfolgen. Die Aufgabe der bürgerlichen Gesellschaft besteht darin, die Rechte und Pflichten den Mitgliedern erkennbar zu machen und diese durchzusetzen. Die politische Gesellschaft hat eine Sicherheitsfunktion. „*The Reason why Men enter into Society, is the preservation of their Property; and the end why they chose and authorise a Legislative, is, that there may be Laws made, and Rules set as Guards and fences to the Properties of all the members of the Society, to limit the power, and moderate the Dominion of every Part and Member of the Society*“.⁴²

Nach der Entwicklung der politischen Gesellschaft bleibt das Recht auf Eigentum ein Naturrecht des Individuums und hat deshalb Vorrang. Der Monarch darf ohne die Zustimmung des Parlaments keine Steuer erhöhen. Das Parlament ist eine demokratisch gewählte Institution und kann deswegen die Rechte des einzelnen Individuums bzw. das Recht auf Eigentum verteidigen.

---

⁴⁰Ebenda 15, Seite 79.

⁴¹Ebenda 18, § 123.

⁴²Ebenda 18, § 222.

f) Der Verfassungsentwurf

Die Grundlagen Lockes Verfassungsentwurfs sind als Ordnungsstrukturen eines Gemeinwesens respektive Staates gesehen. Der Mehrheitsbeschluß, die Repräsentation und die Gewaltenteilung sind für Locke wichtige Grundsteine einer Verfassung.

g) Die Gewaltenteilung

Wenn man den historischen Kontext, im dem Locke gelebt hat und der in Kapitel I dieser Arbeit dargestellt wurde, berücksichtigt, kann man verstehen, warum für Locke die Theorie der Gewaltenteilung so wichtig ist. Das Bild von der Natur des Menschen ist für Locke nicht so schlecht wie für Hobbes, aber dennoch sagt er *“it may be too great a temptation to human frailty apt to grasp at Power, for the same Persons who have the Power of making the Laws, to have also in their hands the power to execute them, whereby they may exempt themselves from Obedience to the Laws they make, and suit the Law, both in its making and execution.”*⁴³ Die Auseinandersetzungen zwischen dem König und dem Parlament, die Locke in seiner Zeit miterlebt hatte, haben ihn überzeugt, dass nicht nur der Monarch die Gewalt mißbrauchen konnte, sondern auch das Parlament. Das war die Logik, die hinter der Idee der Gewaltenteilung in Lockes Lehre stand.⁴⁴

Im eigentlichen Sinn des Wortes hat für Locke nur eine souveräne Gewalt die wichtigste Bedeutung, nämlich die Gewalt des Volkes. Sie ist die gesetzgebende Gewalt, die vom Volk abgerufen oder geändert werden könnte. In John Lockes Lehre wird die Einheit der Staatsgewalt eingeläutet.

III. Schlußbetrachtung und Kritik an Lockes Theorie

Locke zufolge gibt es allgemeine Prinzipien, denen das Recht auf Eigentum in einer Zivilgesellschaft folgen muß:

„ 1. *Property relations must be arranged so as to provide good incentives for the industrious to labour and produce the things necessary for the sustaining of human life.*

2. *Property relations must be so arranged as to allow for the able-bodied to make a livelihood out of their own industry.*

---

⁴³Ebenda 18, § 143.

⁴⁴Ebenda 18, § 143.

*3. Property relations must be so arranged that those who are unable to support themselves have an appropriate claim, against another person or persons who can support them. Thus, those who are needy through no fault of their own have a claim against the surplus of the well-off, and children have a claim to substance against their parents until they are able to support themselves.*⁴⁵

Die übrige Kritik an Lockes Theorie ist, dass es in der Tat keine natürliche Rechte gibt. Eine andere Version der Kritik wäre, dass es manche natürliche Rechte wie Z. B. das Recht auf Leben und Freiheit gibt aber das Recht auf Eigentum gehört nicht dazu. Die Menschen sind ohne Eigentum geboren. Das Eigentumsrecht ist eher durch Vertrag bestimmt als ein natürliches Recht. Für Locke gehört das Eigentumsrecht in die Verfassung und sollte nicht von einem normalen Gesetz bestimmt werden.

Lockes zufolge sind alle Menschen Eigentum Gottes, der sie geschaffen hat. Dieses natürliche Gesetz verpflichtet jeden Menschen, keinen anderen an dessen Leben, Besitz, Gesundheit oder Freiheit zu schaden, da auch dieser die Schöpfung Gottes ist. Natürlich hat diese Argumentation keine Bedeutung für die nicht gläubigen Menschen. Es könnte in dem Naturstand des Menschen so etwas wie Stämme, die nicht an Gott geglaubt haben, gegeben haben.

Dass die Arbeit Eigentum des Menschen ist, kann dazu dienen, eine Art Begründung für das geistige Eigentum, wenn es dadurch die Arbeit die dahinter stand. In vielen Fällen ist der physikalische Teil des geistigen Eigentums nicht zu erkennen, aber die Arbeit, die dahinter stand, ist vielleicht leichter zu erkennen. C. B. Macpherson ist der Meinung, dass Locke bereits im Naturzustand Lohnarbeitsverhältnisse, die für eine bereits entfaltete bürgerlich - kapitalistische Gesellschaft typisch sind, unterstellte. Die Menschen, die nicht in der Lage waren zu arbeiten, würden von der Überproduktion der anderen Menschen versorgt.

Trotz der Kritik am Eigentumskonzept Lockes, ob es ein natürliches Recht auf Eigentum gibt oder nicht, ist die Lehre Lockes für die Entwicklung der westeuropäischen Theorie über den Begriff Eigentum sehr wichtig. Vielleicht hatte Lockes religiöse Zugehörigkeit als Mitglied einer Puritanischen Familie eine Rolle gespielt in seiner

---

⁴⁵Ebenda 29, Seite 118.

individualistischen Auffassung. Wenn wir an Max Webers Buch *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* denken, kann diese Hypothese bestätigt werden. In der protestantische Lehre war das Leben auf die Erde religiös wichtiger als in der katholische bzw. orthodoxe Lehre. Für die Protestanten ist die Arbeit eine Art Mission auf die Erde. Das hat dazu beigetragen, dass in der modernen Zeit in den Regionen Europas mit einer Mehrheit von Einwohner protestantische Religion eine starke wirtschaftliche Entwicklung war zu beobachten.

Es ist eindeutig, dass Locke das Eigentumsrecht vor dem willkürlichen Willen des Monarchen schützen wollte und deswegen ist Lockes Theorie in dem historischen Kontext zu interpretieren.

LITERATUR

Euchner, Walter: John Locke, zur Einführung, Junius Verlag, Hamburg, 1996.

Locke, John: *Second Treatise*, student edition, 1998.

Meyer, Rolf: *Eigentum, Repräsentation und Gewaltenteilung in der politischen Theorie von John Locke*, Peter Lang, Frankfurt (Main), 1991.

Thomas, D. A. Lloyd: *Locke on Government*, Routledge, London/New York, 1995.

RECENZIE - BOOK REVIEW

Din nou despre Relații internaționale și studierea lor.

Eseu recenzie pe marginea cărții *Relații internaționale. Școli, curente, gânditori*, Martin Griffiths, Ed. Ziu, București 2003

Relațiile internaționale ca domeniu de studiu s-au dezvoltat foarte încet în mediile universitare românești de după 1989, chiar și prin comparație cu alte domenii ale Științelor Politice precum teoria politică sau sociologia politică. După cum remarcam și în altă parte,¹ în 2003 este încă inadecvat a vorbi despre o comunitate academică a Relațiilor internaționale. Există câțiva specialiști mai vechi în domeniu, cu acces la literatură profesională autentică și care au publicat, în consecința acestei conectări cu lumea Relațiilor internaționale (academică, dar și cea politică).² Există mai apoi o generație instruită preponderent după 1989,³ mulți cu studii postuniversitare în țările occidentale și care încearcă să construiască o ofertă originală de articole, studii, cercetări, în domeniul de interes aici, fără a avea însă rezultate semnificative în sensul vizibilității, al inițierii de debateri profesionale cuprinzătoare sau al coagulării unei comunități academice. Este totuși de remarcat faptul că numărul facultăților de Științe politice a sporit considerabil în ultimii ani și, inevitabil, numărul celor care predau, respectiv studiază Relațiile internaționale. Cu toate acestea, structurarea comunității, demararea circulației publicațiilor și ideilor încă

întârzie. Nu vom intra aici într-o analiză de profunzime a cauzelor acestei lipse de vizibilitate, vom reitera doar ideea că, în mare măsură, starea de fapt este cauzată de un izolaționism al autorilor, reali și potențiali, în micro-cercurile lor profesionale și, legat de aceasta, de absența unor publicații, edituri și colecții de notorietate.

Pe acest fundal nu neapărat pesimist, dar „rarefiat”,⁴ publicarea cărții lui Martin Griffiths *Relații internaționale. Școli, curente, gânditori* (în original *Fifty Key Thinkers in International Relations*) la editura Ziu reprezintă un pas important în popularizarea domeniului pentru publicul românesc interesat dar și o posibilă cale pentru coagularea comunității de specialitate. Cred că există așa dar condițiile, iar recenzia de față, ca și o bună parte din activitatea de cercetare și predare, își dorește să contribuie, păstrând proporțiile, la asigurarea nu doar a condițiilor, ci și a condițiilor de apariție a unei comunități academice a Relațiilor internaționale desigur, cu diversitatea de opinii și polemicile inerente. Cărtă lui Martin Griffiths se înscrie în disciplina Teoriei relațiilor internaționale, dar are tangențe clare cu Sociologia relațiilor internaționale și cu Teorii

ale naționalismului. Marile școli sau curente de gândire ordonează și împărțirea cărții, astfel că avem tratate distinct: Realismul, Liberalismul, Teoriile critice/radicale, Teoria societății internaționale, Organizarea internațională, Postmodernismul, Feminismul și studiul relațiilor internaționale, Sociologie istorică/teorii privind statul și în final, Teoriile despre națiune.

În cadrul fiecărei părți astfel constituite, sunt tratați autorii pe care Martin Griffiths i-a considerat cei mai importanți, în ordine alfabetică. Pentru alcătuirea unei imagini cât mai fidele cărții și de asemenea, pentru cititorii interesați în domeniu, dar care nu au avut acces încă la volumul recenzat aici, consider utilă enumerarea autorilor prezentați sub auspiciile fiecărui curent teoretic. Realismul, nu întâmplător probabil prima școală prezentată, îi reunește pe: Raymond Aron, Edward Hallet Carr, Robert Gilpin, John Hertz, George Kennan, Henry Kissinger, Stephen Krasner, Hans Morgenthau, Susan Strange și, desigur, fondatorul realismului structural sau neorealismului, Kenneth Waltz. Urmează partenerul de polemică, în supra-uzitata împărțire pe paradigme și dezbateri,⁵ Liberalismul, unde Griffiths rezumă ideile lui Norman Angell, Charles Beitz, Michael Doyle, Francis Fukuyama, David Held, John Hobson, Stanley Hoffmann, Richard Rosecrance, Woodrow Wilson și Alfred Zimmern. Teoriile critice/radicale îi reunesc pe John Burton, Robert Cox, Richard A. Falk, Andre Gunder Frank, Johan Galtung, Vladimir I. Lenin și Andrew Linklater. Următoarea școală identificată de Griffiths este Teoria societății internaționale, unde cititorii pot parcurge sinteza contribuțiilor din domeniu ale lui Hedley Bull, Terry Nardin, John Vincent, Michael Walzer și Martin Wight. Organi-

zarea internațională este prezentată distinct de partea precedentă, a societății internaționale, iar aici sunt analizați autori precum Karl Deutsch, Ernst Haas, Robert Keohane, David Mitranyi, John Ruggie și Alexander Wendt. Mult dezbătutul curent al Postmodernismului este reprezentat, în Relațiile internaționale, prin cei doi autori pe care Martin Griffiths îi consideră implicit cei mai importanți, anume Richard Ashley și Robert B. J. Walker. Tratarea Postmodernismului este urmată de contribuțiile feministe la studierea Relațiilor internaționale, prin trei nume sonore într-adevăr pentru cei care sunt familiarizați câte puțin cu subdomeniul studiilor de gen, Jean Bethke Elshtain, Cynthia Enloe și J. Ann Tickner. Sociologia istorică/teoriile privind statul sunt reprezentate prin Anthony Giddens, Michael Mann, Charles Tilly și Immanuel Wallerstein, iar Teoriile despre națiune, ultima parte, analizează lucrările lui Benedict Anderson, Ernest Gellner și Anthony Smith.

Datorită numărului mare de autori și lucrări care stă la baza cărții lui Martin Griffiths, această recenzie nu poate urma calea obișnuită, aceea de a revizui pe scurt argumentul cărții. Ar fi foarte dificil, dacă nu imposibil sau chiar periculos de succint, să încercăm aici a rezuma prezentarea celor cincizeci de autori, care în sine este o sinteză cât se poate de concisă. Vom încerca tocmai de aceea să extragem tipul de aspecte pe care Martin Griffiths le-a evidențiat în prezentarea autorilor, construind ca rezultat o fișă a fiecăruia. Avem așadar cincizeci de fișe de autori, completate la deschiderea fiecărei părți noi de câteva cuvinte despre școala sau curentul aferent acelei părți. Cititorii vor găsi câteva date biografice reprezentative despre autori, urmate de sinteza contribuției la studiul Relațiilor internaționale, cu

accente comparative, acolo unde este cazul pregnant (față de alți autori ai aceleiași teorii sau față de alte teorii) și finalizate cu prezentarea pe scurt a celor mai importante critici la adresa ideilor autorului prezentat. Fiecare capitol astfel constituit se încheie cu o listă a celor mai importante lucrări ale autorului și, de asemenea, cu o selecție de lucrări analitice despre autor și opera lui. Astfel, după cum declară Ionel Nicu Sava, cel care scrie Prefața la ediția românească, volumul devine un instrument de lucru foarte util pentru cei care doresc să se apropie de Relațiile internaționale sau să le aprofundeze. El este considerat ca "un manual" și, într-adevăr, prin amplasarea lucrărilor rezumate, prin enumerarea curentelor și teoriilor, prin indicarea bibliografiei autorilor și a tilurilor critice și prin întreaga modalitate de tratare a subiectelor (autorilor), cartea lui Martin Griffiths servește scopurilor atribuite în mod obișnuit unui manual de Teoria relațiilor internaționale.

Aprecierea deosebită pentru munca de sinteză depusă de autor și, în egală măsură, ținând cont de peisajul publicațiilor de Relații internaționale, descris în introducerea acestei recenzii și aprecierea față de inițiativa editurii Ziua, nu vor fi cu siguranță puse în umbră de cele câteva observații critice pe care le consider pertinente. Motivația lor ține tocmai de respectul față de această nouă apariție și se alătură efortului recunoscut atât în Prefața cărții cât și în introducerea recenziei, de a iniția circulația specializată de idei în spațiul academic românesc. Remarcile critice care îmi par necesare se plasează pe două nivele, anume cel al scrierii cărții și cel al traducerii ei în limba română.

În ceea ce privește structura și conținutul cărții în sine, ele reflectă conștient, incertitudinile și polisemantismul

specific domeniului Relațiilor internaționale. Dacă aceasta servește într-un fel drept scuză sau justificare, rămâne totuși valabil rostul general al fiecărei noi contribuții de a aduce lumină, clarificări, de a contribui la limpezirea apelor, mai degrabă decât la perpetuarea ambiguităților. Această remarcă poate reflecta o aspirație prea "iluministă" pentru etapa de contestare la care au ajuns Relațiile internaționale din anii '80 încoace, deoarece literatura ultimilor decenii cunoaște tot mai multe lucrări care vin tocmai să spulbere certitudini sau să oglindească ambiguități. Aceasta nu a fost nici intenția autorului și cu siguranță nu poate fi scopul unei cărți care se doarește a fi un instrument de lucru pentru cei care se inițiază în domeniu, chiar un manual și nicidecum un volum pentru cei care, cunoscând domeniul, pot să reflecteze asupra dilemelor și incertitudinilor lui.⁶ Pentru a fi mai exactă, am în vedere aici combinarea între prezentarea preponderentă a unor școli din Teoria relațiilor internaționale, cu prezentarea spre final a literaturii pe naționalism și a sociologiei istorice. Dacă această carte s-a dorit o reflectare a celor mai importante teorii ale relațiilor internaționale, cum pare în bună măsură, atunci a așezat granițele prea larg; dacă ea își propune să rezume o imagine a domeniului academic al Relațiilor internaționale, atunci granițele devin prea înguste, pentru că nu regăsim aici decât tangențial subiecte ca politica externă, negocierile, diplomația, studiile de securitate, dreptul internațional, incluse în mod frecvent în înțelegerea domeniului. Problema generală pe care Martin Griffiths o ilustrează implicit este aceea a identității domeniului Relațiilor internaționale, o problemă la fel de veche precum disciplina însăși,⁷ cu răspunsuri variabile de la o epocă la alta și de la un spațiu geografic la altul.

La fel de importantă este însă și incertitudinea legată de granițele intradisciplinare, între subdomenii ale Relațiilor internaționale precum Teoria relațiilor internaționale, Sociologia relațiilor internaționale, Istoria relațiilor internaționale, etc. Dificultățile stabilirii unor granițe fixe sau altfel spus, recunoașterea caracterului interdisciplinar al domeniului sunt foarte pregnante în ultimii ani (naționalismul ca subiect de interes pentru sisteme politice comparate, dar și pentru relații internaționale, drepturile omului ca subiect de interes juridic, dar și pentru relații internaționale); ele însă nu sunt asumate explicit în tratarea oferită de Griffiths, care rămâne o reunire fără explicații aferente a unor teorii din Relațiile internaționale cu alte subdomenii distincte.

Menținându-ne însă la capitolul tratării teoriilor, titlul atribuit lor ilustrează, din nou fără să rezolve, o altă problemă a disciplinei: relativitatea, confuzia denumirilor. Mai mult, prin titlurile alocate fiecărei părți și prin autorii incluși sub o titulatură sau alta, Martin Griffiths sporește confuzia cu care sunt vehiculate în Relațiile internaționale denumirile teoriilor. Dacă orice cititor minim avizat sesizează cu ușurință școlile la care se face referire prin Realism și Liberalism, unificarea Teoriei critice cu Teoria radicală, într-o parte a treia comună, este un prim pas criticabil din mai multe puncte de vedere. Mai întâi, teoriile de inspirație marxistă în Relațiile internaționale nu sunt singurele teorii radicale, tocmai de aceea această denumire poate induce în eroare; ea spune ceva despre ambițiile, obiectivul acestei teorii, dar nu despre conținutul și originile ei. Apoi, deși elementul comun pentru plasarea lor în aceeași parte mi se pare just, acela al influențelor ideologice de stânga pe care aceste teorii le pun în circulație, există diferențe fundamentale între Andrew Linklater, de exemplu, și Vladimir Lenin.

Dacă această parte se dorea o rezumare a celei de-a treia paradigme în Teoria relațiilor internaționale, ea trebuia explicitată ca atare, cu diferențele inerente. De asemenea, existau alte denumiri mult mai vehiculate pentru această tradiție de gândire decât teoria radicală (marxism, structuralism, globalism).⁸ Criteriile de constituire și de numire a următoarelor două părți sunt la fel de problematice. Teoria societății internaționale este o denumire care reflectă preocuparea centrală a autorilor analizați sub acest titlu; ea este însă cel puțin la fel de cunoscută sub denumirea de Raționalism (pe care Martin Wight i-a conferit-o) sau, poate mai celebră, cea de Școala engleză a relațiilor internaționale. Dacă ținem seama de faptul că aici Martin Griffiths abordează și contribuțiile lui Michael Walzer, care nu face parte din Școala engleză, înțelegem de ce s-a folosit o denumire particulară, care să caracterizeze conținutul lucrărilor, dar care se constituie ca o tradiție identificată doar de către autor. Michael Walzer se ocupă de societatea internațională, formarea comunităților, practica războiului și chestiuni de legitimitate în relațiile internaționale, dar el este încadrabil unei tradiții de teorie politică internațională, puternic normativă, unde curente sunt înrudite, dar totuși altele decât cele din Teoriile relațiilor internaționale recunoscute classic. Este de altfel un aspect la care vom reveni, nu înainte de a aborda pe scurt partea a cincia a cărții, denumită Organizarea internațională. Aici avem de a face din nou cu un titlu care nu face referință la o teorie cunoscută, ci reunește autori în funcție de tema dominantă a cercetărilor. Problema rezidă în faptul că o parte dintre acești autori se regăsesc în literatura de specialitate ca fondatori sau reprezentanți iluștri ai altor școli. Unele dintre ele nu sunt mențio-

nate cu titlu de explicație în carte (precum funcționalismul și continuarea lui, neofuncționalismul, pentru care îi găsim cel mai adesea citați tocmai pe David Mitranyi, Karl Deutsch și Ernst Haas), altele dimpotrivă sunt menționate, dar autori de marcă ai lor sunt clasificați în altă parte (este cazul încadrării lui Robert Keohane la "Organizare internațională" și nu la "Liberalism", ceea ce mi se pare amendabil).

Cea mai mare absență a cuprinsului, pentru o carte despre Relațiile internaționale publicată prima dată în 1999, este constructivismul. Alexander Wendt, unul dintre reprezentanții celebri ai acestei noi școli de gândire, este prezentat tot în partea de Organizare internațională. Parcurgerea celor mai importante lucrări ale lui Wendt, până în 1999, aruncă clare semne de întrebare asupra acestei clasificări. Este adevărat că volumul celebru al lui Alexander Wendt, care a adus definitiv constructivismul în circulația de idei a domeniului, apare doar în anul 2000; rămâne totuși întrebarea cum de Alexander Wendt, care încă nu-și publicase celebrul de pe acum volum, este considerat unul dintre primii cincizeci de autori în domeniu, dar curentul cărui îi aparține și pe care l-a făcut celebru nu apare ca o școală de gândire distinctă. Desigur, dacă ținem seama de polisemiile de actualitate în Relațiile internaționale,⁹ și de interpretări bine argumentate ale clasificărilor și "etichetelor" teoretice, precum cea a lui Friedrich Kratochwill,¹⁰ constructivismul poate fi luat ca o meta-teorie, ca o poziție epistemologică și metodologică care alimentează diferite teorii și atunci absența lui sau mai bine spus, plasarea reprezentanților lui în alte categorii ar fi justificată la alte nivele decât cel epistemologic și metodologic. Însă dacă stăm să privim tratarea de ansamblu propusă de Martin Griffiths, același lucru poate fi spus în mod cert despre

Feminism, care este o poziție metateoretică din care se desprind contribuții diferite la studiul Relațiilor internaționale¹¹ și cărui îi este dedicată o parte distinctă. Ajunși la acest punct, mai reamarc doar faptul că treptat, domeniul Relațiilor internaționale, așa cum este el dezbătut și "construit" la ora actuală în mediile universitare americane, engleze, australiene și canadiene, este caracterizat inevitabil inclusiv prin contribuțiile feminismului, ceea ce este cu siguranță o schimbare de amploare față de viziunile considerate clasice până acum.¹²

Două ultime (in)distincții ar fi de observat, pentru a clarifica cititorilor realizările și limitele cărții lui Martin Griffiths. Prima vizează absența abordării teoriilor normative din Relațiile internaționale în sine, deși acestea sunt mai aproape de filosofia politică decât de domeniile pragmatice. Remarca făcută despre Michael Walzer și încadrarea lui teoretică se poate extinde și asupra lui David Held și Charles Beitz, pentru a furniza doar câteva exemple. Aceștia au contribuții filosofice și normative și se regăsesc în parte în polemica (și clasificarea implicită) dintre comunitarieni respectiv cosmopolitani (liberali) în Relațiile internaționale. În fine, merită indicată și reunirea pe care Griffiths o operează implicit între subdomeniile Teoriei relațiilor internaționale și ceea ce se numește în ultimii zece ani Economie politică internațională. Legătura dintre cele două, deși intens disputată, este evidentă. La fel de adevărat este însă faptul că astăzi literatura tinde tot mai mult să se divizeze pe o linie de evoluție sau alta, astfel că Susan Strange și Robert Cox, de exemplu, să fie definitiv încadrați în noua disciplină desprinsă din teoriile relațiilor internaționale, anume Economia politică internațională.

În ceea ce privește ediția în limba română, consider necesare două remarci

critice, din nou, odată cu păstrarea însemnătății reale a acestei apariții. Prima se referă la calitatea traducerilor care nu sunt întotdeauna cele mai reușite sau chiar ajung pe alocuri să răstălmăcească idei și termeni, departe de sensul original. Dacă publicul avizat va ști să pună în ordine aceste confuzii, pentru cei care se inițiază nevoia traducerii adecvate este imperioasă. De altfel responsabilitatea traducerii și importanța ei nu este măsurată doar prin publicul vizat ci și prin faptul că, ținând cont de toate remarcile introductive, există o nevoie reală de profesionalizare, de consacrare a unui limbaj de specialitate românesc, la care de altfel cartea de față contribuie, dar cu erori care ar fi putut fi evitate prin lectura familiară cu domeniul a unui revizor final, dacă nu a traducătorilor înșiși. Ultima observație este poate mai subiectivă decât restul recenziei, care a încercat o lectură echilibrată și specializată; traducerea titlului destul de îndepărtată de original (Relațiile internaționale. Școli, curente, gânditori), care literal ar fi fost "Cincizeci de gânditori cheie ai Relațiilor internaționale", sună desigur mult mai ambițios și face apel dintru început la publicul vizat, însă re-

flectă prea puțin partea de școli și curente, a căror reconstrucție rămâne în sarcina cititorilor, după ce au parcurs gânditorii și încadrarea lor, sau desigur, în sarcina unei alte scrieri sau a unei alte traduceri, structurată mai puțin pe autori și mai mult pe școli de gândire.

În pofida acestor sarcini rămase pentru alte cărți și alți autori, intenția recenziei de față a fost prezentarea uneia dintre puținele cărți apărute la editurile românești în domeniul Relațiilor internaționale și evaluarea ei pentru profesioniștii de astăzi și de mâine. Ea s-a constituit totodată ca un nou prilej pentru a reflecta asupra literaturii de specialitate și a domeniului Relațiilor internaționale în sine. Proporțiile acordate rezumării pe de o parte și aprecierilor critice pe de altă parte, nu reprezintă însă cantitativ impresia de ansamblu asupra cărții, care rămâne o apariție esențială pentru publicul interesat, bine scrisă, cu o documentație amplă, o selecție relevantă de autori și o înțelegere sintetică a muncii acestora; pe scurt, un volum scris la un nivel la care nu putem decât spera că vor ajunge cât de curând și contribuțiile românești de specialitate.

BIBLIOGRAFIE

- Carlsnaes, Walter Thomas Risse and Beth A. Simmons (2002) *Handbook of International Relations*, London, UK and Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Goodin, Robert and Hans-Dieter Klingemann, eds., (1996) *The New Handbook of Political Science*, Oxford: Oxford University Press.
- Guzzini, Stefano (2000) *Realism si relatii internationale*, Iasi: Polirom
- Kratochwill, Friedrich (2000) "Constructing a New Orthodoxy? Wendt's 'Social Theory of International Politics' and the Constructivist Challenge", în *Millennium: Journal of International Studies*, vol. 29, nr. 1.
- Smith, Steve (1996) 'Positivism and beyond' in Steve Smith, Ken Booth și Marysia Zalewski, *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Todorean, Olivia (1999) "In Between positivism and post-positivism...", în *East*, <http://www.polito.ubbcluj.ro/East>.
- Todorean, Olivia (2002) "Despre oameni, state și războaie: relațiile internaționale ca ultimă frontieră a regândirii feministe" în Olivia Todorean, ed., *Itinerarii contestate. Studii de teorie politică feminină*, București: Politeia-SNSPA.
- Todorean, Olivia (2003) "Beyond academic isolationism: reflecting about the International Relations discipline" în *The Romanian Journal of Society and Politics*, no. 4, June.
- Viotti, Paul R. și Mark Kauppi, (1999) *International Relations Theory*, Boston, Londra: Allyn and Bacon.

NOTE BIBLIOGRAFICE:

- ¹ Atât titlul recenziei cât și referirile pe parcurs sunt făcute prin raportare la recenzia eseu publicată în *Romanian Journal of Society and Politics*, nr. 4/2003.
- ² Profesorul Cornel Codiță, profesorul Ioan Mircea Pașcu, profesorul Vasile Pușcaș, profesorul Liviu Zăpârțan, sunt câteva exemple, cu orientări profesionale și influențe academice distincte (americane, franceze).
- ³ Nu voi face aici referiri nominale pentru a nu fi complet subiectivă, în sensul menționării acelor tineri cercetători și universitari pe care am ajuns, prin natura profesiei, să îi cunosc personal, în dauna celor pe care (încă) nu îi cunosc dar sunt probabil semnificativi ca număr.
- ⁴ Nu voi mai intra aici în enumerarea puținelor titluri traduse în limba română din domeniul Teoriei relațiilor internaționale, pentru a nu repeta abordarea din RJSP.
- ⁵ Despre dezbateri, vezi Smith (1996), Todorean (2002).
- ⁶ Vezi *Handbook of International Relations* (2002), editat de Walter Carlsnaes, Beth Simmons și Thomas Risse, pentru asemenea scopuri și public.
- ⁷ Guzzini (2000), Schmidt în *Handbook of IR*. (2002)
- ⁸ Vezi Viotti și Kaupi (1996), pentru *globalism*, ca o denumire pusă în circulație de autori, dar mai puțin frecventă.
- ⁹ Vezi recenzia amintită din *RJSP*, 2003.
- ¹⁰ Idee formulată de către Kratochwill (2000).
- ¹¹ Vezi Todorean (2002).
- ¹² *Handbook of IR* (2002) îl recunoaște, *The New Handbook of Political Science* (1996) îl recunoaște, Griffiths la fel. Nu putem spune nimic despre mediul publicistic și academic românesc, unde el este prezent, venind dinspre filiera teoriei politice, însă în aceeași izolare ca alte publicații, de tip tradițional, din domeniu.

OLIVIA TODERAN